

ב"ה

ואביטה

שיעורי תורה והתועדויות חסידיות
מהרב יצחק גינזבורג שליט"א

על הדתה ושלוה | עמ' ב

נקודה מעובדת מתוך שיעור ה' מנחם-אב ע"ז

"כאשר צוה הוי' אלהיך" | עמ' ד

אפשרעניש למ"מ שי' הרשקוביץ, איל-רועי שי' ניצן, בניה שי' ברג, אריאל-
יצחק שי' ואיל-בנימין שי' פלאי, הלל-שלמה שי' גרון

"דרך ארץ קדמה לתורה" | עמ' יב

מפגש לצות אולפנת לבונה

בדרך למשרד החינוך ומשרד הדתות | עמ' לז

הכנס השנתי של תנועת דרך חיים

סעודת ראש חדש (חלק שני) | עמ' נב

סיום הרמב"ם; פרשת מטו"מ; החושים האלקיים

ג	ל	ע	י	נ	י
ו	א	ב	י	ט	ה
נ	פ	ל	א	ו	ת
מ	ת	ו	ר	ת	ך

יוצא לאור לקראת שבת

פרשת ואתחנן תשע"ז

לקבלת השיעורים: itiel@pnimi.org

לקבלת סרטוני הוואצאפ: 0507951105

על הדתה ושלו

כולנו לחזור בתשובה והתשובה תביא את הגאולה.

שתי דתות?

אולם כדי להביא לשלום אמתי בתוכנו, צריך להעמיק בשורש המחלוקת ולמצוא את המקום המאחד בין הדעות.

מקובל לומר שבשני הקצוות נמצאים אלו הדוגלים בהדתה (כמונו) מצד אחד, והדוגלים בחילון מצד שני. אבל במידה מסוימת מדובר במאבק בין שתי דתות, שהרי לחילוניות הקיצונית יש מאפיינים של דת (כדבקות קנאית בהשקפה מסוימת), "דת החילוניות" לעומת דת היהדות.

המצב הזה נוצר הרבה מתוך ריחוק, בורות ודעות קדומות. אבל יש משהו נוסף: השלום המיוחל יבוא כאשר יתגלה השורש של "דת החילוניות" בתוך התורה עצמה!

פירוש הדברים: עיקר-העיקרים של דת החילוניות הוא המושג נאורות, מלשון אור, ולכאורה הם אנשי המדע והקדמה הנאורים הלוחמים בבערות החשוכה. בצורה הקיצונית, האור הלבן אינו מכיר כלל בגבולות ואיסורים ודוגל בחופש ושוויון מוחלט. כל מה שבלבך עשה, כי אין אסור ואין חובה (ובלבד שלא תפריע לחופש של השני).

לעומת דת החילוניות העוסקת במושגי אור-חושך, הרי דת היהדות מדגישה יותר את ציר המושגים טוב ורע. היהדות מגדירה מעשים מסוימים כאסורים, רעים ומגונים, לעומת מצוות ומעשים טובים, "סור מרע ועשה טוב", בעוד דת החילוניות מתקוממת נגד עצם השיפוט והצבת הגבולות וטוענת שביסוד הכל מותר.

הדיון* הציבורי על "הדתה" מלווה הרבה מתח ועוינות. על כן, הדבר הראשון שיש לומר הוא שעלינו להרבות אהבה, שלום ואחווה, כמו שציוו חכמינו במשנה "הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום", במיוחד בימים אלו של חודש אב (שבתחילתו מציינים את מות אהרן הכהן).

בעד הדתה

אולם כדי להגיע לאהבה ושלום אמת, אין להסתיר את האמת עצמה. עמדה מסתתרת ומתנצלת של הציבור הדתי אינה הפתרון.

יש לומר בפשטות: אם הדתה פירושה השפעה על משהו לשמור את מצוות התורה, ודאי שאנו בעד הדתה! כך ממשיכה המשנה "הוי מתלמידיו של אהרן... אוהב את הבריות ומקרבן לתורה", מתוך אהבה גדולה לכל אחד ואחת, אנו רוצים להראות לו את המאור שבתורה ולזכות אותו בקיום המצוות. מי שזכה להכיר באמת וביופי שיש בתורה ובמצוות, המאירים את הנשמה ואת העולם, מצווה להפיץ את האור והטוב לאחרים ולא לדאוג רק לעצמו בבחינת "אני את נפשי הצלתי".

"כל ישראל ערבים זה בזה" – כל עם ישראל כגוף אחד גדול, ומצבו של כל אחד נוגע מאד לחברו. לכן אם יש יהודי שאינו מכיר את החומש והסידור, שלא טעם טעמה של שבת ואינו מניח תפילין – אנו דואגים לו מאד ורוצים לחבר אותו אל המורשת היהודית השורשית. כמובן, הכל מתוך הסכמה ובדרכי נועם ושלום. לכולנו יש מה לתקן, וכל אחד יתרום ממה שיש בו לאחרים. זהו חלק מתהליך התשובה: על

* נרשם ע"י הרב יוסף פלאי.

אותם בתמונה שלימה. ולהכיר גם את הרוכד הנסתר בתורה, הסוד שאינו סותר את האותיות השחורות של ההלכה אלא מגלה את היופי הלבן שמקיף אותן, מגלה את הרצון האוהב והמאיר שכולם ילכו אחריו.

ימין ושמאל

יש דרך לגשר על פני התהום, והיא נמצאת בתורה עצמה. אנו מכירים את הפנים הגלויות של התורה, אבל לא מספיק מכירים את הממד הנסתר שלה. ברבדים הפנימיים של התורה מתגלה האור הלבן, אור הקדמה הנאור, ומתברר שהאור והטוב אינם מושגים סותרים אלא משלימים: "וירא אלקים את האור כי טוב".

כך מלמדת הקבלה: יש "דת ימין" ו"דת שמאל". התורה בפניה המוכרות-גלויות היא בעיקר "דת שמאל", עוסקת בגבולות ואיסורים, מצוות וחובות, קובעת ערכים של טוב לעומת רע – "קו שמאל" של גבורה מצמצמת ויראת שמים. הדבר מתבטא גם בצבע השחור של אותיות התורה, ולא לחינם השחור הוא הסמל המעמדי של הציבור הדתי-חרדי. לעומת זאת, הצד הנסתר של התורה נקרא "דת ימין", והוא מתגלה ברקע הלבן שעליו כתובות האותיות השחורות. חכמינו אומרים שהתורה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה, היום אנו יודעים לקרוא את האש השחורה, אבל בעתיד נדע לקרוא את האש הלבנה, את המותר והחופש, רצון הלב באהבה ללא גבולות.

לעשות שלום

ומה זה אומר לנו היום?

ראשית, עצם ההכרה בשורש המשותף בכוחה לעשות שלום. "עושה שלום במרומיו" – ה' עושה שלום בין האהבה והיראה, החסד והגבורה, החופש והגבול. כך גם השלום בינינו יבוא כאשר נאמין שהתורה כוללת את דת הדתיים ודת החילוניים גם יחד.

ושנית, כבר עכשיו אנו מוזמנים לעסוק בתורה הגדולה על כל חלקיה. לראות שמאחורי ההלכה הקשוחה-לכאורה יש עולם מלא של טעמי תורה יפים ועמוקים, "רוח ההלכה" הכוללת השופכת אור על הפרטים ומשבצת

"כאשר צוץ הוי' אלהיך"

אפשערעניש למ"מ שי' הרשקוביץ, איל-רועי שי' ניצן, בניה שי' ברג,
אריאל-יצחק שי' ואיל-בנימין שי' פלאי, הלל-שלמה שי' גרון

א. "כאשר צוץ הוי' אלהיך" – המשכת אלקות בבי"ע | ב. פאות עבות

אחד נאמרו ("אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי כי עז לאלהים" – "החכמה תעז לחכם" ו"עז וחדוה במקומו", ב"אי זה מקום בינה"). בעולמות היחס בין אבא לאמא הוא בין עולם האצילות לעולם הבריאה, שהרי "אבא מקנן באצילות" ו"אמא עילאה מקננא בכורסא [עולם הבריאה שנקרא עולם הכסא]".

לפי סדר עשרת הדברות, כפי שאנו מקבילים כנגד הספירות, שבת היא כנגד ספירת הבינה. שני הדברות הראשונים ש"מפי הגבורה שמענום" הם בכתור (שניהם כתובים בפרשיה אחת בתורה), "אנכי וגו'" בעתיק ו"לא יהי לך וגו'" באריך (עשה ולא תעשה של איסור ע"ז, כללות כל התורה כולה כמבואר בתניא). אחר כך "לא תשא" בחכמה (שמה מאיר "שם הוי'", "הוי' בחכמה") ושבת בבינה (היינו מה ששבת "מקדשא וקיימא" מששת ימי בראשית, ו"יכלו השמים והארץ וכל צבאם וגו'", יום מנוחה ממלאכה, עלית הו"ק, ימי המעשה, להכלל באמא), רק שבתוך הבינה גופא יש בחינת אבא ואמא, "זכור" ו"שמור", ש"בדבור אחד נאמרו". היות שבכללות היינו בינה זאת אומרת שעצם הדבור שייך לאמא, "שמור".

הוספת "כאשר צוץ הוי' אלהיך" בדברות השניות

יש עוד דיוק חשוב, שב"שמור וגו'" של משנה תורה (הקריאה של היום) כתוב "כאשר צוץ הוי' אלהיך". יש בפעם השניה של עשרת הדברות שני דברות, שבת וכיבוד הורים, שיש

א. "כאשר צוץ הוי' אלהיך" – המשכת אלקות בבי"ע

לחיים לחיים. נגנו "ידיד נפש" (ניגון לע"נ איל נוקד ע"ה, שאיל-רועי שי' הוא נכדו).

קבלת עשה"ד מחדש ביום התורני ה-חדש

אנחנו היום ב"רביעי" של ואתחנן – קריאה מיוחדת, עשרת הדברות (היום יום העשירי של החדש, "העשירי יהיה קדש"), פעם שניה בתורה, "משנה תורה". אם עושים את החשבון של כל העליות עד היום, ועד בכלל, מתחלת התורה – בכל פרשה יש שבע עליות ופרשת דברים היא הפרשה ה-מד, כך שעד סוף פרשת דברים יש 308 עליות, ועוד ארבע של ואתחנן – זו הקריאה ה-312, כמנין יב צירופי הוי', בגימטריא חדש, "בכל יום יהיו בעיניך כחדשים" החל ובעיקר מעשרת הדברות. היום מקבילים את עשרת הדברות מחדש.

"זכור" ו"שמור" – חכמה ובינה

ידוע שיש כמה שינויים בין עשרת הדברות בפעם הראשונה לעשרת הדברות בפעם השניה. הכי מפורסם ביניהם הוא "זכור" ו"שמור" ש"בדבור אחד נאמרו" – "זכור" בחינת דכורא ו"שמור" לנזקבא. כלומר, היחס בין "זכור" ל"שמור" הוא יחס בין אבא ואמא, שהם "תרין ריעין דלא מתפרשין לעלמין", לכן "בדבור

בכבוד הורים כוללות בעצם את כללות לוחות הברית, הלוח הימני המתחיל "אנכי" והלוח השמאלי המתחיל "לא תרצח".

ידוע שהלוח הימני מתחיל "אנכי" ("אנכי מי שאנכי"), 3 בחזקת 4 (4 אותיות "אנכי"), והלוח השמאלי מתחיל "לא תרצח", 3 בחזקת 6 (6 אותיות "לא תרצח"). כל סוד ה-3 הוא "אוריאן תליתאי", מה שמאיר במקיף עכ"פ בתספורת בהגיע הבן לגיל שלוש שנים – קשור למספר שלש, לתורה המשולשת. בכל אופן, התורה היא משולשת, "אנכי" עולה 3 בחזקת 4 ו"לא תרצח" 3 בחזקת 6, וכך גם עולה "כאשר צוך הוי' אלהיך".

"כאשר צוך הוי' אלהיך" השלישי בתורה

אם כן, מתבקש לחפש בתורה האם עוד פעם אחת בתנ"ך כתוב הביטוי "כאשר צוך הוי' אלהיך" חוץ מכאן בעשרת הדברות. אם בודקים, יש עוד פעם אחת בהמשך משנה תורה² – לכאורה לא קשור לעשרת הדברות, אבל כמו שנראה אכן יש קשר לעשרת הדברות. קשור לכיבוש ארץ ישראל – צריך לכבוש את הארץ ולרשת את הארץ. יש פה עממים, קליפות שמפריעות, והפסוק אומר "החרם תחרימם... [מונה ששה עממים מתוך השבע, ומסיים:] כאשר צוך הוי' אלהיך". זו הפעם הנוספת של הלשון המיוחד של היום, "כאשר צוך הוי' אלהיך". אפשר לפרש אותו דבר? כאן רש"י מפרש "במרה", ואי אפשר לומר ש"החרם תחרימם" נצטוונו במרה. אם כן, מה בא לומר שם ה"כאשר צוך הוי' אלהיך"?

² רק בשלשה פסוקים אלה מופיע הלשון "כאשר צוך" וממילא "כאשר צוך הוי'". "כאשר צוך" = 637 = 7 ברבוע פעמים 13 = "יראת הוי'" (תורה הוי', היינו "כאשר צוך"). בשני הפסוקים הראשונים מפרש רש"י "במרה". "כאשר צוך הוי' במרה" = 910 פעמים 2 (שבת וכיבוד הורים) = 1820, ודוק.

בהם תוספת שלא כתובה בפעם הראשונה – "כאשר צוך הוי' אלהיך". רש"י כותב שבא לומר ששתי המצוות האלה כבר נצטוו במרה, "כי שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו".

לפי פירוש זה ש"כאשר צוך" היינו במרה היה יכול להיות כתוב גם בפעם הראשונה, וממילא נשאלת השאלה למה מציינים שכבר קבלו אותם דווקא בפעם השניה ולא בפעם הראשונה? צריך לומר שיש משהו עצמי בפעם השניה שמצד אחד הכל חדש ומצד שני זוכרים את השרש, את המקור – ואם יש מקור חוץ מכאן, חוץ ממעמד הר סיני, צריך לציין אותו, "כאשר צוך הוי' אלהיך" (זכירת המקור היינו התכללות של "זכור" ב"שמור", ודוק).

ההוספות בכבוד הורים – כללות לוחות הברית

יש גימטריא מאד יפה ל"כאשר צוך הוי' אלהיך" = 729 = זך ברבוע = ט בחזקת 3 = 3 בחזקת 6, מספר שלם מאד, סוד קר"ע שט"ן בקבלה, ששונה גם דבור מיוחד בעשרת הדברות, "לא תרצח", הדבור הראשון בלוח השמאלי של לוחות הברית. בפעם השניה לא כתוב "לא תנאף" אלא "ולא תנאף", וכן "ולא תגנב", עם ו החבור שאין בפעם הראשונה, אבל בשתיהן "לא תרצח" כתוב אותו דבר (הדבור הראשון בלוח השמאלי). תוספת שניה בכיבוד הורים היא "למען ייטב לך וגו'" – "ייטב לך" בגימטריא "אנכי". אם כן, שתי ההוספות

³ הביטוי "ייטב לך" חוזר ד"פ בפרשת ואתחנן (ד"פ "ייטב לך" עולה חי ברבוע) ועוד ג"פ בהמשך משנה תורה (ז"פ "ייטב לך" עולה שניאור). יש עוד פעם אחת "ייטב לך" בחומש בראשית (בדברי יוסף לשר המשקים) ועוד פעם אחת במגלת רות (בדברי נעמי לרות). סך הכל בכל התנ"ך יש ט"פ "ייטב לך", בגימטריא "כאשר צוך הוי' אלהיך"! במספר קדמי עולה "ייטב לך" הוי' פעמים אחד, הרבוע הכפול של 13, ו-ט פעמים "ייטב לך" עולה הרבוע הכפול של "הוי' אחד".

באותו הקשר, וכאן ההקשר הוא "החרם תחרימם".

"כאשר צוך הוי' אלהיך" – לדור שנכנס לארץ

אם כן, יש כאן שלש פעמים "כאשר צוך הוי' אלהיך" בתנ"ך – שבת, כבוד הורים ו"החרם תחרימם"⁷. איך אפשר להסביר את הקשר? שוב, הכל קשור להיום, קשור למספר שלש, חזקה, וממילא גם קשור לאפשרונו. יש ילד שכאשר באים לגזור לו את השערות מרגיש "החרם תחרימם" – מזדהה עם הגרגשי ורוצה לברוח מכאן... יש אחד שאומר 'נו, כיבוד הורים, מסכים, נלך על זה'. יש אחד שאומר 'שבת, זה אסור!', ילד שהוא מאד פרומער... בכל אופן, שייך למה שהסברנו קודם שהיחס בין "זכור" ל"שמור" הוא היחס בין אבא ואמא. בכל משנה תורה משה רבינו מדבר לדור חדש, לא דור דעה, דור של נשמות דאצילות, להם מתאים "זכור" כי הם נשמות דאצילות, אלא הדור שעומד להכנס לארץ ישראל, הדור שעומד להתחייב במצות "החרם תחרימם", שהוא הדור של יהושע. מה ההבדל בין שני הדורות? כתוב בפירוש שהדור הראשון הוא נשמות דאצילות והדור השני הוא נשמות דבריאה, אבא באצילות ואמא בבריאה, ולכן מתאים שלדור השני אומרים "שמור".

⁷ "שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך הוי' אלהיך" "כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך הוי' אלהיך" "החרם תחרימם... כאשר צוך הוי' אלהיך" = 6216 = משולש 111, אלף-פלא. "שמור את יום השבת לקדשו" "כבד את אביך ואת אמך" = 3078 = ח' פעמים משולש ח'. "החרם תחרימם" (אותיות חרם חרם מיתה. חרם חרם, אברהם אברהם = מלכות) = "שמע ישראל" (המופיע בחת"ת של היום לפני עשרת הדברות וכן בהמשך לעשרת הדברות, "שמע ישראל הוי' אלהינו הוי' אחד").

קודם כל, מי שקורא את התורה בעיון ובדיוק ומגיע למלים האלה – מיד נזכר שכך כתוב על שבת ועל כיבוד הורים. לפני כמה ימים שמעתי את הביטוי הזה מפי משה רבינו – הרי כל משנה תורה משה אמר במשך לו ימים, מר"ח שבט עד ד' אדר – כאשר הוא חזר על עשרת הדברות, והוא הזכיר את הביטוי בשבת ובכבוד אב ואם, וכעת הוא חוזר עליו פעם שלישית, כדי לעשות 'חזקה' של "כאשר צוך הוי' אלהיך".

ריבוי הגרגשי

מסתכלים ברש"י וכמובן ששם לא מפרש אותו דבר, אבל הוא כן מפרש. אם היה מובן מאליו רש"י לא היה מתייחס, כידוע הכלל בזה, ואם רש"י צריך להתייחס סימן שיש איזה קושי, איזה חידוש. ובאמת בפסוק הזה השלישי יש חידוש. רש"י אומר בשם חז"ל ש"כאשר צוך הוי' אלהיך" בא 'לרבות את הגרגשי' שלא כתוב שם בפירוש. הפסוק מונה ששה עממים מתוך שבעה, ולא מזכיר את הגרגשי. לכאורה היה יותר 'חסכוני' לכתוב הגרגשי, מאשר לכתוב את ארבע המלים "כאשר צוך הוי' אלהיך". אבל, משום מה, הפסוק לא רוצה לכתוב את הגרגשי – בהתאם למציאות, שכתוב שהגרגשי פנה, הסתלק, פחד ועזב את הארץ. אם כן, המפרשים אומרים שבעצם לא קיימנו את המצוה הזו בגרגשי, כי הוא הלך מפנה, אבל עקרונית הוא בכלל. צריך לדעת שעקרונית גם הגרגשי, העם השביעי שכנגד המלכות, הוא בכלל "החרם תחרימם", ולשם כך באות המלים "כאשר צוך הוי' אלהיך". יש מי שאומר שקצת מהגרגשי נשארו, היו מעט מאד, לכן לא מגיע להם לומר את שמם אבל כללו אותם בריבוי של "כאשר צוך הוי' אלהיך". בכל אופן, איך שלא נאמר, פירוש אחר לגמרי ב"כאשר צוך הוי' אלהיך" – בא לרבות משהו. כל ריבוי הוא

שבת וכבוד הורים. לאחר פעמיים "כאשר צוך הוי' אלהיך" מופיע "לא תרצח" – רמז מאד ברור לקשר. מה הזהר אומר על "לא תרצח"? "לא תרצח" ישראל", אבל ז' עממין "החרם תחרימם", מרומז ב"לא תרצח". אם כן, הכל כאן שלישיה של עשרת הדברות, הכל בזכות הגימטריא – רואים עד כמה חשוב לעשות גימטריא, כמה חשוב לחנך ילדים מגיל שלש לעשות גימטריאות...

איך היום מקיימים "החרם תחרימם"? הרי על פי פשט אין יותר שבעת העממים. יש שתי מצוות, עשה של "החרם תחרימם" ולא תעשה של "לא תחיה כל נשמה". איך בעל אור החיים הקדוש מפרש מצוות אלה? בענין פרנסה. שתי המצוות האלה הן מצוות של עבודה עברית. איך היום משתמשים במלה חרם? כשעושים חרם על אומה או על מדינה היום זהו חרם כלכלי, לא לקנות מהם. אם כן, יש כאן גם עבודה עברית וגם לא לקנות מגורמים עוינים, כולל לא לקנות תוצרת גרמניה וכיוצא. ראינו לא מזמן שהרבי מקלויזנבורג אומר שהערכים יותר גרועים מהגרמנים. או שמסכימים אתו או שלא מסכימים אותו, אבל הצד השווה הוא "החרם תחרימם", "לא תחיה כל נשמה", וכמובן שהפן החיובי הוא להקפיד על עבודה עברית. עבודה עברית היא תיקון עולם העשיה, משרד העבודה של "דרך חיים". עולם העשיה הוא עולם של תעשיה. היום כל העולם בנוי על תעשיה, ובתעשיה צריך לדעת "אף עשיתיו", צריך לעשות הבדלה.

אם כן, הרווחנו שיש לנו שלש פעמים בתורה "כאשר צוך הוי' אלהיך", ביטוי שאומר שעלינו להזכר בשרש של הצווי – השרש באצילות. המגיד אמר "אצילות איז אויך דא", אצילות-פה, ר"ת אף (גם בעולם העשיה, עולם התעשיה, מאיר אור האצילות, האחדות האלקית – "אף עשיתיו") – בכל אחד מאלה צריך לזכור איך הוא בשרשו באצילות, קודם שבת, אחר כך כבוד הורים ואחר כך "לא

שלשת "כאשר צוך" – עולמות בי"ע

כשמקבילים את עשרת הדברות לספירות מהו כבוד הורים? אם "שמור" הוא בינה "כבוד" הוא בחסד – חידוש שנמצא דווקא בלוח ימין (יחד עם המצות שבין אדם למקום). פסוק אחד אומר "כבד את אביך ואת אמך" ופסוק שני אומר "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו" – הכל הפוך, אמא לפני אבא וכבוד הורים לפני שבת. אומרים ש"איש אמו ואביו תיראו" היינו יראה, מורא, ו"כבד" היינו אהבה – מצות כבוד ומצות מורא¹. לכן בעשרת הדברות "כבד" הוא מצות החסד. גם הפשט הכי פשוט של החינוך בטעם מצות כיבוד הורים הוא חסד – ההורים שלי התמסרו אלי, ו"כמים הפנים לפנים" אני צריך להחזיר אהבה וכבוד והערכה. חסד הוא ה"ימא דאזיל עם כולהו יומין".

על החסד כתוב שז"א, ראשית הו"ק ועיקר הו"ק, מקנן ביצירה. יחסית שבת וכיבוד הורים, בינה וחסד, הם בריאה ויצירה. אם "שמור" בבריאה ו"כבד" ביצירה, ובכל אחד כתוב "כאשר צוך הוי' אלהיך", כנראה "החרם תחרימם", השלישי של "כאשר צוך הוי' אלהיך", הוא בעולם העשיה. יש שם קליפות, "אף", "אף עשיתיו" – בהקשר אחר לגמרי, לא בעשרת הדברות – והתיקון שם הוא "החרם תחרימם".

אם נלך לפי סדר עשרת הדברות, הרי אמרנו ש"כאשר צוך הוי' אלהיך" בגימטריא "לא תרצח" – הדבור הבא בעשרת הדברות, אחרי

¹ מורא = במרה. כנראה שבמרה קבלנו בעיקר את מצות מורא אב ואם, עם דגש על אם ("איש אמו ואביו תיראו"). גם נצטוינו שם על פרה אדומה ועל דינין, הכל מצד אמא. י"ל שהמצות שקבלנו במרה הן בבריאה דאצילות ואח"כ בעשרת הדברות של פרשת יתרו, וכל העם ראים את הקלות, רואים את הנשמע, זכינו לגילוי של אצילות דאצילות, גילוי האחדות הפשוטה של השי"ת, ודוק.

תרצח" ישראל, שמכלל זה נלמד "החרם תחרימם".

דרשת ריבוי בכל "כאשר צוך"

בכל אופן, אם בפעם השלישית רש"י כותב שהביטוי בא לרבות – את הגרגשי – צריך לומר שגם בפעמיים הראשונות יש איזו משמעות של ריבוי. דווקא בפעם השנייה, במשנה תורה. במשנה תורה כתוב "שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך הוי' אלהיך", מה יכול לרבות? כידוע, משנה תורה הוא הממוצע בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה. מי שמתחיל ללמוד הלכות שבת מה אחד החידושים הראשונים? שבות – האם מדרבנן או שיש לו שרש מדאורייתא? אפשר לומר ששרש השבות בתורה הוא "כאשר צוך הוי' אלהיך" (דווקא ב"שמור"). מעניין אם משהו אומר זאת – מספיק טוב שאולי משהו אומר.

מה יכול להיות הריבוי בכבוד הורים? את כל זה רוצים לקשר לילדים של אפשרעניש – שצריך חינוך לשבת, עם שבות, עם מוקצה, שהוא "כאשר צוך הוי' אלהיך", ועם כיבוד הורים. מה יכול להיות הריבוי ב"כאשר צוך הוי' אלהיך" של כבוד הורים? כנראה בגלל הריבוי הזה יש עוד תוספת בקריאת מצות כבוד הורים היום – "ולמען ייטב לך", שמופיע רק פה. כידוע, זו ההופעה הראשונה של האות ט בעשרת הדברות, שאין בדברות הראשונים – אחד הפירושים כי הלוחות הראשונים נשברו. "ולמען ייטב לך", "טבע הטוב להיטיב", "אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי", "למען יאריכון ימך". כנראה הטוב הזה תלוי בריבוי של "כאשר צוך הוי' אלהיך". כנראה הצווי במרה גופא בא לרבות משהו שלא הייתי יודע בלי התוספת של "כאשר צוך הוי' אלהיך". מה יכול להיות? דורשים "כבד את אביך ואת אמך" לרבות אח הגדול. מה עוד אפשר לרבות? צריך לכבד את השוער והשוויגער, "כאשר צוך הוי' אלהיך". מה עוד צריך לרבות? לרבות מלמדים,

"אבי אבי רכב ישראל ופרשיו", "שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך". "איזהו חכם? הלומד מכל אדם", לומדים מ"דוד מלך ישראל חי וקים" שכל המלמדו "פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת" (כנגד י-ה-ו-ה עם קוש"י) צריך לנהוג בו כבוד. רואים שבכל יהודי יש איזו בחינה של הורים, "שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך" – ברגע שמישהו נותן לך מוסר הוא הופך להיות אבא שלך וברגע שמישהו מלמד אותך תורה, כמו אחיתפל לדוד, הוא נעשה אמא שלך. אם כן, אפשר לפרש הכל בדרך ריבוי, כמו שרש"י מפרש לגבי הגרגשי.

והעיקר, הגרגשי הוא כנגד ספירת המלכות כנ"ל, שבאצילותה היא נקודה קטנה תחת היסוד (כפירוש הנ"ל שהגרגשי היה מעט), ועיקר הריבוי בכל מקום הוא לרבות את בחינת המלכות, היינו סוד "את" לשון ריבוי (כמו "ואהבת את הוי' אלהיך" – "את" לרבות יראה, יראה תתאה, יראת המלכות, במקום האהבה), את לשון אות ("אפילו אות אחת" כנ"ל שכנגד ה תתאה שבשם, ספירת המלכות). "כאשר צוך הוי' אלהיך" (וך ברבוע) ועוד מלכות (אל במשולש) = 1225, לה ברבוע שהוא מט במשולש = "זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר" כנודע¹. דווקא במשנה תורה, לדור שנכנס לארץ ישראל, צריך לרבות בכ"מ את המלכות, דהיינו תכלית הכניסה לארץ, להקים מלכות ישראל, שהיא מלכות שמים ("שום תשים עליך מלך" – "שום' לעילא 'תשים' לתתא"), בארץ ישראל. והיינו "כאשר צוך הוי' אלהיך" – כל מצות תורתנו הקדושה הן מצות המלך, הכל מיוסד על קבלת עול מלכות שמים ("שמע ישראל" ר"ת עול מלכות שמים כנודע). קבלת עול מלכות

¹ את ועוד מלכות = 897 = 3 פעמים 13 פעמים 23.

² והוא לפי הכלל ש(6n plus 3) ברבוע ועוד (7n plus 3) במשולש = (5 plus 11n) במשולש, ודוק.

הקודם "ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו".

כתוב שבימות המשיח יבואו הגוים להתגייר, אבל לא גיור כהלכה אלא גרים גרורים, יבואו בגלל גדולת ישראל ולא לשם שמים – לכן צריך להספיק כמה שיותר את המהפכה הרביעית שלנו, לפני שיהיה מאוחר מדי, אבל גם אחרי שמאוחר מדי באים המון גוים להתגייר. מה קורה? פתאום מגיע גוג ומגוג ואז אותם גרים שואלים אותו – מה אתה עושה כאן? הם חושבים שהם נספחים לעם ישראל. גוג אומר להם "על הוי' ועל משיחו" (הפסוק שלפני "ננתקה וגו'") – באתי להלחם בעם ישראל. מה עושים אותם גרים, שאינם גרים באמת? אומרים אם כן "ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו". מביא תוספות מהירושלמי ש"מוסרותימו" היינו תפילין – ננתק מאתנו את התפילין – "ונשליכה ממנו עבתימו" היינו ציצית. כך אומרים חז"ל בירושלמי.

פאות עבות – חבלי עבותות אהבה לה'

מה לומדים מכאן? משהו גדול מאד. "מוסרותימו", תפילין, שייכים לבר מצוה. באמת בהמשך הפרק כתוב "הוי' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך", וכתוב בזהר שהפסוק מתייחס לבר מצוה. אבל "ונשליכה ממנו עבתימו" הוא דרוש לאפשרעניש – ציצית, מצוה של לבוש משום חינוך, יחד עם פאות הראש, והנה רואים שציצית נקראת "עבתימו", חבלי עבותות האהבה. אם כן, גם הפאות הן עבותימו – פאות עבות. לאו דווקא ארוכות מדי, אבל שתהיינה עבות – פאות רציניות, שתדרנה ישר משני צידי הראש (הרי זה ילד, אין לו זקן עדיין), שתהיה פאה רצינית, לא לדלל את הפאות, כי הן "עבתימו".

מי שיש לו פאות, "עבתימו", וציצית גם "עבתימו", ממילא קשור ב"חבלי עבותות האהבה" לקב"ה. כמו שאדמו"ר הזקן כותב

שמים מתחילה מגיל שלש, ב"מנהג ישראל תורה" להשאיר פאות (בחינת המלכות של פרצוף הגולגלתא, כידוע באר"י) וללבוש ציצית (שענין מצות ציצית הוא קבלת עול מלכות שמים, כמבואר בתניא), וכמו שיתבאר.

עד כאן מה שבהשגחה פרטית אנחנו יושבים כאן ביום ה-חדש של התורה, בו קוראים עשרת הדברות של משנה תורה.

ב. פאות עבות

פאות וציצית

לפני עשרת הדברות כתוב כאן פסוק מיוחד, שלא כתוב בפרשת יתרו: "פנים בפנים דבר הוי' עמכם בהר מתוך האש". היום, כשעושים יפות את הפנים של הילד, משאירים את הפאות, כתוב "פנים בפנים דבר הוי' עמכם בהר מתוך האש", "האש" רמז לאפשרעניש, מהיום הזה והלאה תיקד אש קדש בלב הילד.

נאמר עוד משהו בקשר לפאות: צריך להשאיר את הפאות לילד וגם צריך להלביש אותו – אם לא עשו קודם, יש "זריזין מקדימין" בחב"ד – ציצית. כמובן, יש קשר הדוק ביותר בין הציצית לבין ציצית הראש, הפאות. מצות ציצית מאד קשורה לפאות, אולי הכי קשורה לפאות מכל המצוות. רש"י אומר שמצות ציצית רומזת וכוללת את כל תריג מצוות, שקולה כנגד כל המצוות, גם על פי גימטריא. גם הפאות, ציצית הראש, הן משהו שכולל את כל תריג המצוות שהילד עתיד לקיים.

"מוסרותימו" ו"עבתימו" – תפילין וציצית

כשקוראים תהלים, פרק שני – שפעם היה המשך של פרק ראשון, כידוע שפעם שני הפרקים הראשונים היו מחוברים – כתוב "יושב בשמים ישחק". כתוב בגמרא בתחלת מסכת ע"ז שיש יום אחד שהקב"ה צוחק מבעלי העבירה, מהגוים – אותו יום בו אומר הפסוק

כאשר רש"י כותב את הרמז שציצית כוללת **תריג** מצוות, "עם לבן גרתי" ו-תריג מצוות שמרתי", הלבן שבציצית (יעקב לא שם תכלת...), הוא כותב **ציצית** מלא, בגימטריא 600, ויחד עם 8 חוטים ו-5 קשרים סה"כ **תריג**. אם נכתוב **ציצית** מלא ונוסיף למשולש **לב**, **עבתימו**, נקבל 1128, שגם הוא משולש – משולש 47 (**בטול**). כלומר, **ציצית** מלא מעלה את שרש המשולש מ-**לב ל-בטול** (**לב טו-יה**).

מישהו זוכר באיזו כוונה מוסיפים ל"שמע ישראל וגו'" י, שבמקום 1118 תעלה 1128? כוונה חשובה אצלנו, שכתובה בספרים החומים. יש יחז"ע ויחז"ת – יחז"ע יורד מלמעלה למטה, אור ישר, ויחז"ת עולה, אור חוזר. יש מאמר חז"ל שכנגד כל טפה שיורדת מלמעלה למטה יש שתי טפות שעולות לקראתה מלמטה למעלה. כאשר מוסיפים ליחז"ע טפה אחת, י אחת, היא הופכת להיות המשולש של **מז** (**בטול**), שהוא גם יחוד הוי'-**אהיה**, יחודא עילאה של אבא ואמא כנודע). כשמוסיפים שתי יודין לבשכמל"ו (1358) הוא גם הופך להיות משולש (1378), משולש של שם **בן**, המלכות שיורדת לבי"ע ועולה עם בירורי רפ"ח (1128 ועוד 1378 עולה ז"פ **משיח**). עוד פעם, על ידי תוספת י אחת ל"שמע..." הוא נעשה משולש ועל ידי תוספת שתי יודין ל"ברוך שם..." נעשה משולש (וכן בתוספת זו יש **כו** אותיות – כמנין שם הוי' ב"ה – הן בפסוק יחז"ע והן בפסוק יחז"ת – וביחד **בן** אותיות, סוד שם **בן הנ"ל**, שעולה גם **משיח** במ"ס).

י מלמעלה ושתי יודין מלמטה היינו סגולתא, טעם עליון – זרקא סגול. פעם היו כותבים שם הוי' ככה – כשהיה כתב יד היה קל, ובדפוס קשה, לכן קצרו רק לשתי יודין כקיצור שם הוי'.

כאן 7 אותיות חדשות, עד ה-**צ** הראשונה של **ציצת**, בגימטריא 618, מספר חתך זהב, ועוד 500, **פרו ורבו**.

בתחלת "חינוך קטן" שמצות חינוך היא גם באהבה, ולא רק ביראה כמו שאפשר לחשוב – צריך לחנך את הילד מהגיל הרך, מעכשיו, מהיום, לאהבת ה', למצוות עשה מתוך אהבת ה'. מצות עשה העיקרית בה מחנכים אותו היא הציצית, שקשורה גם לפאות שלו.

רמזי דרשת חז"ל (ותוספות יודין ליחז"ע ויחז"ת)

כדי לראות כמה שמכוון (שוב, הכל על פי תוספות בתחלת עבודה זרה בשם הירושלמי): כמה שוה **"עבתימו"**? 528, מספר צורני חשוב – משולש **לב**. כמה ציציות יש? **לב**. סכום כל המספרים מאחד עד **לב**, מספר הציציות, הוא **עבתימו**. איך כתוב ציצית בתורה? **ציצת**, בגימטריא 590. נחבר, **"עבתימו"** **"ציצת"** שוה 1118, בדיוק **"שמע ישראל הוי' אלהינו הוי' אחד"** – המספר הראשון שהוא כפולה גם של שם הוי' וגם של שם אלהים, כמו שהפסוק אומר **"הוי' אלהינו הוי' אחד"**, **"הוי' הוא האלהים"**. מה עוד מחנכים את הילד מגיל זה? קריאת שמע – על המטה, שחרית, **"בשכבך ובקומך"**. כל דבר צריך משהו מעשי, חוץ מהדבור, ופלא – הכח המעשי לייחד את ה', גם מצות קריאת שמע וגם מצות יחוד הוי', הוא **עבתימו-ציצת**. יש כאן עשר אותיות, משולש של שש אותיות ועוד ארבע אותיות, יש הרבה רמזים יפים – עבודת בית...¹

ע

ב ת

י מ ו

צ י צ ת

הפנות הן: **עצת** – **"עצת הוי' היא תקום"**. **עצת** = 560, השאר = 558 = **אל** פעמים **חי** (**"אל חי בקרבכם"**, **"מועט מחזיק את המרובה"**). הציר – **עם**, השאר = 1008, 7 פעמים 144, 12 ברבוע (**"זה אל זה"**). האות **מ** באמצע 10781 = 22 פעמים 49 מסביב. דילוג שורות = 126 (7 פעמים **חי**) 9921, **מלכות מלכות**, ד"פ **אברהם** (חתך הזהב של 992 הוא 613 3791 כנודע). יש

כדי לגלות אצל הילד בגיל הכי רך את האיתן של הנשמה. הכל הולך יחד – שתהיינה פאות, יפות, מסודרות, הולכות ישר ("ישר יחזו פנימו", בחינת "פנים בפנים" כנ"ל), עבות, וציצית של צמר, עם קריאת שמע ולימוד אותיות האלף-בית מתוך התניא. לחיים לחיים.

נאמר עוד משהו לגבי המהפכה הרביעית: סימן של גר אמת שבשום פנים ואופן, גם כשעומד בנסיון, לא ינתק את התפילין ולא ישליך את הציצית. עיקר המצוות של גר צדק הן התפילין והציצית, מוסרותימו ועבותימו. לחיים לחיים.

כאשר גר מתגייר, כל יהודי הוא אבא או אמא שלו – כל זכר בעם ישראל הוא אבא שלו וכל נקבה בעם ישראל היא אמא שלו. יש לו מצוה מיוחדת, ריבוי מיוחד, של "כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך הוי' אלהיך".

בכתב יד, לפני הדפוס, קיצור שם ה' היה שלש יודין – שתיים למטה ועוד אחת למעלה. זהו הסוד של טפה אחת ביחוד"ע ושתי טפות ביחוד"ת. בכל אופן, כל זה נספח לכך שאם כותבים **ציצית** מלא ומוסיפים ל"עבתימו" זו הוספת י ל"שמע ישראל..." שהופך להיות משולש הוי'-אהיה.

גילוי האיתן שבנשמה (בקטן ובגר)

בכל אופן, עיקר הווארט שרצינו לומר כאן שהפאות צריכות להיות בבחינת "עבתימו", גם חבלי עבותות האהבה וגם שם **עב** דווקא, שהוא האיתן שבנשמה. יש משהו בפאות העבות שהוא גילוי "עבתימו", גילוי האיתן של הנשמה. לכן, ברגע שיש לילד "עבתימו", האיתן של הנשמה מתגלה – ואז מתחילים ללמוד איתו אלף-בית מתוך שער **התניא**, אותיות **איתן**. כתוב שלומדים מתוך שער התניא

"דרך ארץ קדמה לתורה"

מפגש לצות אולפנת לבונה

א. ארבעת פירושי הצמח-צדק | ב. "קדמה לתורה" בחמש קדימות | ג. פניני "דרך ארץ קדמה לתורה" בספה"ק | ד. דרך ארץ קדמה לתורה בתורה | ה. דרך ארץ ותורה – השלמה הדדית

א. ארבעת פירושי הצמח-צדק

הנושא^א השנתי באולפנא השנה הוא "דרך ארץ קדמה לתורה". אנחנו מאד אוהבים את המשפט "דרך ארץ קדמה לתורה", ויש קטע קטן מהצמח-צדק שהוא בשבילנו הפנינה בנושא^ב.

קודם כל, כשיש נושא שנתי מה הכוונה? יש שעה בשבוע בנושא? [לומדים את הנושא, וגם מחלקים לפי חדשים משהו מתוך הנושא לכל חדש – לימוד, שיחות, פעילות חברתית. למשל, אם יש ערב אמהות ובנות עושים אותו סביב הנושא וכו']. לפי זה הכי טוב לחבר רעיונות עם החדשים – על זה לא חשבתי, אבל מתוך ריבוי הנושאים אפשר בהחלט לחלק באופן שמתאים לחדשים.

"לשמר את דרך עץ החיים"

נתחיל לקרוא את הקטע באור התורה (ח"ג עמ' תקפג):

[המדרש אומר:] כ"ו דורות קדמה דרך ארץ את התורה [כל המשפט הזה קשור לתיקון האדם בהיותו אדם, אדם הראשון. מאדם הראשון עד מתן תורה יש כ"ו דורות, כמנין שם הוי' ב"ה]. שנאמר לשמור את דרך עץ החיים. דרך זו דרך ארץ, ואחר כך עץ החיים זה תורה (מד"ר צו פ"ט).

המשפט "דרך ארץ קדמה לתורה" מופיע בתחלת תנא דבי אליהו וגם כמה פעמים במדרש רבה. הלימוד הוא מהפסוק "לשמר את דרך עץ החיים" (לאחר חטא אדם הראשון והגירושין מגן עדן), וחז"ל לומדים ש"דרך" הוא "דרך ארץ" ו"עץ החיים" היינו תורה ("עץ חיים היא למחזיקים בה"), וממילא מהביטוי "דרך עץ החיים" נלמד ש"דרך ארץ קדמה לתורה". [הרעיון היה שתשע"ח היא שנת "עץ חיים", והבנות רצו דרך ארץ, אז חברנו.] לפי זה צריך לעבוד חזק על דרך ארץ בחדש אלול, חדש ההכנה לתהא שנת עץ חיים – "דרך ארץ קדמה לתורה". זו ההופעה הראשונה של המלה "דרך" בתורה, והכלל הוא "בשר רישא גופא אזיל", "הכל הולך אחר הפתיחה" – כל הדרכים בתורה, כולל "דרך הוי'" וכו', הולכות אחרי "לשמר את דרך עץ החיים", כל "דרך" רומזת ל"דרך ארץ".

יש רמז יפה ש"דרך עץ החיים" ר"ת דעה (בנוסח אשכנז אומרים "וחננו מאתך דעה בינה והשכל", קודם "דעה" – "דרך עץ החיים" – ואחר כך בינה והשכל, רבדים יותר עמוקים בעסק התורה). במדרש בתחלת ויקרא – "ויקרא אל משה וידבר הוי' אליו מאהל מועד לאמר" – מדובר על כך שמשה רבינו לא נכנס לאהל מועד בלי שה' קרא לו, והיינו דרך ארץ שקדמה לתורה (לכן נוהגים להתחיל את הלימוד עם תינוקות של בית רבן מפסוק זה, להדגיש להם את הכלל הגדול של "דרך ארץ קדמה לתורה"),

^א נרשם על ידי איתיאל גלעדי. לא מוגה.

^ב הובא ונתבאר גם ב"לחיות עם הזמן" פרשת בראשית.

פירוש ראשון: דרך ארץ – שפלות

ויש לומר פירוש דרך ארץ [הוא מביא כאן בתמצית ממש ארבעה פירושים לדרך ארץ, וגם הסדר חשוב.]:

הדרך שיהיה בבחינת ארץ [היינו שדרך ארץ היא להזדהות עם הארץ, להיות ארץ. מה פירוש?], היינו שפלות, ונפשי כעפר לכל תהיה [כאן יש יסוד היסודות אצלנו, שהרי כל עיקר תיקון האדם – כמו שכתוב אצלנו ב"פרק בעבודת ה'" – הוא שפלות. כאן הוא כותב מאד ברור, שעוד לפני שאדם לומד תורה ומקיים תורה הוא צריך לקנות בעצמו את מדת הארץ, מדת השפלות, "ונפשי כעפר לכל תהיה"], ואחר כך פתח לבי בתורתך [כפי שאומרים אחרי כל תפלה. קודם "ונפשי כעפר לכל תהיה", בחינת "דרך [ארץ]", ואחר כך, בזכות זה, "פתח לבי בתורתך"], בחינת עץ החיים [תורה].

פירוש שני: דרך ארץ – "רצוא" (תפלה קודמת לתורה)

אי נמי דרך לבוא לבחינת ארץ, רצוא. פירוש שני, באותו עקרון שדרך ארץ היינו הדרך להגיע לארץ, אבל מסביר ארץ אחרת – לא שפלות אלא "רצוא", כפי שדורשים "למה נקרא שמה ארץ? שרצתה לעשות רצון קונה"⁷. בחינת אשה, כמו הגימטריא הידועה אצלנו ש"דרך ארץ קדמה לתורה" בגימטריא אשה כשה-א שוה אלף, ואם ה-א פשוטה שוה בדיוק "אשה כי תזריע וילדה זכר", מכאן לומדים שקודם צריכה להיות התעוררות מלמטה, אתערותא דלתתא, "אשה מזרעת תחלה", ואחר

ושם כתוב ש"כל תלמיד חכם שאין לו דעה נבלה טובה הימנו" כש"דעה" היא במובן של דרך ארץ (כמו הלכות דעות ברמב"ם), מתאים לרמוז ש"דרך עץ החיים" ר"ת דעה.

הפסוק הבא בתורה הוא "והאדם ידע את חוה אשתו וגו"⁸, מדע"ה באים לדעת אדם וחוה להוליד תולדות, קיום המצוה הראשונה בתורה שנתנה להם לפני החטא, "פרו ורבו", שבפי חז"ל נקראת "מצוה רבה", והוא ראשית התיקון של חטא עץ הדעת. "והאדם ידע את חוה אשתו" היינו פירוש עיקרי ל"דרך ארץ" שקדמה לתורה היינו "והאדם ידע את חוה אשתו" ותהר וגו", וכמו שיבואר עוד בהמשך בענין שמירת הברית⁹.

⁷ "דרך עץ החיים. והאדם ידע את חוה אשתו" = 1724 = אברהם יצחק יעקב (638) שרה רבקה רחל לאה (1086), יחוד שלשת אבות וארבע האמהות של עם ישראל.

⁸ שאר האותיות של "דרך עץ החיים" = חשמל, חש-מל, דרך ארץ כפירוש הראשון של הצ"צ, שפלות, שחש ושותק עד שמל את קליפת הישות שלו, ואח"כ מל בדברי תורה. וזה לשון החווה מלובלין וצ"ל, בעל ההילולא של תשעה באב, בספרו זאת זכרון:

הנה איתא חשמל עיתים חשות ועיתים ממללות כי הנה האדם צריך לראות שלא יהיה לו שום פניה אחרת בתורה בפרט בשעת שהוא דורש ומחדש לא יבוא לו שום גאווה והתפארות מזה וכשבא צריך לשתוק ולהתנייב וזה הוא חשמל... עיתים חשות ועיתים ממללות ממילא מיישר מחשבותיו כראוי ודו"ק [היינו "דרך ארץ" [להתישב בדעתו שלא תהיה לו שום פניה ומחשבת גאווה, חש] קדמה לתורה [בפרט כשדורש ומחדש בתורה]].

ופי' שני מחמיר יותר ואומר חיות אש ממללות פי' שלא ידבר כ"א ע"י החיות של התורה והתלהבות אהבת הבורא ב"ה ויראתו הנקרא' שלהבת י"ה שהוא אהבה ויראה שהוא מן י"ה החיות של אדם תמלל פי' שלא ידבר עד שיבוא לו החיות הגדול והתלהבות שהיא החיות אש בעצמה ממללות

[והיינו ע"ד הפירוש שיבוא לקמן ל"דרך ארץ קדמה לתורה", שדרך ארץ היינו שני היסודות אש ורוח, הדבור (רוח ממללא) באש קדש, ואח"כ תורה היינו שני היסודות מים עפר, ודוק].

⁹ וראה גם שפת אמת ליקוטים פרשת יתרו ד"ה "וישב משה".

יש הרבה שמפרשים – גם הוא במקום אחר – ש"דרך ארץ" היא כמאמר חז"ל המפורסם "אלמלא נתנה תורה היינו למדים צניעות מחתול וכו'" – מאמר המבוסס על הפסוק "מלפנו מבהמות ארץ", שאומר שצריך ללמוד מהטבע מדות טובות. הכי פשוט ש"דרך ארץ" היינו מדות טובות, והרבה מדות טובות לומדים מהטבע. כתוב שם "אלמלא נתנה תורה", הרבה יסודי תורה לומדים מהטבע. הרבי הרש"ב היה מקפיד לומר ברכה כל שעה, שלא תעבור שעה בלי ברכה, ואם לא היה לו משהו לאכול אמר הפסוק "ברוך אתה הוי' למדני חקך", והסביר שלא מתכוון לחוקי התורה אלא לחוקים שה' הטביע במציאות, חוקי הטבע שמתוכם הוא לומד את דרכי ה'.

כתוב ש"מנהג ישראל תורה". במקום אחר הוא נותן דוגמה למנהגים טובים – הקפות של שמחת תורה, מנהג טוב שלא כתוב בפירוש בשום מקום. לפי הסוד למנהגי ישראל שהתקבלו יש שרש אפילו יותר גבוה ממצוות התורה, כמו שנסביר תיכף ש"קדמה" היינו גם קדימה במעלה, ולא רק קדימה לפי סדר של זמן. יש כנראה משהו במנהג הזה, מהפסוק שהוא מביא – "הנני הולך בדרך כל ארץ" – בחינה של מסירות נפש שיש ליהודים בטבע (טבע היהודי).

כל הטבע מלא הנהגות של דרך ארץ, לכן בשנה הזו צריך ללמוד "פרק שירה" (שירה בגימטריא דרך ארץ), כי כל מה שקשור ללימוד מהחיות, מהטבע בכלל, הוא אחד מפירושי "דרך ארץ קדמה לתורה" – קשור לפירוש המנהגים הטובים כאן. הפשט הוא כמובן מנהגים טובים שיהודים מאמצים לעצמם במשך הדורות. הפסוק בא להוכיח ש"דרך ארץ" הוא המנהג של הטבע. (לא דרך אל הארץ אלא דרך של הטבע).

והמנהג שורשו למעלה מהתורה, כנזכר בסידור בד"ה ושאתם מים [יש מצוות דאורייתא, מצוות דרבנן ומנהגים] – על פי פשט יורד אבל בסוד

כך אתערותא דלעילא. ה"דרך ארץ" היא האתערותא דלתתא.

לכן גם יש רמז ש"דרך ארץ" שוה תפלה – התפלה היא ביטוי ה"רצוא" כנפש בעבודת השי"ת. "דרך ארץ קדמה לתורה" כמובן של תפלה היינו "מבית הכנסת לבית המדרש" – קודם מתפללים בבקר ("שתהא תפילתי סמוכה למטתי") ואז לומדים¹. התורה היא מן השמים, אור שיורד מלמעלה, אור ישר, והתפלה היא מה שהלב שלי עולה לה', "נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים", "לבו למעלה" בזמן התפלה, ה"רצוא" של התפלה.

[שאלה: לכאורה יש קצת ניגוד בין הפירוש הראשון לשני, בראשון ההזדהות עם הארץ ובשני עליה מהארץ?] זה בדיוק הווארט שלנו ב"פרק בעבודת ה'", שלא לחשוב ששפלות היא שקיעה למטה, משהו שיכול להגיע ליאוש או דכאון. אדרבא, שם מוסבר שהשפלות האמתית היא כח שמעורר את הרצון להתעלות. שוב, הסדר כאן מאד חשוב – הוא מתחיל מהשפלות ודווקא ממנה בא למה שנראה כתנועה הפכית, ארץ מלשון "רצוא". קודם ארץ של שפלות, "ונפשי כעפר", ואחר כך ארץ לשון רצוא, מלמטה למעלה (מיסוד העפר ליסוד האש). עד כאן הפירוש השני, רק כמה מלים.

פירוש שלישי: דרך ארץ – מנהגים טובים

אי נמי דרך ארץ מנהגים טובים [ומביא על זה פסוק פלאי לכאורה, שאנחנו תמיד מתפעלים מהדוגמה שמביא כראיה שדרך ארץ היא מנהגים טובים, פסוק שדוד המלך אומר לשלמה בנו לפני שמסתלק:], על דרך [הנני] הולך בדרך כל הארץ [מה המנהג של הארץ? למות. זה הפסוק של מנהגים טובים... אבל הוא לא מתכוון ככה, אלא להביא מהפסוק ראיה שמתוך הטבע אפשר ללמוד מנהגים טובים].

¹ ראה גם אגרא דפרקא אות מח.

"בעל עולם התיקון". לכן, אם ה' לא היה מסכל את האחדות שלהם, מדת הדין לא היתה יכולה לפגוע בהם בכלל – כל זמן שיש אחדות אמיתית יש חיסון מוחלט, אפילו אם מדובר בפושעים, כי האחדות באה ממקום שנקרא עקודים שיותר גבוה מהשבירה והתיקון ששם דווקא יש שכר ועונש. (שאלה: למה אחדות היא דרך ארץ?) הוא לא מביא כאן פסוק. בדור הפלגה, אחרי המבול, כולם הגיעו לבקעה ועשו ברית שלום ביניהם. דוגמה לדרך ארץ שלפני מתן תורה (ולפני הופעת אברהם אבינו בעולם, ראשית ה"שני אלפים תורה" שלאחר "שני אלפים תהו", וכמו שיתבאר).].

ארבעת הפירושים בסוד הוי'

אם יש פה ארבעה פירושים צריך להיות מבנה מוכר על פי סוד, לא זוכר אם פעם עשינו. [יש ב"לחיות עם הזמן".] השאלה אם אותו דבר כמו שנאמר כעת¹... כעת נבאר בסוד הוי': שפלות היא מלכות – ה תתאה שבשם.

אחר כך "רצוא" הוא אמא, ה עילאה שבשם. על השפלות והרצוא כתוב "הא בהא תליא", הכל בתוך הארץ.

מנהגים טובים יוצאים מהדרוש של ניסוך המים בחג, "חביבין עלי דברי סופרים יותר מיינה של תורה", ובמקום אחר מסביר על "אלמלא נתנה תורה" היו לומדים את כל המדות הטובות מהחיות – לימוד של חכמה (י שבשם). יש משהו מאד חכם בלמוד מהטבע, כמו "למדני חקין" שהזכרנו קודם.

האחרון, שהוא שלום הבריות – אחדות בין כולם – הוא דעת, "מפתחא דכליל שית", ה-ו שכוללת את כל המדות, עושה שלום בין כל

יש כאן תופעה של "חותם המתהפך". שם הוא מסביר ששמחת בית השואבה, ניסוך המים בחג, יותר גבוה מניסוך היין שכן כתוב בתורה – "חביבין עלי דברי סופרים יותר מיינה של תורה" – ועוד יותר גבוהים מהכל הם מנהגים טובים (שמחת ההקפות של שמחת תורה יותר מאשר שמחת בית השואבה בחג), שהם בחינת "דרך ארץ קדמה לתורה". גם בתקופה הראשונה של ימות המשיח פוסק הרמב"ם ש"עולם כמנהגו נוהג", היינו בחינה של דרך ארץ שקודמת לקיום דברי התורה ככתבם, בתקופה השנייה של ימות המשיח – "וגר זאב עם כבש" כפשוטו (היינו שינוי מהותי בדרך ארץ גופא, שתהיה על פי תורה לגמרי, היינו תכלית האיחוד של תורה ודרך ארץ שתלוי בתכלית הגילוי של הטבע היהודי, מה שהיהודי הוא רחמן ביישן וגומל חסדים גם בטבע הנפש החיונית שלו, כמבואר בתניא). עד כאן הפירוש השלישי.].

פירוש רביעי: דרך ארץ – שלום ואחדות

אי נמי דרך ארץ שלום הבריות [כתוב הברית, אבל כך צריך להיות.], ואם כן זהו ענין אחדות [אחדות בין הנשמות. הרבי תמיד מדייק אהבת ישראל ואחדות ישראל – לא מסתפק בביטוי אהבת ישראל. התכלית של אהבת ישראל היא אחדות, אחדות שגם באה לידי ביטוי במעשה משותף, פעולה משותפת.]. שבחינה זו גבוה מאד (כמו שכתוב בת"א פרשת נח בד"ה הן עם אחד וכו') [ושפה אחת, בדור הפלגה. כתוב בחסידות שהאחדות – אפילו חבר פושעים – מגיעה ממקום גבוה מאד שנקרא עולם העקודים (בו כל האורות, כל הנשמות, עקודים בכלי אחד), שיותר גבוה מעולם התיקון (שלכל אור יש את הכלי שלו, כלי רחב שמסוגל להכיל את האור מבלי להשבר, כמו שקרה בעולם בנקודים, הממוצע בין עולם העקודים לעולם הברודים, עולם התיקון). עולם התיקון (עולם האצילות) הוא תורה (יעקב אבינו, עמוד התורה, הוא

¹ שם מבוארים ארבעת הפירושים כנגד ארבע מדרגות בכתר – שפלות ומנהגי ישראל כנגד שתי מדרגות ברדל"א, שלום ואחדות כנגד רישא דאין ורצוא כנגד רישא דאריך, וד"ל (וכן בהקבלה לשתי רביעיות נוספות: חגי תשרי וארבעת האנשים שנקראו חנוך בתורה).

הולכים בחוץ, היו מתבוננים במה שרואים. איך הבעל שם טוב הגיע לכל ההשגות שלו? הוא התבונן, בנמלה, בעלה שנפל מהעץ. צריך הרבה להתבונן בטבע, במה שקורה בחוץ, במיוחד כאן בארץ ישראל – יש קדושה בארץ ובודאי ראוי מאד להסתכל בארץ, "דרך ארץ [פלאי הטבע של ארץ ישראל] קדמה לתורה [תורת ארץ ישראל]".

ב. "קדמה לתורה" בחמש קדימות

רשמתי הרבה פירושים מספרים שונים על "דרך ארץ קדמה לתורה", כדלקמן, אך לפני כן עוד כלל גדול: בספר סוד הוי' ליראיו^ט מופיע מושג של הראשונים – חמש קדימות. בדרך כלל אנו מפרשים "דרך ארץ קדמה לתורה" לא רק כ"קדימה בזמן" אלא גם כ"קדימה במעלה". יש עוד שלש "קדימות" וראוי לפרש את האמרה "דרך ארץ קדמה לתורה" בכל אחת מהקדימות. זה מה שעשיתם? [דברנו על קדימה בזמן ועל קדימה בטבע, פשוט ומורכב]. טוב, אלה ו-ה עילאה בחמש קדימות, אבל יש למעלה מהן קדימה במעלה וקדימה בעילה ולמטה מהן קדימה במערכה. נעבור בקיצור על כולם:

קדימה בעילה – דרך ארץ ותורה כמאור ואור

הקדימה הראשונה (כנגד הכתר) היא קדימה בעילה. שוב, אלה לא מושגי החסידות אלא מושגי החקירה, כמו הרס"ג וכו'. הקדימה הראשונה היא בעילה, והדוגמה היא השמש והאור שמאיר ממנה. אף על פי שהם יחד, ואין שום זלוזל במעלת האור ביחס למאור, בכל אופן צריך לדעת שבלי שמש אין אור – שהאור יוצא מהשמש, כלומר שהשמש קודמת לאור

הקצוות. צריך לעשות שלום בין הקצוות, זו האחדות, וזו פעולת הדעת. לכן אנחנו מסבירים אהבת ישראל ואחדות ישראל כחסד ודעת.

אם כן, הצירוף שיוצא כאן הוא ה תתאה, ה עילאה, י ו-ו – ההיו – שלפי ר"א אבולעפיא זהו הצירוף של חדש אלול ולפי שיטה אחרת הצירוף של חדש אדר. כל הצירופים מוסכמים, אבל יש שני צירופים שיש בהם דעות הפוכות – ההיו ו-ההיו – והשאלה מה אלול ומה אדר. "אלו ואלו" – החדש של תחלת הלימודים וגם החדש של סוף החרף.

כל המדרגות בכתר ובמלכות

[שאלה: כשהוא אומר ללמוד מטבע העולם "דרך ארץ" היא איזו הכנעה למציאות וכשהוא אומר שלום הבריות הוא מדבר על הנהגה אנושית, מה שהאדם יוצר]. היינו בטול בחכמה ומגוון דעות שונות בדעת. "כלם בחכמה עשית" (אצל השי"ת החכמה נחשבת לעשיה גשמית, בחינת הכנעה ובטול, כמבואר בתניא). הרבה פעמים כתוב שמנהגים שרשם בכתר – התורה היא חכמה ו"דרך ארץ קדמה לתורה" היא גם קדימה במעלה, הכל בכתר. אבל לפי פשט "ארץ" היא מלכות.

בכל אופן, יש גם בכתר וגם במלכות, "אני ראשון ואני אחרון", את כל ארבע הבחינות. אם מדברים בכתר זו חכמה סתימאה – מה שאמרת הרגע, ללמוד מהטבע ולחקות את הטבע, ללמוד מהתחולה, מהתרנגול ומהנמלה ומהיונה. איך לומדים מהחיות? צריך הרבה להתבונן^י. ירידת הדורות – פעם אנשים היו

^י וראה גם שפת אמת לך לך תרנ"ד, וז"ל:

דבאמת מי שהוא משיכל יכול להבין מעצמו השגחת הבורא ית' בשים לב לכל הדברים המתהווים בעולם ואיך הקב"ה עושה חסד עם כל ברי' וזאת היתה כל עבודת האדם קודם קבלת התורה והוא בחי' דרך ארץ שקדמה לתורה ובוה

הי' אברהם אע"ה מהלך בעצמו כדאיתא בזה"ק שחי' חכם גדול והבין חכמת מעשה בראשית.

^ט שער כ הערה כא.

הרבי מהר"ש פעם אמר שאני מדלג על ההקדמות, אלא אם כן ההקדמה היא חיבור בפני עצמו, תורה בפני עצמה – אבל סתם הקדמה 'חבל על הזמן', אתחיל לקרוא את הספר עצמו. כאן הוא אומר משהו שנשמע הפוך – אבל אפשר ליישב – שההקדמה היא העיקר. ההקדמה היא הנשמה והספר הוא רק הגוף, ולפי ההקדמה אני מכיר את הספר שיהיה. [הערה: טבעי שבהקדמה המחבר יותר מדבר על עצמו ובספר על התוכן.] ההקדמה היא השמש והספר הוא האור – זו דוגמה יפה להבין מהי קדימה בעילה, שיש שמש והאור שמאיר מהשמש.

[שאלה: זה אומר שאני צריך לראות את התורה כמבטאת אותי?] כן, מבטאת אותי האמתי. כמו הווארט של רבי דוד מלעלוב, שלעתיד לבוא – כמו שהיום יש מסכת בבא קמא כשיבוא משיח תהיה מסכת דוד מלעלוב, כל יהודי הוא מסכת של תורה, החיים שלו שהם ה"דרך ארץ [שלו, העצמי שלו] קדמה לתורה [שלו]."

קדימה במעלה – "רזי עולם" שלמעלה מ"רזי תורה"

קדימה במעלה היא דרגות של חכמה. כמו שאמרנו הרגע, יש איזו בחינת חכמה בדרך ארץ שאני לומד מהנמלה והחתול והכל שאפילו יותר סתומה מחכמת התורה הגלויה. למה דומה? לווארט המפורסם של אדמו"ר הזקן על "אתה יודע רזי עולם", שרק ה' יודע רזי עולם – תלמידי חכמים רבים יודעים רזי תורה, אבל ידיעת רזי עולם היא אין סוף יותר עמוקה ורק ה' יודע אותם². זו קדימה במעלה, כשעיקר המעלה היא החכמה. יש בדרך ארץ חכמה מאד עילאה וסתומה, שרק ה' יודע, אבל כאשר אדם

בבחינת "קדימה בעילה". שוב, חשוב לנו האור, אבל האור חייב שמש והיחס הזה בין השמש לאור נקרא אצל הראשונים קדימה בעילה – השמש היא העילה והאור הוא העלול. זו הקדימה הכי גבוהה, בכתר, קוצו של י.

לעניננו, אם התורה היא אור, כמו שכתוב בפירוש "תורה אור", יוצא שיש משהו ב"דרך ארץ קדמה לתורה" שהיא השמש, המאור. יש מאור ואור, יש משהו בדרך ארץ שהוא העצם מתוכו מאיר האור. לא פשוט ומורכב, ששייך לטבע, אלא משהו הרבה יותר גבוה ממנו. הווארט כאן הוא שיש משהו עצמי – מלה מאד חשובה בחסידות, העצמי, האני האמתי, אם אתקן את ה"דרך ארץ" שלי אגלה מי אני, זה האני האמתי, העצמי, המאור, השמש – ומתוכו אפשר להגיע להרבה אור.

תורה נובעת מאישיות האדם

אחד הדברים שרשמתי הוא ווארט של הקוצקער. הוא אמר 'שמאמר העולם הוא שספר בלי הקדמה הוא כגוף בלי נשמה, והסביר שהתורה היא הספר ודרך ארץ היא ההקדמה. הוא הוסיף ואמר³ שלפי ההתנהגות של האדם – כשאני רואה איך תלמיד חכם מתנהג – אני יכול להכיר את התורה שלו, לדעת מה יאמר. אני רואה את התורה שלו בתוך ההתנהגות האנושית שלו, כי ההתנהגות שלו היא ההקדמה של הספר.

¹ אמת ואמונה אות תמט, וז"ל:

דרך ארץ קדמה לתורה. כמו שהקדמה לספר היא שעל ידה נודע מהות הספר כמו"כ מתוך התנהגות ד"א של אדם ניכרת מהות התורה שלו.

² שם אות רצו, וז"ל:

הרבי מגאסמנין זצ"ל אמר בשם רבינו זצ"ל שכל המחברים עשו הקדמה לספריהם ומורגל בפומא דאינשי ספר בלי הקדמה כגוף בלי נשמה ולכן השי"ת עשה גם כן הקדמה לספרו והוא דרך ארץ כי דרך ארץ קדמה לתורה.

³ נתבאר גם בהתוועדות י"ט כסלו ש"ז (ובנקודה מעובדת מתוך הדברים) ובשיעור כ"ד טבת תש"ע.

מתקן את עצמו הוא גם נעשה שיך לרזי עולם שגבוהים מרזי תורה.

קדימה בטבע – התפתחות מדרך ארץ לתורה

הדבר השלישי הוא מה שהוזכר – קדימה בטבע. כמו שהעובר מתפתח ברחם האם בשלבים, קודם קטן ופשוט ואחר כך מוסיף עוד ועוד אברים ופרטים, מתפרט והולך, נעשה יותר ויותר מורכב (וכמבואר במ"א שמעשה מרכבה בכינה). המצב העוברי-הראשוני קודם לשלב המפותח יותר – קדימה בטבע היא התפתחות, אבולוציה. לפי הפירוש הזה יש תהליך, כמו אבולוציה, מתיקון מדות עד מתן תורה. זהו גם הפירוש הפנימי למה ה' עשה כך, שיהיו עשרים וששה דורות של דרך ארץ לפני מתן תורה – קודם צריך הרבה לעבוד על תיקון מדות ואחר כך ומתוך כך מגיעים לתורה.

כאן הווארט שאלה לא שני דברים שונים, אלא שהתורה צומחת מתוך דרך ארץ. הדבר הראשון היה כמו שמש ואור, בבת אחת, וכאן יש התפתחות ומה שצומח יותר ומורכב יותר חשוב מהפשוט – אי אפשר לומר שהאור חשוב מהשמש, אבל מה שמתפתח חשוב מהפשוט. כאן בהחלט העיקר הוא התורה, אבל הגרעין הוא דרך ארץ. זו תפיסה הרבה יותר פשוטה לאנשים, שהתכלית היא התורה – צריך להגיע לתורה – אבל חייב להתחיל מהזרע, מהדרך ארץ. [הערה: יש משהו יותר יציב ונצחי בפשוט, כי ככל שהדבר מורכב יותר יש יותר אנטרופיה.] יש יותר אנטרופיה, אבל לאיך גם הטבע עצמו שואף למצב המורכב – זהו הפרדוקס של הטבע.

קדימה בזמן – כ"ו דורות קדמה דרך ארץ לתורה

הדבר הרביעי הוא פשוט זמן, כמו שראובן גדול משמעון – ראובן קדם לשמעון כי נולד קודם. גם מתאים ל-כו דורות, יש משהו בדרך ארץ שקודמת בזמן לתורה. למה ראובן נולד

לפני שמעון? איני יודע, ככה. גם דרך ארץ צריכה להוולד בנפש קודם ואחר כך, כעבור כמה לידות, התורה. [שאלה: כמו שיצר הרע קודם ליצר הטוב?] נכון, אבל דרך ארץ היא יצר הרע מתוקן, ממותק, מתובל. [הערה: אולי דרך ארץ מטפלת ביצר הרע.] כן, צריך לטפל ביצר הרע וצריך לתבל את היצר הרע עם דרך ארץ.

קדימה במערכה – "בין אדם לחברו" קודם ל"בין אדם למקום" בתיקון המשפט

אבל בעיקר רציתי לדבר על כל הקדימות בגלל האחרון, קדימה במערכה, המלכות. מה זה אומר? אצל מלך יש את המשנה והשליש וכו' – הירארכיה של ממסד. קדימה הכוונה מי יותר קרוב למלך – כולם מטעם המלך, אבל יש מי שיותר קרוב ומי שיותר רחוק, מערכה שלמה שאמורה לעבוד בתיאום, ביחד. תיקון המדינה-המלכות הוא נושא הכי בוער אצלנו, ולפי זה יוצא משהו מאד חשוב, שבתיקון המלכות גופא התיקון הראשון שהמלך צריך לעשות הוא תיקון דרך ארץ של האנשים, עוד לפני שיכוף כל ישראל ללכת בדרך התורה, כמו שכתוב בסוף הרמב"ם. ה"דרך ארץ" במערכה של המלכות "קדמה לתורה".

איך אפשר להבין ולהסביר את זה יותר טוב? כתוב שעיקר התפקיד של המלך הוא למנוע רצח – זו גם תורה, אבל גם דרך ארץ, והוא מונע זאת לא על פי דיני התורה אלא על פי דיני המלכות (שאפשר בהחלט לקרוא להם דיני דרך ארץ של המלכות), דואג שאנשים לא יפגעו אחד בשני. איזו עוד דוגמה שהמלכות קודם כל צריכה לדאוג לדרך ארץ, עוד לפני שהיא דואגת לתורה? [משפט.] נכון, המשפט הוא משפט התורה אבל יש בו שתי בחינות – בין אדם לחברו ובין אדם למקום.

”ואהבת לרעך כמוך” קודם ל”וצדיק באמונתו יחיה”

אחד הפירושים שרשמתי³² הוא שבתוך התורה גופא ”דרך ארץ” היא בין אדם לחברו

³² ספר הברית ח”ב מאמר יג (אהבת רעים) פ”א, וז”ל:

ובשנחפשה לדעת אם חובת אהבת האדם קדמה או חובת התורה, נאמר שהיא קדמה אפילו לתורה הקדושה, כמו שאמרו חז”ל (באבות דר’ נתן) דרך ארץ קדמה לתורה שנאמר לשמור את דרך עין החיים (בראשית א’), דרך זו דרך ארץ, עין החיים זו תורה, וכן הוא בריש תנא דבי אליהו בזה הלשון לשמור את דרך זו דרך ארץ, עין החיים מלמד שדרך ארץ קדמה לעין החיים ואין עין החיים אלא תורה שנאמר עין חיים היא למחזיקים בה עכ”ל:

והנה מודעת זאת לכל משכיל כי אהבת בני האדם ודבוק חברים ובטול רצונו מפני רצונם ועשיית הטוב והישר בעיניהם היא היא דרך ארץ, כי הלא זה הדרך להתנהג עם כל שוכני ארץ לעשות כרצון איש ואיש כפי האפשרי ולהדריך עצמו במנהג החביב בעיני כל אדם בארץ, והתורה בכבודה ובעצמה אפילו במקום שיש לבעל דין לחלוק ולמינים לטעות לא נמנעת מללמד דרך ארץ לבריות וכתבה נעשה אדם (בראשית א’) שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן כמו שמביא רש”י בשם חז”ל, ולא עוד אלא שהתורה בעצמה מחלה על זיו כבודה בלב שלם ותלך ותשב לה מנגד מפני חיי האדם ותשב אחור היא וכל מצותיה לקיים כל הנפש לבית יעקב ותצוה לחלל את יום השבת ולאכול ביום צום כפור בשביל פקוח נפש אדם וכן בשאר כל המצות חוץ משלשה שסימנם דכ”א דם כפירה אשת איש, ואמרה וחי בהם (ויקרא י”ח) ולא שימות בהם כי למחיה שלחה אלהים לנו אשר על כן נקראת משיבת נפש כי תשיב אנוש עד דכ”א, וכאשר צותה לחלל כבוד שבת ויה”כ מפני חיי אדם כך צותה לחלל כבוד אב ואם מפני דרך ארץ לשום שלום בארץ בין אדם לחבירו, דהיינו כי יהיה ריב בין אדם לחבירו ואמר אחד לאביו ואמו פלוני איש ריבי רוצה לעשות עמי

שלום ואביו ואמו אומרים לו לא תעשה עמו שלום יעזוב את אביו ואת אמו ולא ישמע להם בזאת אך שלום יעשה לו עם בעל ריבו, ויבוקש הדבר וימצא כתוב כן ביורה דעה (סימן ר”מ ס”ק י”ו) וז”ל האב שצוה את בנו שלא ידבר עם פלוני ושלם ימחול לו עד זמן קצוב והבן היה רוצה להתפייס מיד לולא צוואת אביו אין לו לחוש לצוואתו עכ”ל, הרי שהחוב הזה קדמה לתורה:

וככה במצות התורה עצמן המצות שבין אדם לחבירו קדמו למצות שבין אדם למקום, כנאמר הירצה ה’ באלפי אילים ברבבות נחלי שמן, הגיד לך אדם מה טוב ומה ה’ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו’), ואמרו חז”ל (פרק אלו הן הלוקין ופרק לולב וערבה) עשות משפט זה הדין, ואהבת חסד זו גמילות חסדים, והצנע לכת זה הכנסת כלה והוצאת המת, כלומר אם אין אתם רוצים לקיים כל מצות התורה אסתפק עצמי מכם במצות אנשים כי זה יסוד התורה ועיקר כל המצות והחוקים והקב”ה מקפיד על אלה המצות יותר מעל המצות שבין אדם למקום, כמו שאמרו חז”ל (בפרק יום הכפורים) עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר ועבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו. וכן דור הפלגה פשטו יד בעיקר ופנו למעלה ואמרו מה שדי כי נעבדנו לאו כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה לא נעקרו מן העולם אלא הפיצם ה’ בעולם בלבד, ודור המבול לא פשטו יד בעיקר ונעקרו מן העולם, מפני שדור הפלגה היה ביניהם אהבת רעים ואחדות כנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים (בראשית י”א) ודור המבול עזבו אהבת רעים כנאמר ותמלא הארץ חמס (שם ו’) כמו שמביא רש”י ז”ל על פסוק ומשם הפיצם (שם י”א), והמעם כי אם יופר ברית חברת האדם וינתק חבל קשורם ותתפרד החבילה ויושחת הקבוץ אי אפשר לקיים שום מצוה אשר בין אדם למקום, כי לא כל איש יוכל לכתוב תפילין ולתקן הבתים לעצמו או למוות ציצית

ו"תורה" היא בין אדם למקום. מה ה"כלל גדול בתורה"? "ואהבת לרעך כמוך". אבל כתוב במקום אחר "בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר 'וצדיק באמונתו יחיה'". מה יותר חשוב, "ואהבת לרעך כמוך" או "וצדיק באמונתו יחיה"? קשור למה שלמדנו לפני כמה ימים¹ על שתי דתות, ימין ושמאל (דת ר"ת דרך-ארץ תורה – דת הימין היא ה-ד של דת, האות הראשונה-הימנית, ועיקרה דרך ארץ, ודת השמאל היא ה-ת של דת, האות האחרונה-השמאלית, ועיקרה תורה). למעשה, יש משהו ב"ואהבת לרעך כמוך" שקודם ל"וצדיק באמונתו יחיה" – "בין אדם לחברו" קודם ל"בין אדם למקום" (דת הימין קודמת לדת השמאל). זה אחד מפירושי "דרך ארץ קדמה לתורה" (וראה לוח "היום יום" י"ב מנחם-אב שמתוך אהבת ישראל מגיעים לאהבת ה', וגם הוא על דרך "דרך ארץ קדמה לתורה").

[שאלה: למרות שההבחנה קצת מלאכותית? אני אהיה חבר שלך כי יש הקב"ה שמצווה אותי "ואהבת לרעך כמוך"]. כך אתה אומר,

לאחר שאמר לו ואהבת לרעך כמוך אני ה', מאן דסני עלך לא תעביד לחברך, וזו היא כל התורה כולה, ואידך ויל גמור. וצריך ביאור, ממה נפשך אם אותו גר התכוין להתלוצץ במה שאמר למדני כל התורה כולה על רגל אחת, אם כן למה נזקק לו הלל, ואם התכוין להתנייר באמת, למה דחאו שמאי. אלא כפי הנראה אותו גוי רצה באמת ובתמים להסתפח לנחלת ה', אלא ששאל מהו יסוד התורה כולה, ומהיכן זה מתחיל, ממצוות שבין אדם למקום או ממצוות שבין אדם לחברו, וענה לו הלל, ואהבת לרעך וכו'. ועיין בכלי יקר שם שהקשה, והרי בגמרא סוף מכות אמרו, בא חבקוק והעמידן על אחת, וצדיק באמונתו יחיה. אלא רבין אדם למקום הוא וצדיק באמונתו יחיה, אבל היסוד מתחיל מבין אדם לחברו, כי דרך ארץ קדמה לתורה....

¹ שיעור אור לה-אב ש"ז.

וכדומה, ומכש"כ שאין היחיד יכול להקריב קרבנות ולעשות אפר פרה וכדומה בכל המצוות אשר במקדש ה' ובארץ ישראל, ואם חלק לבם ויפן זה בכה וזה בכה יבטלו כל המצוות וכל החוקים בהכרח, כי אי אפשר להשלמת מצוות התורה בלתי אם נועדו אנשים רבים יחד, לכן המצוות שבין אדם לחברו קודמין למצוות שבין אדם למקום:

משל למלך שהלך בלילה אל עמו ועבדו נאמן ביתו הולך אחריו וגר דולק בידו להאיר למלך ואמר לו המלך אני מוחל על כבודי ולך אתה לפני להאיר לי הדרך כדי שאוכל לבא אל עמי, לכן דרך ארץ קדמה לתורה:

וכמה טהורים אמרי נועם אשר חכמים יגידו (במדרש רבה) על פסוק ויתן אל משה ככלותו (שמות ל"א) אין התורה מתקיימת אם אין עמה דרך ארץ עכ"ל, אף אינה נקנית זולתה, כי מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם אחד מהם הוא אהבת הבריות, ואל תתמה על החפץ איך יש דבר שקדמה לתורה כי אחר שכך רצונה וכך צותה התורה הן הן גופי תורה לא דבר זולת. הרי נתבאר בישע אלהים שלא די שאהבת ריעים הוא חוב גמור מצד הטבע ומן השכל ומן הכתוב ומן המקובל, אלא שקדמה לכל דרישת האמת ולכל השגות המדעים והיא יקר מחכמה ומכבוד התורה הקדושה וקדמה להם ואם אין דרך ארץ אין תורה ואין חכמה. ואתה אהובי ואבי ראה גם ראה כמה נחוץ החוב הזה ומה רב ורם מעלתה, ובכן תן לבך על הדבר מן היום הזה ומעלה בכל עת אהוב הרע והאהבה עם הבריות וזכרת להם ברית החברה והקימות את הדבר הטוב הזה לכל אדם, כי לא דבר ריק הוא ואם ריק הוא ממך ואם מך הוא מערכך:

ובהבא לקמן בפנים ראה ילקוט יוסף סימן א אות יט, וז"ל:

ובכלי יקר כתב לבאר, כי הנה בגמ' שבת (לא). אמרו, מעשה בגוי אחד שבא לפני הלל הזקן, ואמר לו למדני את כל התורה כולה על רגל אחת וכו'. ומבואר שם דשמאי דחה אותו, ואילו הלל קיבלו

יותר קרוב]. יש באמת פירוש¹⁰ ש"דרך ארץ קדמה לתורה" הוא עבד קודם לבן – קודם תהיה עבד ואחר כך תהיה בן. בגמרא כתוב על עבד ושר, אבל כאן הפירוש הוא עבד ובן. כתוב ב"היום יום" שכלימוד תורה מרגישים כבן אצל אביו, אבל עוד לפני כן צריך להיות עבד. [גדול שימושה יותר מלימודה].

[לכאורה "קדימה במערכה" היא לא בטבע וכו' אלא משהו שרירותי, שככה סדרו]. זה נקרא ששרש המלכות ברדל"א, איני מבין. גם איני מבין למה משהו נולד ראשון (שהרי "ז"א בעתיקא אחיד ותליא" ועוד יותר "ז"א ועתיקא כולא חד"), אבל שם יש יתרון הנראה לעין שהוא גדול והוא קטן, וכאן עוד פחות מובן – כך המלך קובע. מה הכלל של המלך, איך הוא יודע לקבוע מי קודם? [מי שיותר נאמן]. גם, אבל כתוב "משפיל גאים ומגביה שפלים" – למלך אמתי יש חוש ששי, חוש ריח להרגיש בישות של האנשים. תלוי אחד בשני – מי שיהיה נאמן לי הוא מי שבשפלות. [לכן ראשי ממשלה לוקחים מזרחניקים כמספר שטים, לעולם לא יתקעו להם סכין בגב]. אתה אומר שיש להם שפלות? פרגנת להם. [יצא לי בטעות... זו מעלה].

אנחנו מסבירים שבתיקון המשפט צריך קודם לתקן "בין אדם לחברו", חשן משפט, ואחר כך לדבר על משפטים, מצות וחוקים, "בין אדם למקום". עד כאן הקדמה על חמש הקדימות. כל מה שאמרנו צריך לחשוב לאיזה חדש הוא מתאים.

[אפשר להגיד שגם בתוך התורה חשן משפט הכי אנושי, הכי דרך ארץ]. נכון, וגם הכי חכם – "הרוצה להחכים יעסוק בדיני ממונות". יש משהו שרוב מה שכתוב שם לא מצוות של התורה, אבל הכי חכם. כתוב שרוב דיני חשן משפט שייכים גם לגוים, גוי צריך לדעת חשן

אבל אולי משהו עוד לא יודע שיש הקב"ה. [שאלה: אז למה שנהיה חברים, אלא אם כן 'שמור לי ושמור לך'?] יש משהו שאחדות היא הבסיס של דרך ארץ. הגוים אמרו שהאדם הוא מדיני בטבע, ואם זהו חלק מטבע האדם יש גם איזה אהבה וחיבור בין אנשים בטבע. [בגימטריא 'אינטרסים'...] כך אתה אומר, אבל הוא רוצה ללמד זכות על אהבת רעים שהיא בטבע ממש (ואם היא בהעלם צריך לגלותה, סוד חש-מל, והיינו החינוך לדרך ארץ). ידוע הווארט בחסידות שאם תסחוט יהודי כמו סמרטוט בסוף תצא טיפה של אהבת ישראל.

הוא כולל בדרך ארץ ארבעה דברים: אהבת האדם, דבוק חברים – מתחיל מאהבת האדם, אני אוהב את כולם, אבל יש לי כמה חברים בתוך הכתה שיש בינינו דיבוק מיוחד. האריז"ל אומר שמשיח לא בא בשל חוסר דבוק חברים. הכל אצלו "בין אדם לחברו". הדבר השלישי אצלו הוא 'בטול רצונו מפני רצונם'. דרך ארץ היא שמתוך אהבת האדם והדבוק לחברין אתה מוכן לבטל את דעתך ורצונך מפני רצונם. הדבר הרביעי, עוד יותר, הוא 'עשית הטוב והישר בעינייהם' – שאתה מזהר כל הזמן לעשות דברים שהם טובים וישרים בעיני הבריות. כמו שאמרנו הרגע – הכל בריות, אין פה הקב"ה. אתה אוהב אנשים, מתדבק עם אנשים, מוכן להוריד פרופיל כדי להסכים למשהו אחר וגם עושה הרבה דברים טובים בעיני החברים. [זה גם שלילי]. הכל אצלו חיובי, דרך ארץ, להתנהג בדרך ארץ.

טעם הקדימה במערכה

עוד פעם, צריך להתבונן הרבה בדבר האחרון, קדימה במערכה – במלכות, בתיקון החברה – שגם בה יש "דרך ארץ קדמה לתורה". [הערה: יש גמרא בסוף ברכות על רבן גמליאל ורחב"ד, שיש שר לפני המלך ועבד לפני המלך, והעבד

¹⁰ שפת אמת חיי שרה תרמ"ו וכן תרנ"ד ד"ה "במדרש עבד משכיל".

ובמעלה. מי שנותן צדקה ותומך בלומדי תורה קודם גם במעלה – זבולון הוא הכתר ויששכר החכמה.

אם כן, זו שנה של סגולה להרבה זבולון – הרבה תמיכה בכל המוסדות בזכות הנושא של השנה, "דרך ארץ קדמה לתורה". אם יש הרבה זבולון יש הרבה יששכר. לפי סדר חדשי השנה, יששכר הוא השבט שכנגד חדש אייר, החדש של ספירת העומר ותיקון דרך ארץ, ואילו זבולון הוא השבט שכנגד חדש סיון, החדש של מתן תורה. יש כאן, אם כן, תופעה של "אחליפו דוכתייהו", ובא ללמד ששניהם שקולים ושניהם שייכים גם לדרך ארץ וגם לתורה, ובכל אחד מהם יש מעלה לגבי חברו (וממילא אין שותפות יותר מוצלחת מזו).

רמות "דרך ארץ" בדורות שקדמו לתורה

בחז"ל כתוב ש-כו דורות קדמה דרך ארץ לתורה, אבל יש מקומות שכתוב – לפי מאמר חז"ל אחר – שאלפים שנה הראשונות של בריאת העולם הם "שני אלפים תהו" ומאברהם אבינו מתחילות "שני אלפים תורה". לפי זה רק יט דורות קדמו לתורה, אבל בבחינת תהו. עוד משהו מאד חשוב בחז"ל, ש"דרך ארץ" נקראת ישוב. כתוב שמי ש"לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב". יש עם הארץ שאינו תלמיד חכם, לא יודע כלום, אבל הוא "מן הישוב", ויש אחד ש"אינו מן הישוב". במה תלוי? בדרך ארץ¹⁰.

אם כן, אני מבין שדרך ארץ אינה תהו – "לא תהו בראה לשבת יצרה", ישוב הוא "לשבת יצרה" שאינו תהו. והנה, מצד שני "דרך ארץ קדמה לתורה" היא דווקא "שני אלפים תהו". אלא מה? צריך לחלק לשלש תקופות – יט דורות, עד אברהם ולא עד בכלל, ואז יש עוד ששה דורות מאברהם עד עמרם, עד משה ולא עד בכלל, שהם בחינת ממוצע. מתחילה להאיר

משפט כדי לקיים את מצות הדינין שלו עוד לפני הגיור והמהפכה הרביעית.

"דרך ארץ קדמה לתורה" לפני הצמצום

[שאלה: איך מסבירים לפי זה "אסתכל באורייתא וברא עלמא"? נראה הפוך.] אפשר להסביר פשוט ש"סוף מעשה במחשבה תחלה" – הוא הסתכל בתורה וברא את העולם, אבל תכל'ס התורה באה בסוף, "סוף מעשה". ודאי יש תורה קדומה, אבל ה' עשה עשרים וששה דורות בלי תורה – התפתח לאט-לאט. יש את התורה הקדומה, "אסתכל באורייתא".

אבל אם נעמיק עוד יותר, היות ש"קדמה" היא גם במעלה, צריך לומר שיש גם דרך ארץ קודמת לתורה הקדומה (עליה נאמר "אסתכל באורייתא וברא עלמא"). התורה הקדומה היא לפני הצמצום, מה שה' "שער בעצמו בכח כל מה שעתיד להיות בפועל", אבל צריך לומר ששם, לפני הצמצום, יש גם שרש לרזי עולם שקודמים לרזי תורה (כמו שמחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר, גם לתורה הקדומה, והיינו כנ"ל שדרך ארץ היא גילוי ה'עצמי' של היהודי, "מחשבתן של ישראל"). ועוד, מה שה' "אסתכל באורייתא וברא עלמא" מתבטא גם ב"למדני חקין" בטבע, כלומר שהתורה שם כוללת גם דרך ארץ – כמו שיש בתורה גם "בין אדם לחברו" וגם "בין אדם למקום", שם הכל תורה.

ג. פניני "דרך ארץ קדמה לתורה" בספה"ק

קעת נקרא כמה מהפנינים שלקטתי:

קדימת זבולון ליששכר

מה שאמרנו ש"דרך ארץ" בכתר ותורה בחכמה תואם מה שמופיע באריז"ל ביחס בין זבולון ויששכר – "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך". ליששכר יש קדימה בזמן, נולד לפני זבולון, אבל לזבולון יש קדימה בפסוק

¹⁰ ראה גם רסיסי לילה אות נה ואור זרוע לצדיק אות ב.

[שאלה: מה עם נקבה וזכר?] פשוט שדרך ארץ היא כמו "אשת חיל עטרת בעלה". לכן כל המשפט "דרך ארץ קדמה לתורה" שוה אשה (נמצא שהדרך ארץ היא האשה שבאשה ואילו התורה היא האיש שבאשה, ודוק).

[שאלה: מה היחס בין המקיפים לפנימיים?] בדורות של תהו החלה להתפתח דרך ארץ בסתר, אצל האנשים הטובים שהיו. [שאלה: אז יש מצב בסיסי של תהו שלא מתוקן על ידי דרך ארץ, שהוא זכרי?] הוא ררוק, אבל אשה "טב למיתב", יש לה יותר זיקה לתיקון דרך ארץ מאשר איש.

חוסר דרך ארץ – חילול ה'

עוד נקודה חשובה, דרכה אפשר להבין את הקדימה בחשיבות: כמו שאמרנו קודם מאמר חז"ל "כל תלמיד חכם שאין בו דעה נבלה טובה הימנו". מה עושה תלמיד חכם שאין לו דרך ארץ? כתוב בפירוש שהוא עושה חילול ה'". כלומר, יש משהו בדרך ארץ דווקא אצל לומדי תורה, אצל אנשים עם כפות, שקובע לגבי חילול ה' לעומת קידוש ה'. [כמו שהרמב"ם כותב בהלכות יסודי התורה]. כאן אפשר להבין מאד טוב למה "דרך ארץ קדמה לתורה", כי קידוש ה' לעומת חילול ה' קודם לכל המצוות. אם תתחיל ללמוד תורה בלי דרך ארץ חבל שלמדת, כי יכול לצאת מזה חילול ה'. [הגר"א מסביר על סם חיים וסם המות כמו צמח, שאם הוא עקום ואתה משקה אתה מגדל משהו עקום].

תורה, אבל עדיין לא מתן תורה – זו עבודת האבות, עבודה בבחינת "אינו מצווה ועושה". צריך לומר שעיקר התיקון של ה"דרך ארץ" הוא אז. היתה "דרך ארץ" גם קודם, אבל היא היתה תהו, ועיקר התיקון של ה"דרך ארץ" כהקדמה לתורה הוא אז.

דברנו על הקדמה לספר – יש ספרים עם כמה הקדמות. הקדמה היא מקיף, יש מקיף רחוק ומקיף קרוב, הקדמה רחוקה והקדמה קרובה. יש דורות עד אברהם הם דרך ארץ שהיא מקיף רחוק, שיחסית לתורה היא תהו, ההיפך מ"דרך ארץ". כנראה יש שם איזה חוט פנימי, כמו שכתוב בכוזרי, מסורת שעברה אצל גדולי כל דור, במיוחד המצוינים בתורה, הצדיקים כמו חנוך ומתושלח, של תיקון דרך ארץ. אבל עיקר ה"דרך ארץ" שאנחנו רוצים, הדרך הישרה, תיקון מדות, שכבר דרך ה', היא מאברהם. עדיין דרך ארץ, אבל כזו ש"קדמה לתורה".

[שאלה: אפשר לחלק בין לפני המבול לאחר המבול? כמו שהרב אמר על דור הפלגה.] אז יש עוד שלבים, ועדיין עד אברהם העולם היה נוהג באפילה ומאז "אברהם התחיל להאיר". [אבל כשאומרים "דרך ארץ קדמה לתורה" לכאורה מתכוונים גם ל-יט, ולא רק ל-ו דורות]. זה מה שחלקנו, שאלה שתי בחינות של "דרך ארץ". [אבל כל המעלות של דרך ארץ כוללות לא רק את הישרות האברהמית, דרך האבות]. כן, הלימוד מנמלה וחתול היו גם קודם, "מלפנו מבהמות ארץ", פרק שירה.

מה תמיד תמוה? מה האבות חפשו בבית המדרש של שם ועבר? [ביולוגיה...] עדיין אני לא מבין, מה חפש שם יעקב אבינו, כשיש לו אבא יצחק וסבא אברהם? מה הוא "ישב אהלים" אצל שם ועבר? [רזי עולם]. כנראה. [יש הרגשה שהם יותר פלאיים, כשהדורות יותר קודמים בין הצדיק והמציאות יש יותר פער – יש עולם ויש צדיק פלאי בבית מדרש. האבות הם כבר יותר חלק מישובו של עולם בסביבה, מתקשרים יותר עם המציאות].

¹⁷ וראה פלא יועץ ערך "דרך ארץ", וז"ל:

מי האיש החפץ חיים ילמד חיפוש מחיפוש לשמור את דרך עץ החיים כי באמת אמרו דרך ארץ קדמה לתורה ובפרט מי שהוא בגדר ת"ח אם אין בו דרך ארץ הרי זה מחלל את ה' ואת התורה...

דרך ארץ – לחכות להזמנה

יש ספר אחד^ח שנותן דוגמה לדרך ארץ – לא כל כך שייכת לבנות, אבל יכול להיות שייכת. הוא מדבר על הקשר של בית כנסת, שיש אחד שנכנס וחושב שהוא חזן טוב או שהוא צדיק או משהו כזה ו'תופס את העמוד' – נגד גבאי בית הכנסת, נגד הכללים – ומתחיל להתפלל כחזן מיזמתו. זו דוגמה שמובאת לחוסר דרך ארץ. איך יכול להתרגם גם לכל בת? דרך ארץ היא לא לתפוס את העמוד בלי הזמנה, דומה ל'ויקרא אל משה' שלא נכנס בלי קריאה. רק כדי לאזן, יש סיפורי צדיקים שבאמת תפסו את העמוד – נכנסו לבית כנסת ותפסו את העמוד נגד דעת כולם.

דרך ארץ – נוחות למי שחושב אחרת

עוד ווארט שמישהו מביא^ט, ש"דרך ארץ קדמה לתורה" קשור למאמר חז"ל "שני תלמידי חכמים הדרים בעיר אחת ואינם נוחים זה לזה..." שחלילה וחס יכולה לצאת מכך חורבה. קודם דברנו על אחדות. מה הכוונה שני תלמידי חכמים? כנראה לא רואים בדיוק עין בעין, לא באותה שיטה. אף על פי כן, אם יש שני תלמידי חכמים באותה עיר – נכון לכל שני אנשים שחושבים אחרת – צריכים להיות נוחים אחד לשני. זו דרך ארץ, ללמוד איך להיות נח עם תלמיד חכם שני, שלא חושב כמוך.

^ח מועד לכל חי סימן יט אות ע, וז"ל:

דרך ארץ קדמה לתורה כידוע ממאמר רבותינו זכרונם לברכה, ובכן מי שבא להתפלל מוסף בראש השנה ויום הכפורים וכל נדרי, וכן בתפילת נעילה, ובסליחות של אשמורת מחודש אלול, והוא אינו חזן קבוע, לא יעבור לפני התיבה אם לא שהוא ברצון השליח ציבור הקבוע שזה חפצו ורצונו, הא לאו הכי יקבל שכר על הפרישה...

^ט ילקוט יוסף סימן א אות יט.

דרך ארץ בסעודה

דרך אגב, יש גם מסכת דרך ארץ שכדאי ללמוד. בהלכות דרך ארץ העיקר הוא לגבי מנהגי סעודה. יש מי שכותב^כ שעיקר ה"דרך ארץ" – ודאי קשור לכולם, גם בנות – הוא בנימוסי סעודה^{כז}. הוא כותב שאחד הדברים בו תלמיד חכם יכול לעשות חילול ה' הוא אם תלמיד חכם נכנס לסעודה ואוכל ברעבתנות. [שייך לחדש שבט, חוש האכילה].

כשקראתי את זה חשבתי שהרמב"ם אומר שאחד מסימני משיח הוא שהמעדנים יהיו מצויים כעפר. מעדנים גם מלשון עדינות – צריך מעדנים וצריך לאכול אותם בעדינות. מי אוכל את המעדנים בעדינות? מי ש"ונפשי

^כ רבי חיים פלאגי' בכף החיים סימן כד אות סג, וז"ל:

בכל עת ובכל זמן דרך ארץ קדמה לתורה, וביותר בדברים הנוגעים לסעודה, דצריך להזהר ביותר, דאם אינו נוהג כשורה, הוא נבזה ונמאס, בעיני אלהים ואדם, ועליו יאמרו רע לשמים ורע לבריות...

וראה גם מנחם ציון בהוספות לפרשת שלח:

כי עיקר לימוד הזהירות דרך ארץ הוא על השלחן, כי הזהירות בשאר דברים כמו בתפילה אינו צריך לימוד כל כך והכל יודעין בזה, רק הזהירות השלחן צריך לימוד, ללמוד כל ענייני דרך ארץ שמזה אנו יכולים לבא אל התורה, כמו שאמרו חז"ל [ויק"ר פ"ט ג] מלמד שדרך ארץ קדמה לתורה...

וכן בבן איש חי (הלכות) שנה ראשונה פרשת בה"ב אות ט, וז"ל:

וכל העובר על הלכות דרך ארץ הנזכרים לעיל, וכיוצא בהם, הרי זה רעבתן וגרגן, מסטרא דההוא דאמר הלעיטני נא, והנה הוא נאחו בסבך הסטרא אחרא, ואם הוא בעל תורה ועושה כן, הרי זה מחלל שם שמים, ולכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה, דרך ארץ קדמה לתורה, וכאשר האריכו בזה בספרי המוסר והיראה.

^{כז} ראה גם כינוס ילדים ר"ח שבט ע"ב.

לפני כמה ימים¹⁷ דברנו על רמות שונות של כוונה בהן אדם עושה מצוות. יש כוונה אחת, במיוחד של הדור שלנו – כך אומר הרבי – שכאשר עושים מצוה מכוונים שהיא "להביא לימות המשיח". בכל מצוה שעושים יש ממד, כוונה פנימית, של קידום הגאולה. לחיות כל הזמן באוירה של "להביא לימות המשיח" – שכל מה שאני עושה הוא בשביל נחמה, בשביל "נחמו נחמו עמי", כל המצוות. ממילא הכוונה יותר גדולה מהמצוות. הוא אומר שהנחמה תלויה בדרך ארץ. כדי שתהיה הנחמה, תכלית כל המצוות, צריך להיות בדרך ארץ. הענין הזה מתאים כעת, ל-2 דנחמתא שמגיעות עד סוף חדש אלול.

דרך ארץ – "בכל דרכיך דעהו"

יש מי שמביא¹⁸ עוד פסוק חשוב של דרך שהוא דרך ארץ, "בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך". יש מביאים שהולך על דרך ארץ, כי כתוב "דרכיך" ולא דרכי שמים. חז"ל אומרים "איזו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויים בה?" הפסוק "בכל דרכיך דעהו וגו'". מכאן מובן למה "דרך ארץ קדמה לתורה", כי כל גופי תורה תלויים בה. זה מה שאמרו שדרך ארץ אמיתית היא להתקשר לה' בתוך החולין (חז"ל פרשו "אפילו לדבר עברה", וכמבואר אצלנו באריכות במ"א). לפי זה אפשר לפרש "והוא יישר ארחותיך" על דרכי התורה, אבל קודם כל צריך להיות "דרך ארץ" של "בכל דרכיך דעהו".

העבודה שקדמה למתן תורה

יש מי שאומר בפירוש ש"דרך ארץ קדמה לתורה" היינו שבע מצוות בני נח לפני תריג מצוות התורה¹⁹.

כעפר לכל תהיה". [מי שטועם את המעדר כעפר, כמו נחש...]

ב"היום יום" ה' מנחם-אב מובא עיקר תיקון האכילה על פי החסידות:

"סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו". פירש הבעש"ט: בכל דבר גשמי מהדברים המותרים ישנו טוב ורע: הגשמי הוא רע, והחיות האלוקי המחיה את הגשמי – הוא טוב. [על פי יסוד זה פרש מורנו הבעל שם טוב את שלשת חלקי הפסוק בסדר של הכנעה-הבדלה-המתקה, כיסוד דרכו:] על האדם המשתמש בגשמי להיות 'סור מרע' – לא לרצות בתענוג הנמצא בגשמי, ולהיות 'ועשה טוב' – לרצות להיות נזון ולהוושע מהחיות האלוקי שבדבר הגשמי. [סור מרע' בדחית התענוג הנמצא בגשמי הוא פעולת הכנעה. 'ועשה טוב' בחשיפת החיות האלקית שבדבר הגשמי היינו הבדלה. לאחר שני אלה ניתן להגיע להמתקה המשלימה בין הגשמיות והרוחניות (מה שנראה כסותר לאמור קודם, אם אין מבינים שיש כאן תהליך של הכנעה-הבדלה-המתקה): 'בקש שלום ורדפהו' – האדם שהוא [בבחינת] 'סור מרע ועשה טוב' צריך לרדוף ולבקש לעשות שלום בין הגשמי לבין חיות האלוקי שמחיהו.

"כל הזהיר בדרך ארץ זוכה לראות בנחמה"

אנחנו בימי החורבן, עד תשעה באב, ואחר כך ימי הנחמה. יש מאמר חז"ל שמוכא בשל"ה²⁰ ובראשית חכמה²¹ ש"כל הזהיר בדרך ארץ זוכה לראות בנחמה" – דרך ארץ היא סגולה לראות בנחמה. מאיזה פסוק לומדים זאת? בסוף פרק נ' בתהלים כתוב "ושם דרך אראנו בישיע אלהים" – מי ששם את אורחותיו. הפסוק הראשון היה "דרך עץ החיים" וכאן עוד פסוק של דרך שמתפרשת דרך ארץ, ממנו לומדים שכל מי שיש לו דרך ארץ רואה בנחמה.

¹⁷ של"ה הנ"ל הערה כב ובכ"ד בספרים נוספים, ומשמע שכן גרסו בברכות סג, א.

¹⁸ צדקת הצדיק אות קכא, וז"ל:

²⁰ שער האותיות אות ד ערך "דרך ארץ".

²¹ הקדמה לפרק "דרך ארץ".

כתוב שהדבור הזה יותר חשוב מכל הדברות, והוא דבור של דרך ארץ – במיוחד לפי פירוש החינוך, שכיבוד הורים הוא מדה טובה של הכרת הטוב, הפירוש הכי פשוט. מי שאומר שדרך ארץ היא כיבוד הורים כולל בכך דאגה למסכנים, כמו יתומים וכו' – כורך מה שהתורה דואגת למסכנים יחד עם כיבוד הורים כעיקר דרך ארץ. אפשר לעשות הרבה מבצעים של עזרה לזולת לפי פירוש זה.

[בפרשת משפטים בחלק הראשון יש משפטים כלליים – אם יהיה כך אז כך – ובסוף הפרשה כשיש חסדים ה' מופיע כנוכח, "אני הוי'". נשמע כמו החידוש, שהייתם במצרים ולכן תעזרו למסכנים, ולא רק תארגנו את המערכת. נשמע כמו תורה.] כל ההפטרה אתמול היתה שה' לא צריך קרבנות וכו' אלא "למדו היטב דרשו משפט אשורו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה" – צריך את הדאגה למסכנות. כל העבודה, כל המקדש, לא שוה כלום, אפילו נמאס, אם אין את ה"דרך ארץ". פירוש מאד אקטואלי לזמן הזה, ש"דרך ארץ קדמה לתורה" והתורה היא כמו בית מקדש. הנביא חזר ואומר שבית המקדש 'לא שוה שום דבר' בלי תיקון מדות. בכל אופן, כיבוד הורים הוא דבר חשוב כאן.

[אולי אפשר לומר ביחס למה ששאלתי, שהתורה נותנת חוש בהבדלה. דרך ארץ היא כמו הכנעה, כמו שהבעש"ט אומר שאין הבדל בין תולעת אלי ואדרבא. כמו ראש של הבג"ץ, יושרה, קומון-סנס, שאומרת שכולם שווים, עוד מעט יגיע לנמלים ולחתולים...] אנחנו כבר מקדימים רפואה למכה, המהפכה החמישית, תורה לבעלי החיים. אומרים כל הזמן שעיקר התורה הוא הבדלה, "בין דין לדין". [אבל עדיין התורה היא דין, איפה החסד? תשובה: לתת לכל אחד את תחומו נראה לי מאד רחמים.] דרך ארץ היא "אינו מצווה ועושה". היום "גדול מי שמצווה ועושה", הבדלה, אבל לעתיד לבוא

נחזור לדורות שלפני אברהם אבינו: יש מי שכותב¹² שדור אנוש, דור המבול ודור הפלגה הם כנגד שלש המדות הרעות שמוציאות את האדם מהעולם – קנאה, תאוה וכבוד (לפי הסדר) – ודרך ארץ באה לתקן את שלש המדות האלה. [קנאה קשורה לקין והבל?] כנראה.

אפשר לרמוז כאן עוד גימטריא: "דרך ארץ קדמה לתורה" עולה 1305 שעולה כט פעמים מה (אדם, הכל לתקן את האדם כנ"ל, "ונחנו מה", הפירוש העיקרי – שפלות), אבל רק ראשי התיבות דאק"ל שוים ג"פ אדם, זאת אומרת שהשאר עולה הוי' פעמים אדם, הוי' פעמים מילוי שם הוי', שם מה, שהוא "אורח [דרך] אצילות [תורה]". צריך קודם לתקן ג פעמים אדם (י"ל סוד "אדם פנימי, אדם אמצעי, אדם חיצוני", כמבואר בדא"ת. ועוד י"ל שהם התיקון של דור אנוש, דור המבול, דור הפלגה כנ"ל), בדרך ארץ, ואחר כך באה התורה ומתקנת עוד הוי' פעמים אדם (דרך ארץ ועוד ג"פ אדם = 650 = 25 פעמים הוי'. תורה ועוד כו פעמים אדם = 1781 = אחד פעמים 137, ודוק).

לגבי המקיף הקרוב של האבות ביחס לתורה, יש מי שכותב שדרך ארץ היא פשוט שלש המדות של האבות – אהבה, יראה ורחמים – האבות לפני שמקבלים את התורה, מוחין (וכנ"ל שהתורה עיקרה מוחין חב"ד).

עוד פירוש, שצריך לחשוב לאיזה חדש שייך – יש לנו ספר שלם בענין – שהדוגמה העיקרית בעשרת הדברות לדרך ארץ היא כיבוד הורים¹³.

וכל מצוות בן נח הוא מכלל דרך ארץ שקדמו לתורה.

וראה גם ישראל קדושים אות ח, דובר צדק ע"ז אות ג פרי צדיק וזרא אות א.

¹² אמרי אמת נח תרצ"ג ד"ה "בשפת אמת דור המבול"; שם ימים ראשונים של פסח תרס"ח ד"ה "איתא מצה מיכלא דאסוותא".

¹³ ראה ישראל קדושים אות ז.

— שעיקר פירוש דרך ארץ הוא שמירת הברית, תיקון היסוד, שאי אפשר ללמוד תורה אם האדם לא מתוקן בברית (בהרבה פסוקים "ברית" היינו "תורת").

רק אתמול ראיתי משהו מאד מענין בספר החינוך, שאומר שכשם שלבנים אסור להרהר אחר בנות כך צריך לחנך בנות שאסור להרהר אחר בנים. [בנות שאלו אם להן מותר להסתכל על הבנים בעזרת גברים.] מפורש שלא, גם בקיצור שלחן ערוך (הלכות אישות) מסגרת השלחן מביא מספר החינוך קפח "והוא הדין דאסור להרהר בזכר [ח"ו, הנסיות ההפוכות היום]. ואין שום חילוק בזה [ספר חרדים]. וגם לנקבות אסור להרהר אחר האנשים". זה אחד מפירושי "דרך ארץ קדמה לתורה". [הערה: פעם אחת התלמידות הסבירה לי מה ההבדל בין בנות לא דוסיות לבנות דוסיות — בנות לא דוסיות מדברות על בנים, ובנות דוסיות מדברות על בנים דוסים...]

קודם דברנו על "מלפנו מבהמות ארץ" — לפי חז"ל עיקר מה שלומדים מהחיות, מה שנקרא בפירוש "דרך ארץ", היינו בנוגע לעניני אישות ותיקון הברית: "דאמר רבי חייא מאי דכתיב מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמו

יחזור 'גדול מי שאינו מצווה ועושה', הטבע היהודי, יחזור לדרך ארץ.

אהבת ה' טבעית — הכרת הטוב

הרבי ר' בונים מפרשיסחא נתן משל ל"דרך ארץ קדמה לתורה"^כ: היה חולה אנוש, כולם התייאשו ממנו, ובא רופא מומחה והציל את החיים שלו. מה שהוא אוהב אותו, מודה לו ומחזיק לו טובה אינו משום מצוה — זו "דרך ארץ קדמה לתורה". מה שאתה אוהב את מי שהציל את החיים שלך — הקב"ה — הוא לפני כל מצוות התורה, גם מצוות אהבת ה'. יש לאהוב את ה' מפני הציווי, אחת משש המצוות התמידיות של התורה, ויש לאהוב את ה' בטבע, כל בקר הוא מחזיר לך את הנשמה, נותן לך חיים.

לפי זה "דרך ארץ קדמה לתורה" זה כמו "מודה אני" לפני הכל, לפני שנוטלים ידים ונוהגים על פי תורה. [הרב קוק מאד כבד את המתנגדים לו. היה איזה אדמו"ר שהרב קוק עזר לו להגיע לארץ, לקבל סרטיפיקט, אבל כדי שלא יתפסו אותו כמקורב אליו הוא לא בא להודות לו. כשהזמינו אותם יחד לברית הרב קוק לא בא, אמר ש"מודה אני" לפני הכל...]

דרך ארץ — תיקון הברית

יש הרבה ספרים^{כט} שמסבירים — קשור בעיקר לכלל הצעירים (אבל גם למבוגרים), בנים ובנות

איתא (עי' תנא דבי אליהו פרק א) דרך ארץ קדמה לתורה. ואפשר לבאר על פי מה דאיתא שתכלית ימי הספירה הוא לבוא על ידם לטהרה וכמו שאנו אומרים (לאחר הספירה) אתה צויתנו על ידי משה עבדך לספור ספירת העומר כדי לטהרנו מקליפותינו ומטומאותינו, וכענין ז' נקיים, כמו כן אחר השבעה שבועות של הספירה זוכים לצאת מטומאה לטהרה. ועיקר הטהרה צריכה להיות במדת יסוד, לטהר את עצמו בקדושת אות ברית קודש בטהרה גמורה... וזהו ענין דרך ארץ קדמה לתורה, כלומר קדושה וטהרה בעניני דרך ארץ הוא הקדמה לתורה, שעל ידי קדושה וטהרה במדת יסוד יכולים ליכות לקבלת התורה הקדושה. וראה גם תקנת השבין אות ו.

^כ הובא בשפת אמת ליקוטים לתנב"א, וז"ל: שמעתי בשם הרה"ק מפרשיסחא ז"ל על דרך ארץ קדמה לתורה כעין הנ"ל על פי משל רופא שריפא האדם מסכנות נפשות יש לאהוב אותו בלב ונפש, מכל שכן השי' המחזיר נשמה לפגרים מתים, וזה דרך ארץ מלבד ענין תורה שגדול יותר ע"כ. וראה גם שיח שרפי קדש (פרשיסחא) אהבה ויראה את כד. ^{כט} ראה עקידת יצחק (אלכסנדר) פרשת במדבר אות ט, וז"ל:

הענינים החיצוניים) שעל ידו יבוא משיח, ה"ישיבה בצדקה" (דרך ארץ) שקודם ל"ציון במשפט תפדה" (תורה), כמבואר שם בענין "אין ישראל נגאלין אלא בצדקה". שם מוסבר שגילוי נקודת פנימיות הלב היא בסוד הפריעה (שלמעלה מהסרת הערלה הגסה), וממילא "דרך ארץ" של הברית שייך בפרט לפריעת המילה – גילוי עצם הנפש שמעל השכל של התורה (ש"מחכמה נפקת"), קדימת הכתר לחכמה].

"דרך ארץ קדמה לתורה" בפרקי אבות (הקודמים למתן תורה)

התקופה בשנה של "דרך ארץ קדמה לתורה", כפי שמסבירים כל שנה, היא ספירת העומר – תיקון מדות, פרקי אבות, כדי לקיים "דרך ארץ קדמה לתורה". יש אפילו צדיקים שבלייל שבועות בטיש עוד לפני שהלכו לומר את התיקון לא היו אומרים תורה – מחר נקבל תורה, וכעת זמן של "דרך ארץ קדמה לתורה"^{לא}.

^{לא} ראה רמתים צופים סימן א אות נח:

ואנב אזכיר כי פעם אחת הייתי על חג שבועות בק"ק לענטשענע. והנה בסעודת הלילה על השולחן פתח אדמו"ר ז"ל ואמר בשם הרב היהודי ז"ל שאמר איך שבלייל שבועות אין אומרים תורה כי דרך ארץ קדמה לתורה. ואין דרך ארץ לומר תורה שלמחר יקבלו התורה עד כאן דברי הרה"ק היהודי ז"ל. וסיים הוא אך מה עושים בלילה הזו מכינים עצמם לקבלת התורה באימה וביראה ברתת וזיעה. ובתוך כך אחזתו חיל ורעדה ופחד ויראה. ורעדו כל איבריו וארכבוותיו דא לדא נקשן עד שתפס את עצמו בשולחן בכל גופו ולא הועיל כלום. עד שפחדו כל אנשי שלומו והוכרחו ליקח אותו מעל השולחן. ונשאו אותו לחדרו המיוחד והניחו אותו על מטה שלו ושכב שם עד שנה מהפחד ובא וישב על השולחן. זה ראיתי כשישבתי אצלו ממש.

ובישמח ישראל במדבר אות יז, וז"ל:

מלפנו מבהמות זו פרידה שכורעת ומשתנת מים ומעוף השמים יחכמו זה תרנגול שמפייס ואחר כך בועל אמר רבי יוחנן אילמלא לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה דרך ארץ מתרנגול שמפייס ואחר כך בועל ומאי מפייס לה אמר רב יהודה אמר רב הכי קאמר לה זביננא לך זיגא דמטו לך עד כרעיך לבתר הכי אמר לה לישמטתיה לכרבלתיה דההוא תרנגולא אי אית ליה ולא זביננא לך" (תרגום: ומה מפייס לה? אמר רב יהודה אמר רב, כך אומר לה: אקנה לך זג, בגד מפואר, שמגיע עד רגלייך. לאחר מכן אומר לה: תשמט כרבולתו של אותו תרנגול, היינו שלו עצמו, אם יש לו ואינו קונה לך). עיקר מדת דרך ארץ לומדים מתרנגול (לאחר "עריות מיונה", שנאמן לבן/בת זוגו). ידוע הרמז **שפיס** אותיות **יוסף**, שומר הברית, והוא שוה **עוף**, "ומעוף השמים יחכמו" זה תרנגול שמפייס כו".

קדימת שמירת הברית למתן תורה מתבטאת גם בקדימת נתינת ברית המילה לאברהם אבינו. מבואר במ"א שהאבות אברהם-יצחק-יעקב הם בסוד ארץ-זרע-פרי וממילא "דרך ארץ" היא המילה שנתנה לאברהם אבינו (ורמז: **ארץ-זרע-פרי** ועוד **דרך עולה ישראל-ישראל** – היינו שזהו הממוצע – כאשר ה'כנף' היא **אברהם אבינו**), כמבואר בזהר שבזכות המילה יורשים את ארץ ישראל – "דרך [לרשת את ה]ארץ" (היינו ש"דרך ארץ" של המילה קדמה לתורה בכלל ולתורת ארץ ישראל בפרט).

[בתניא^ל מבואר בסוד הפסוק "צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו" ש"צדק" היינו הצדקה (שהיא בגדר "דרך ארץ") הקודמת לדרך התורה, דרך ה', עליה נאמר "אחרי הוי' אלהיכם תלכו" (בחינת אחור), ובזכותה מגלים את הנקודה הפנימית שבלב (בחינת פנים). גילוי נקודת פנימיות הלב היא "היסח הדעת" (מכל

ארץ", ומסביר שקודם צריך דרך ארץ. הוא מסביר את "שיגיעת שניהם משכחת עון" – שמי שחורש בשדה נחלש לו יצר הרע. [הערה: תוספות-ישנים אומרים שאם כתוב 'משהו עם משהו' השני הוא העיקר, כמו "חתן עם הכלה".] חשוב לעבוד קשה, לכן יש דעת רשב"י במכילתא שעבודה בששת ימי המעשה היא מצוה – היצר הרע נחלש, ואז אדם יכול ללמוד תורה (בחינת שבת – הרוחנו עוד פירוש ב"דרך ארץ קדמה לתורה" – קדימת ימי החולין ליום השבת קדש). צריך איזה חדש של עבודה בשדה... הוא אומר שעל ידי עבודה אדם נעשה מוכשר ללמוד תורה. [שלוש שנים צבא לפני הלימוד...] הצבא שלנו.

תיקון יסודות אש-רוח קודם לתיקון יסודות מים-עפר

יש מי שאומר^{לד} גימטריא יפה, ממש חידוש: יש ארבעה יסודות, אש-רוח-מים-עפר. על פי

^{לד} עטרת ישועה שבועות אות קמה, וז"ל:

במאמרם ז"ל דרך ארץ קדמה לתורה (מדרש רבה פרשת צו [ויקרא רבה פרשה ט אות ג]). הנה על ידי ספירת העומר מתקנין ב' יסודות א"ש רוח", כי נאמר אצל מנחת עמר 'אביב קלוי בא"ש' [ויקרא ב יד]. גם ניתקנה מצות ספירה בקול לתקן סוד הרוח [בסוד 'לרוח ממללא' עיין לעיל במאמר ז' לשבועות]. ועל ידי התורה מתקנים ב' השניים מ"ם עפ"ר, כי אין התורה מתקיימת אלא במי שמישים את עצמו כעפ"ר ושיריים סוד ענוה, גם מה מ"ם הולכים למקום נמוך וכו' [תענית ז.], ואלו השנים מ"ם עפ"ר עולה מ"ת, לזאת בשעת קבלת התורה פסקה זוהמתן ובמלא מיתה בעולם לולא חטא העגל. אולם צריכין להקדים סוד הספירה שבא לתקן הני ב' א"ש רוח" ששעולה דרך ארץ, וזהו 'דרך ארץ' רומז לימי הספירה שהספירה 'קדמה לתורה', שהיא קודם קבלת התורה. כי העיקר הוא לתקן בימי הספירה למען שנוכל לבוא לרוח דעצרת בקבלת התורה.

בתוך פרקי אבות בעצמם, יש מי שמסביר^{לב} ש"דרך ארץ קדמה לתורה" היינו על דרך "כל שיראתו קודמת לחכמתו" – רואים בפירוש שתורה היא שכל, וקודם צריכים יראת שמים. יש מי שאומר^{לז} משהו מאד פשוט, ש"דרך ארץ קדמה לתורה" היינו "יפה תורה עם דרך

הנה הצדיקים הראשונים ז"ל לא אמרו תורה בליל א' של שבועות. וטעמם מפני דרך ארץ קדמה לתורה, והלילה הזה היא הכנה ליראה הנקראת שער לתורה, וכמאמר חז"ל (שבת ל"א ע"ב) חבל על דלית ל' דרתא ותרעא לדרתא עבד, וענין ד"א קדמה לתורה מבואר במדרש [ויק"ר ט', ג', ובריש תרב"א ע"ש] כ"ו דורות קדמה ד"א את התורה הה"ד לשמור את דרך עץ החיים (בראשית ג', כ"ד) דרך זו דרך ארץ ואח"כ עץ החיים זו תורה, והענין הוא כי דרך ארץ היינו דרך של מדת "מלכות שנקראת ארץ, דלית לה מגרמה כלום, והיא מקבלת מספירות עליונות ומשפעת בתחתונים, בסוד הכתוב (משלי ל"א, ט"ו) ותתן טרף לביתה, וכן צריך לידע כי הוא לית ל' מגרמי כלום, ואף התורה שיועד הכל הוא מאת השי"ת החונן לאדם דעת, ואם ידע זאת אז לא יחזיק התורה לעצמו וילמד תורתו לאחרים, וידמה בזה למדת מלכות המשפעת לאחרים, כי כן הוא כוונת הקב"ה בנתינת התורה להשפיע לזולתו, למען ידע גם הוא כי ד' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, וזה הוא הקדמה לתורה, וזה שאמרו ד"א קדמה לתורה, כי קודם שלומד צריך לדעת זאת, מי נתן לו את התורה, ועי"כ לא יתנאה בתורתו.

^{לב} צדקת הצדיק אות קצה, וז"ל:

יראה היא מדת כנסת ישראל כנודע. והיינו כי כל ישראל בעלי יראת שמים ואף עמי הארץ. רק הבור אין ירא חטא שהוא אינו בדרך ארץ ודרך ארץ דישאל היינו יראת שמים. ולכך דרך ארץ קדמה לתורה כמו שאמרו (אבות ג' ט') כל שיראתו קודמת לחכמתו...

^{לז} פרי צדיק נח אות ב (וראה גם שפת אמת בראשית תרמ"ד ד"ה "וישלחור").

לנשים באופן מיוחד, כי הן אוהבות לדבר, וצריך לדבר בחיות. [טוב לשים לב לאיך הדבור? לא צריך לבוא ממילא?] דרך ארץ באה ממילא. אם הילד שלך מדבר בחיות תחייך, אל תרביץ לו... [למה שלא אגיד לו שהוא חיצון? יש סברא שאם החיות יוצאת בדבור היא יותר החצנה]. צריך לנתב את הברען לתורה. עד כאן מה שרשמתי אתמול בלילה.

ד. דרך ארץ קדמה לתורה בתורה

תורה שבכתב ותורה שבעל פה

[שאלה: איך "דרך ארץ קדמה לתורה" מתבטא ביחס בין תורה בכתב לתורה שבעל פה?] מסבירים שתורה שבעל פה התחילה לפני תורה שבכתב, התחילה מהאבות. [אבל יש צד שתורה שבכתב נתפסת יותר כדרך ארץ. היא ודאי יותר תוהית כי הדינים כתובים בה יותר מוחלטים, נראה כמו "ברישא חשוכא והדר נהורא".] גם בטבע יש את אכזריות הטבע, כמו שכתוב בספר הכוזרי. [צד של תהו שקודם לתיקון. אז מובן שיש קדימה במעלה שהתורה אומרת שעקרונותיה היה ראוי להוציא עין למי שהוציא עין, זו קדימה של דרך ארץ, ואחר כך התורה שבעל פה מתחשבת ומתרככת. בתורה עצמה בראשית יותר דרך ארץ ושמות יותר הבדלה. "מעשי אבות [סימן לבנים]" הם סיפורים, ומבואר בתנאי שמקור הסיפורים גבוה יותר מהמצות, שרש הסיפורים הוא במוחא סתימאה, קשור ל"רזי עולם" כנ"ל.

ועוד, ועיקר, לכלל הגדול ש"אין מקרא יוצא מידי פשוטו" יש יוצא מן הכלל, כמו "עין תחת עין" שאנו מאמינים בקבלת חז"ל שאין הפירוש כפשוטו אלא ממון, ומה שהוציא הכתוב בסגנון המשמע כפשוטו היינו שעלינו לדעת שכך היה מן הראוי על פי טבע. טבע זה, שבכחינת "קוב הדין את ההר" (מדת אלקים ללא רחמי הוי'), ושיש בביצוע שלו משום אכזריות, הוא אכן דוגמה טובה למה שאמרנו קודם שיש את הדרך

פשט הם כנגד י-ה-ו-ה, כנגד ארבעת העולמות אבי"ע. והנה, **אש-רוח** שוה "דרך ארץ", אז הוא אומר שדרך ארץ מתקנת את שני היסודות אש ורוח ותורה מתקנת את שני היסודות מים ועפר. כתוב שהתורה נמשלה למים שיורדים ממקום גבוה למקום נמוך וצריך לקיים "ונפשי כעפר לכל תהיה [ואז] פתח לבי בתורתך" – התורה מתקיימת במי שעושה את עצמו כעפר, שמשפיל את עצמו. לכן פוסקים בבית הלל, כי היו "ענוים טפ"י" (לא כי הם מצד החסד דווקא, אלא כי יותר ענוים, דרך ארץ).

כשראיתי זאת מיד הקשיתי, שהרי תורה נמשלה גם לאש. מה יוצא? אם דרך ארץ היא כתר ותורה היא חכמה – מילא. אבל לומר ככה אומר שדרך ארץ היא המוחין, י-ה, הופך את כל הקערה. מי נברא מאש ורוח? המלאכים ("עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט"), אלה היסודות הרוחניים. לומר שדרך ארץ היא "הנסתרת להוי" אלהינו" והתורה היא "והנגלת לנו ולבנינו" זהו ממש מבט חדש. אומר שדרך ארץ היא הנסתרת של התורה גופא – חוזר למה שאמרנו קודם שהכל תורה – והנגלה בתורה הוא התורה שבתורה. מסביר שהתורה נמשלה לאש, כי כתוב שהיינו פנימיות התורה, וגם הרוח היא מנשמת התורה [כמו נבואה]. כן. פירוש מיוחד מאד. [דומה לכן שהיראה קודמת לחכמה]. אכן כתוב בתיקוני הזהר ש-יה היינו דחילו ורחימו ו-וה היינו תורה ומצות.

שוב, הוא הגיע להכל מהגימטריא. הוא גם אומר שרוח קשור ל"רוח ממללא", "ויהי האדם לנפש חיה" ת"א "לרוח ממללא", ואש היא חיות, ברען. כמעט יוצא מדבריו שאש ורוח היינו ללמד את התלמידים והתלמידות לדבר בחיות. כתוב "כי חיים הם למוציאיהם" ודורשים "למוציאיהם בפה". יכול להיות פירוש מאד נחמד ל"דרך ארץ קדמה לתורה", צריך ללמוד איך לדבר באש, בחיות, ואז להתחיל ללמוד תורה. [זה טוב?] כנראה יש הרבה אנשים שבטבע מדברים בהתלהבות, שייך

לבואו [מיד כשהגיע למעזריטש, והיה מסופק עוד במשך כשבועיים האם להשאר שם]. או הראשון לאחר השבועיים שהחליט להשאר ונתקשר¹⁷. הספק הוא האם דרוש "נחמו נחמו" היה בגדר "דרך ארץ" – התורה ששומעים מהצדיק לפני שמתקשרים אליו, קצת במגמה לבחון האם ראוי להתקשר אליו – או שהוא בגדר "תורה" לאחר ההחלטה להתקשר לצדיק. יש לדרוש כי היינו שתי בחינות הנחמה עצמה, "נחמו נחמו" – "נחמו" של "דרך ארץ" (כשעיקר הנחמה היא שיבת ציון, נחמת רחל ב"ושבו בנים לגבולם") ו"נחמו" של "תורה" בתחושת "נחמו" נחמו עמי יאמר אלהיכם" (בשמיעת תורה חדשה מפי משיח).

עיקר ועומק החידוש בתורה – "תורה חדשה" של משיח – מורגשים רק לאחר ההתקשרות הפנימית לרבי¹⁸, אך "דרך ארץ קדמה לתורה" וללא התורה הראשונה אי אפשר להגיע לתורה השנייה (ובהיותה הסבה למסובב של ההתקשרות יש בה גם קדימה במעלה ביחס אליה), והיא על דרך ביאה ראשונה העושה את האשה כלי, בהתקשרות לבעלה, הקודמת לביאה שניה לשם הולדה, שהיא התהוות חדשה ממש (וכנ"ל בסוד "והאדם ידע את חוה אשתו", "דרך ארץ" של הזיווג, הקודם ל"ותהר", אותיות תורה).

"דרך ארץ דברה תורה" – הבנת פשט התורה

בדרך ארץ

בפרשת השבוע נקרא "ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך" ורש"י מפרש "יכול אפילו שכב בחצי היום ת"ל 'ובקומך' יכול אפילו עמד בחצי הלילה ת"ל 'בשבתך בביתך ובלכתך בדרך', דרך ארץ דברה

ארץ של יט הדורות שקדמו לאברהם אבינו, שדרך ארץ זו עדיין בגדר תהו, "תהו לא דרך" – לא דרך ארץ המתקנת של האבות. הדרך ארץ של האבות, שבתוך "שני אלפים תורה", היינו שרש הטבע המתקן של התורה שבעל פה שקודם למתן תורה שבכתב.

בכלל, כתיבת התורה שבעל פה בזמן רבי, המהפכה הראשונה, היא דוגמה טובה של דרך ארץ קדמה לתורה בתורה שבעל פה גופא – כל עוד שהיא בעל פה היא גמישה וזורמת עם המציאות מדור לדור, היינו בחינת דרך ארץ, משא"כ כאשר היא באה בכתב, אזי דווקא נעשית בבחינת תורה קבועה (כך אפשר לדרוש את הביטוי "קביעת עתים לתורה" – עתים משתנות, משא"כ כאשר קובעים את העתים, כותבים את התורה שבעל פה, אזי היא הופכת "לתורה").

דרך ארץ – התקשרות לצדיקים

יש ווארט מאד חשוב¹⁹: אי אפשר ללמוד תורה בלי בטול פנימי לצדיקים, לתלמידי חכמים אמתיים. אצל חסידים היו אומרים שלא שוה כל התורה אם אין לך רבי – דרך ארץ היא מה שכל אחד קשור למקור, לצדיק, ובזכות ההתקשרות הוא יכול לקבל תורה. כמו שאמרת קודם, שיגדל ישר בתורה שלו, לא עקום. יכול להיות בחדש כסלו וגם בחדש שבט. דרך ארץ היא רבי, התקשרות לצדיק (האות צ היא האות של חדש שבט, כנודע), ואחריה אפשר ללמוד תורה.

כתוב שהמאמר הראשון ששמע אדמו"ר הזקן במעזריטש הוא "נחמו נחמו" (שנקרא בהפטרות השבוע), אך ספק "אם הוא המאמר הראשון

¹⁹ ראה שפתי צדיק מטות אות ג:

כי רצונו יתב"ש שכל אחד מרצונו יבטל עצמו ודעתו לתהו"ק ותלמידי חכמים, כענין דרך ארץ קדמה לתורה, וזה המכוון שיפעול בלבו שיהי' בטל לתהו"ק ותלמידי חכמים העמלים בה...

¹⁷ לוח "היום יום" י"א מנחם-אב.

¹⁸ ומילא אי-שמיעת החידוש בתורה מעידה על פגם בהתקשרות – ראה רמ"א אותיות אות נו (נכתב בשבת בה"ב ש"ז).

היא העיון והפלפול, כאשר סדר הלימוד הוא "דרך ארץ קדמה לתורה" – לימוד וגרסת הפשט קודמים לעיון וההבנה המעמיקים יותר (שייך לצירוף של חדש אב, "הסכת ושמע ישראל היום", כפי שלמדנו בסעודת ראש חדש על "הס" ואחר כך 'כתת').

כמובן, גם מי שהתנגדו ל'פלפול' (כמו המהר"ל) הסכימו שלאחר הלימוד הפשוט ("למגרס") צריך להעמיק ("למיסבר"), להגיע להבנה טובה בעומק הסברות ואף להבין דבר מתוך דבר וכו'. אם כן, היחס של "דרך ארץ קדמה לתורה" הוא כקדימת החכמה ("מה שאדם למד מרבו") לבניה (הבנת דבר מתוך דבר בעיון האדם עצמו), ועל דרך "שמע בני מוסר אביך [חכמת התורה, שהיא יחסית בגדר 'מוסר']^ט, דרך ארץ] ואל תטש תורת אמן [הבנת התורה, שהיא בגדר תורה]".

כמשה רבינו ע"ה בפלפול, ועיין בשל"ה דף קצ"ח באורך, ואפשר שזה שאמרו בתנא דבי אליהו (ויקרא רבה פרשה ט' אות ג') מלמד שדרך ארץ קדמה לתורה, כמו שאמרו (ברכות ס"ג ע"ב עבודה זרה י"ט). לעולם ילמוד אדם תורה והדר יתנהג, ואמרו (ברכות ס"ג ע"ב) הם ואחר כך כתת ואמרו (הוריות י"ד). סיני קודם הכל צריכין למרי חטיא, וזה בחינת דרך ארץ.

^ט **דרך ארץ מוסר תורה** עולה ד"פ **משיח** (ממוצע כל תבה). לעיל נתבאר ש-**דת** היינו דרך-ארץ תורה, ואם מוסיפים **מ** של מוסר נשלם סוד **דמ"ת** – פרצוף הדעת באלפא-ביתא אי"ק בכ"ר, אלפא-ביתא של הכתר (כפי שנתבאר בסוף שיעור ה' מנחם-אב הנ"ל הערה יד). שלש האותיות של כל ספירה (באלפא-ביתא דאי"ק בכ"ר), מימין לשמאל, הן כנגד פנימיות-אמצעיות-חיצוניות הכלים, כאשר עיקר סוד היחס של ימין-שמאל הוא בפרצוף הכתר (אריך אנפין, בו הדכורא והנוקבא הם הימין והשמאל) והוא מתבטא בעיקר בדעת דיליה (שהיא "דעת דבין כתפין", בה תרין עטרין שבדעת), וד"ל בדעת שבכתר שרש 'דת ימינו' (שעיקרה דרך ארץ ומוסר)

תורה, זמן שכיבה וזמן קימה" (וכאן דוגמה יפה לכך שסתם "דרך" מתפרש כ"דרך ארץ", כנ"ל). נמצא שמ"דרך ארץ" לומדים פשט בדין תורה של "ובשכבך ובקומך" – "דרך ארץ קדמה לתורה" גם ככלל גדול שדרך ארץ מלמדת את הפשט האמתי בתורה (וממילא היא חייבת לקדום לתורה, כדי שהתורה תובן כדבעי, ולפי הכלל שהסבה גדולה מהמסובב יש כאן גם קדימה במעלה, וכן קדימה בעילה, ש"תורה אור" מאירה מתוך המאור של דרך ארץ, כנ"ל). בפרט ה"דרך ארץ" מלמדת כאן לגבי זמן חיוב מצות התורה. כלומר, ללא דרך ארץ אין זמן מסוים למצוות – התורה והמצוות מצד עצמן, ללא דרך ארץ, הן מעל הזמן. התורה מצד עצמה היא בסוד יחודא עילאה, בו הזמן בטל במעלה מהזמן, ואילו דרך ארץ היא בסוד יחודא תתאה, בו המעלה מהזמן מאיר בזמן (הארת שם הוי' בשם א-דני, בו מתגלות מצוות המלך) – עיקר התבה זמן הוא ארמית (כפי שהיא מופיעה בספר דניאל), בחינת אחור ויחור"ת ביחס ללש"ה, כנודע – וקדימת דרך ארץ לתורה היא כמבואר בדא"ח ששרש יחודא תתאה הוא מעל שרש יחודא עילאה (כשרש הכלים למעלה משרש האורות, "אשת חיל עטרת בעלה", "עד דוד הגדיל" וכו').

פשט קודם לעיון

יש מי שמסביר^{טב} שבתוך התורה עצמה לימוד הפשט הוא בגדר "דרך ארץ" והתורה שבתורה

^{טב} קהלת יעקב ערך דר, וז"ל:

הפלפול של התורה ופנימיותיה נקרא תורה, ופשומי הדינים שהן גופי הלכות שיתנהגו בהן בני אדם נקרא דרך ארץ וזהו קל ללמוד, אמנם על ידי יגיעת הפלפול של התורה מתיש כוח החומריים, וזה שאמר (אבות פרק ב' משנה ב') יפה תלמיד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, וזה שאמר (תנחומא צו י"ג) באהרן ומרים שהיו עסוקים בדרך ארץ הנ"ל בפשומי הלכות ולא העמיקו

ה. דרך ארץ ותורה – השלמה הדדית

מה מוסיפה התורה?

[שאלה: מה באמת היחס בין התורה לבין דרך ארץ? קצת מזכיר את סוגית ה"אש דת למו", שלכאורה 'משמאלו דת ימינו' הכל דרך ארץ, כל הזמן יש את המתח הזה – גם בתוך הצבור הדתי, כל הזמן טענת ה'לייטיות' היא טענת ה"דרך ארץ", והחרדי יותר שחור ופחות עם דרך ארץ.] לכך התכוונתי, כנ"ל.

[אני מרגיש שכל ההבחנה הזו עושה את התורה פחות ופחות דרך ארץ. תורה שבכתב היא דרך ארץ, חשן משפט הוא דרך ארץ, אז מה נשאר לתורה? כדי שלא יהיה דרך ארץ צריך לעשות אותה משונה...] לכן אמרנו שבשרש הכל תורה. צריך להגיע "לפני הצמצום", לפני צמצום המוחות המסתכלים על צבורים שונים כמתעמתים זה עם זה.

[בכל זאת, מה באמת התורה מוסיפה? היום רואים חילונים מאד עדינים, מאד מעדנים, והרבה פעמים רואים שהצד השני פחות עדין. יש לי אח שמתעסק בביזנס והוא אומר שהמדרג הוא שעם חילונים הכי כיף, מספיקה תקיעת כף ושלום על ישראל, אחר כך מזרחניקים, וחרדים מה שתכתוב לא תעזור, הם באים בכח התורה, כח האצבע, נכנסים בלגונות, באין כניסה וכו'.]

"פשרה עדיפה מדין"

יש עוד פירוש כאן, שאומר שדרך ארץ נקראת "לפנים משורת הדין", וממילא מובן שאינה תורה. יש אחד שמפרש שתורה היא שורת הדין, מה שכתוב בתורה, ודרך ארץ היא לפנים משורת הדין – ממש "דת ימינו", חסד. מהי מדת החסד? לעשות לפנים משורת הדין. גם בדעת תורה אמתית, מי שתובע ממונו בדין לא

יכול להיות דיין (וכן על פי תורה "פשרה עדיפה מדין", יש קדימה במעלה לפשרה של דרך ארץ על דין תורה²). מצד אחד הוא דיין, אבל הוא עצמו אף פעם לא יתבע את החבר וכיצא בזה. [מאיפה מגיע? מהדרך ארץ שלו או מהתורה שלו?] מהדרך ארץ שלו!

יש גם ב"היום יום" שבסופו של דבר מדות טובות ותורה – כך אמר אדמו"ר הזקן לילדיו – הא בהא תליא ובשרש ודאי אותו דבר. אפילו הפסוק של שבת חזון, שסיימנו בו אתמול את ההפסטה, הוא "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה". למה צריך שני דברים? "ציון במשפט תפדה" היינו 'דת שמאלו' ו'ושביה בצדקה' היינו 'דת ימינו'. יש אנשי צדקה שהם לפנים משורת הדין, חסד, דרך ארץ, "בין אדם לחברו", ויש אנשי משפט, על פי שורת הדין.

גם בתחלת הבריאה, כתוב שה' חשב לברוא את העולם במדת הדין וראה שהעולם לא מתקיים, לכן שתף עמה את מדת הרחמים. [אז נראה שהתורה היא הרחמים]. "וסביביו נשערה מאד" – עם מי שמאד צדיק אפשר ללכת במדת הדין, תורה נטו, ויש בכך מעלה. אבל היות שלא שומרים דברי תורה צריכים רחמים

² על "ועשית הישר והטוב" מפרש רש"י "זו פשרה לפנים משורת הדין". "הישר" בגימטריא **דרך ארץ**. "הישר והטוב" עולה "**אהיה אשר אהיה**" (הממוצע בין **דרך ארץ** ל"**אהיה אשר אהיה**" הוא ²³**תענוג** וכו') – התורה בסוד שם הוי' (וכדלקמן ביחס תוספת התורה-הנס על דרך ארץ שבטבע) ושם "אהיה אשר אהיה" הוא סוד הטבע היהודי שיתגלה לעתיד לבוא (בבחינת "אינו מצווה ועושה"), בחינת דרך ארץ. "**אהיה אשר אהיה**" משלים את "**דרך ארץ קדמה לתורה**" ל-1848, כאשר ממוצע כל תבה בשני הביטויים הוא 308 וממוצע כל אות 77 (בגימטריא **מזל**, **עז** ו-**מגדל** – סוד "**מגדל עז** שם הוי' [סוד המלכות, דרך ארץ] בו ירוץ צדיק [סוד התורה] תושגב" וד"ל). בצירוף לשון רש"י, "**זה פשרה לפנים משורת הדין**" עולה הכל **יד דוד** (דוד) פעמים ¹³**יג** פעמים **יעקב** וכו'.

בעטרא דחסדים של הדעת ושרש 'דת שמאלו' (שעיקרה תורה) בעטרא דגבורות של הדעת, וד"ל.

ואם לא יש עונש. הכל מצב בדיעבד, ככה כתוב^{כא}, שכל השכר ועונש הם מפני שאדם חטא. אם אדם לא היה חוטא לא היה צריך שכר ועונש, לא גיהנם וגן עדן, לא צריך לאיים בכלל – אז הכל תורה, "תורת חסד" (שעל לשונה של ה"אשת חיל", בוגרת האולפנה). מה נעשה שאנחנו אחרי החטא וצריך לתקן, צריך קודם דרך ארץ. [הפסוק "לשמר את דרך עץ החיים" הוא אחרי החטא.]

התורה מוסיפה שכל על הדרך ארץ של הטבע

[אין צד להגיד שברגע שהכנסת את הקב"ה כל הצדדים של חסד נהיים יותר קיצוניים לחיוב? יותר תנועה של מסירות נפש, הקרבה וויתור]. תלוי מי המורה שלך... [כל הזמן לא ברור אם התורה מציבה מול החסד דין, או שאומרת 'כל החיים יהיה משפט?'] כתוב "לא תעמוד על דם רעך" וכתוב "חייך קודמין". שאלה בהלכה, האם אתה צריך לסכן עצמך כדי להציל את החבר? [התורה אומרת לא לקפוץ לפי רוב הראשונים, והכתר, הדרך ארץ, אומרת לקפוץ]. יפה, זה ה"לפנים משורת הדין". [אז למה צריך לדעת מה התורה אומרת ואז לקפוץ? אולי לקפוץ ישר? יפה, "דרך ארץ קדמה לתורה".]

[אז מה התורה מוסיפה? שתהיה יהודי ולא חיה, גם חיות עושות דברים טובים במסירות נפש. [ראיתי סרטון שפיל קטן טבע ושלשה פילים קפצו להציל אותו. למה אני צריך תורה? שאהיה ישר פיל! כדי שתהפוך להיות אדם (ישראלי), "אתם קרוים אדם" בזכות "זאת תורת האדם", התורה שבאה לאחר תיקון הדרך ארץ]. ה' נתן תורה כי נעבעך, אנחנו לא פילים...

[אי אפשר לומר הפוך, שבזכות התורה לא תסתכן סתם להציל מישהו לא לפי שורת הדין? מתאים לעוד פירוש, שדרך ארץ היא הרגל טוב בלי שכל. נעבעך, ה' נתן לבני אדם

מבחינת ה', 'דת ימינו', כי בשרש באמת יש מה ש"דרך ארץ קדמה לתורה". הקושיא היא קושיא טובה, זה התיקון של הדור.

התורה – זכרון ה'

[אם דרך ארץ מוצלחת ומסתדרת בלעדית וקודמת לה בכל המעלות, אז אני צריך להסביר למה צריך תורה בכלל ומה היא מוסיפה? היא מאזנת? לא ברור מספיק טוב הממשק ומה שמרויחים ממנו]. יש עוד פירוש, כפי שאמרנו קודם, ש"דרך ארץ" היא אהבת האדם בטבע – שאוהבים אנשים בטבע. מה יכול להיות יותר טוב מזה? התשובה מאד פשוטה, שרק דרך ארץ ורק 'דת ימינו', כמה שהכל לבן – כמו שדברנו – בסופו של דבר מביאות לשכחה טוטאלית שיש הקב"ה בעולם. גם בשבת דברנו על שכחה.

[לא מבינה את השאלה, רואים שבחברה החילונית הכל מותר]. הכל מותר ואין ה'. לכן דברנו על "וצדיק באמונתו יחיה" ("וצדיק באמונתו יחיה" היינו סוד "צלל דמהימנותא", ה"צל" הכפול של הצלם, שאינו אור לבן בעלמא דין). בפרק לג בתניא מתואר אחד שקשות לו כל המצוות, יתכן שגם מתוך מחשבה זו – אפשר להיות אדם טוב גם בלי המצוות. לכן צריך לומר לו שיחשוב רק על מצוה אחת, אמונה, ואם יחשוב עליה יבין שצריך את כל המצוות כדי להיות קשור לה'. אבל לפני כן צריך בטבע להיות עם אהבת ישראל. [פרק לב לפני פרק לג]. יפה.

[נשמע שהתורה מוסיפה את הדין. איזה חסד יש לתורה? החסד ש"דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום". אהבת ישראל היא מצוה בתורה, יש מלא מצוות של חסד. התורה היא מודעות לה', וה' הוא בעיקר רחמן וסלחן, עם יג מדות של רחמים. כתוב שדרך ארץ התחילה מחטא אדם הראשון. חטא אדם הראשון גרם לכך שה' היה צריך להדגיש לבני אדם שיש שכר ועונש – דע לך שאם אתה בסדר יש שכר

^{כא} שפת אמת ליקוטים לתנ"כ"א.

ארץ הוא תיקון שם אלקים. בשביל מה צריך תורה? בשביל שם הוי'. מכח התורה רוצים גאולה ובית מקדש. בית מקדש הוא נס, הוא לא יבוא בטבע, ובשביל נס צריך תורה, התקשרות לקב"ה, לשם הוי'.

"דרך ארץ קדמה לתורה" בכל הספירות

אם מתבוננים בכל קשת הפירושים והביאורים שלמדנו, אפשר למצוא את "דרך ארץ קדמה לתורה" בכל הספירות:

"דרך ארץ קדמה לתורה" התפרש לנו (כמה פעמים) כקדימת הכתר (שרש ה"דרך ארץ" שלמעלה מטעם ודעת) לחכמה (ש"אורייתא מחכמה נפקת"); קדימת החכמה ("מוסר אביך") לבינה ("תורת אמן"); קדימת המוחין (י-ה, יסודות האש והרוח) למדות (וה, יסודות המים והעפר); קדימת החסד (דת ימינו) לגבורה (דת שמאלו); קדימת היסוד (שמירת הברית) למלכות (תורה שבעל פה, "מאן מלכי רבנן"); ומלמטה למעלה קדימת המלכות (דרך ארץ) לתפארת (כללות ז"א, "עמודא דאמצעיתא", עמוד התורה).

יש להוסיף שבנצח והוד, שכנגד משה (איש התורה) ואהרן ("אוהב שלום ורודף שלום"), ההוד קודם לנצח (אהרן נולד לפני משה), בסוד "הולך בתם [תמימות, פנימיות ההוד] ילך בטח [בטחון, פנימיות הנצח] כמבואר בכ"ד; נצח והוד נקראים גם "למודי הוי'" וביחס אליהם התפארת שקודמת להם היא דרך ארץ – "דרך ישרה... שהיא תפארת לעושיה ותפארתו מן האדם" (וכן מלמטה למעלה נז"ה הם סוד מנהגי ישראל, דרך ארץ, הקודמים לתפארת עמוד התורה).

שיהיה בהצלחה רבה – גם לדרך ארץ וגם לתורה, תורת משיח שתכלול את שניהם יחד. שיהיה צום קל, ושלא נצטרך לצום בכלל, ושנה טובה ומתוקה.

שכל, וכדי ליישר את השכל צריך תורה. דרך ארץ היא בלי שכל. כמו שאתה שואל, בשביל מה צריך תורה? אני מוותר על השכל שלי ואהיה חיה טובה.

[כל סיפורי החסידים על האנשים הפשוטים של הבעל שם טוב, כולם "דרך ארץ קדמה לתורה", ותמיד הרב מסביר שהבעש"ט התעקש להפוך אותם לתלמידי חכמים. מה הוא הרויח?] הוא עשה יחוד. יש סיפורים שהיה יהודי פשוט שהיה כל בקר קורא את כל הסיפור – שבת, ר"ה, יו"כ. אז בא איזה תלמיד חכם והסביר לו שהיום לא יום כיפור... [יש סיפור בזמן הארז"ל ולחם הפנים]. כן, ואז הוא קבל עונש חמור. יש ויש.

[התם של רבי נחמן התמלא חכמה בלי לקלקל את התמימות. כן, אבל מי צריך את זה?] צריך לתקן גם את השכל – יש שכל ויש ה'. [אז כל התורה נועדה לסדר את השכל?] בפשט כתוב שהנפש האלקית היא בעיקר שכל ונפש הטבעית היא בעיקר מדות. לכן בהרבה מקומות קוראים לנפש האלקית הנפש השכלית. השכל הוא לפני ה', ועם השכל המתוקן אפשר להתקשר לה'.

התורה – תוספת נס על הטבע

בלי שכל יתכן טבע טוב, אלהים בגימטריא הטבע, אבל לא יותר מזה – אין שם הוי'. "שמע ישראל [בשכל] הוי' אלהינו הוי' אחד". כך אומר משה רבינו, שהוא הדעת, השכל, התורה. דווקא כאשר נכנסים לארץ ישראל, הדור שנכנס לארץ וצריך להתעצם עם הדרך ארץ, צריך לומר לו "שמע ישראל", לא לשכוח את השכל, כי שם נמצא ה', שם הוי', הנס.

אפשר לומר גם ככה: אם אני רק דרך ארץ, אלהים בגימטריא הטבע, אני אלקים – כמו שה' אמר בתחלת הבריאה, "אני אמרתי אלהים אתם", שכולם יהיו אלקים. אדם חטא, ודווקא בסיפור השני של מעשה בראשית יש שם הוי'. רוצים להגיע לשם הוי', שהוא נס. תיקון דרך

[מה הרב מתיר למעשה ללמוד בפנימיות
בתשעה באב?] אני אוהב ללמוד את ספרי
החוזה, בעל ההילולא של תשעה באב.

אור ל־ה' מנחם־אב ע"ז - ירושלים בדרך למשרד החינוך ומשרד הדתות

הכנס השנתי של תנועת דרך חיים

א. תיקון נפילת אחורי המוחין | ב. "אין דרך שאין בה עקמימות" | ג. משרד החינוך – הדתה
לכתחילה | ד. שתי דתות אמת

א. תיקון נפילת אחורי המוחין

ערב^א טוב, אנחנו נכנסים ל-ה' מנחם אב, יום ההילולא של האר"י החי (ה' מנחם אב הוא יום ה-חי של כב ימי בין המצרים כנודע^ב, כנגד האות צ, "וצדיק יסוד עולם", "צדיק חי עלמין") – צריך לפתוח במשהו מהאריז"ל. יש גם מצוה "לחיות עם הזמן", אז נפתח במשהו של האר"י על פרשת השבוע.

"דרך הר שעיר" – הקו בין הנקודה לשטח

הפסוק השני של משנה תורה הוא "אחד עשר יום מחרב דרך הר שעיר עד קדש ברנע". יש כאן דוגמה יפהפיה של נקודה-קו-שטח – מתחילים מאיזה מקום, עוברים דרך מסוימת, ומגיעים ליעד, לשטח. ידוע, מי שמכיר את המושג, שסכנת שבירת הכלים היא בדרך, בקו – "דרך הר שעיר", שעיר הוא עשו, עולם התהו שנשבר (כמבואר על הפסוק בדברי האר"י המובאים לקמן הערה ו)^א. נקודת הגעגועים לארץ ישראל, למדינה היהודית, היא חורב – מקום מתן תורה, וגם לשון חורבן (נקודת אור

שיוצאת משבירה של פעם^ב). צריך לעבור "דרך הר שעיר" כאשר היעד הוא להגיע "עד קדש ברנע" (עד שעולים ומתקדשים בסיום עבודת הברורים של בר-נע, כמבואר באר"י שם. "עד קדש ברנע" ר"ת עקב – "והיה עקב תשמעון" בעקבתא דמשיחא^ג).

"אחד עשר יום" – שבעת המלכים וארבעת

אחורי המוחין

על הפסוק הזה מלמד האריז"ל סוד גדול מאד^ד. הוא אומר שאכן קשור לשבירת הכלים.

^א כשעוברים "דרך הר שעיר" נמצאים בסכנה של שבירה בהוה.
^ב הס'ת של "עד קדש ברנע" = 374 = "[בעתה] אחישנה" – "זכו 'אחישנה'". הרוס"ת = 546 = "הוי פעמים אהיה כו". "עד קדש ברנע" = 800, הרבוע הכפול של 20, שרש, שרש למטה ועשה פרי למעלה".
"אחד עשר יום מחרב דרך הר שעיר" = 1898 = 26 פעמים 73, "הוי" בחכמה יסד ארץ", היינו תיקון השבירה על ידי "הוי" בחכמה.
^ג ספר הלקוטים דברים א וז"ל:

אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע. כנגד ו' מלכים דמתים, וד' אחוריים דאו"א. והם י"א יום, והם דרך הר שעיר, בסוד מלכי אדום, והם סוד י"א ריעות עזים.

נלע"ד דוד. שרומז לשבירת הכלים, שמסיגיהם יצאו י"א דקליפות כנודע, וזהו י"א יום מחורב. דרך הר שעיר, הוא עשו ראש הקליפות, ודרך הוא כינוי לנוקבא.

^א נרשם על ידי איתיאל גלעדי. לא מוגה.

^ב וראה תשובת השנה מאמר "בין המצרים" (עמ' עא), בכ"ד בסדרת חסדי דוד הנאמנים ועוד.

^ג בביטוי "דרך הר שעיר" הרוס"ת = 729 = 27 ברבוע (המלה "דרך" היא המלה ה-27 מתחלת החומש) = קר"ע שט"ן (השם השני, הגבורה, של שם מב) והאמ"ת = 280, פר דינין.

כדיוטגמא חדשה, "בכל יום יהיו בעיניך כחדשים", ויש תורה חדשה, תורה חדשה של מלך המשיח. התורה הישנה, האחוריים, נופלת – לא חיה – לכן צריך את הפנים של השכל. גם את מה שנפל – לא רק מה שנשבר לגמרי ומת – צריך להרים ולתקן.

למה יש ארבעה אחוריים? כי יש ארבעה פרצופים – אבא ואמא עילאין, ישראל סבא ותבונה. הגם שמדובר בעולם התהו, יש בשכל את אותן ארבע תכונות, שמתפתחות אחר כך לפרצופים שלמים בעולם התיקון. האריז"ל אומר שעיקר החידוש של הפסוק "אחד עשר יום וגו'" הוא שנפילת ובטול השכל מצטרפים לבטול ושבירת המלכים. ארבעת פרצופי השכל הם גם י-ה-ו-ה – אבא ואמא עילאין הם י-ה, "הנסתרת להוי' אלהינו", וישו"ת הם ו-ה, "והנגלת לנו ולבנינו". הכל תורה, רק שהתורה הישנה, האחוריים של התורה, נופלת. ישו"ת הם אגדתא ושמעתתא, הם הנגלות, אבל או"א עילאין הם קבלה (אמא עילאה), כמו כתבי האריז"ל, וחסידות (אבא עילאה):

י	חסידות
ה	קבלה
ו	אגדתא
ה	שמעתתא

בכל הבחינות האלה של השכל, של התורה, יש בחינת אחר. כמו שאליהוא בן ברכאל (בגימטריא משיח) אומר בסוף ספר איוב בתוכחת הרעים, שהוכיחו את איוב לא נכון, "אמרתי ימים ידברו ורב שנים יודיעו חכמה" – זו בחינת אחר. אתם משכילים, יש לכם הרבה ידע, הרבה חכמה, אתם בקיאים בכל התורה כולה. חשבתי שהידע שלכם יספיק לענות לאיוב – להתייחס למציאות, לתקן את המציאות – אך לא, "אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם", רק מי שיש לו רוח הקדש, פנים של התורה, יודע להתייחס אל המציאות ולתקן אותה. לא אתם, בעלי הידע.

כל מטרת הנסיעה של עם ישראל היא להגיע לארץ ולהקים פה מלכות ישראל – לתקן את המלכים הקדמונים של התהו שמתו, "וימלך... וימת", מלכי עולם התהו (כידוע הרמז **שעולם התהו עולה "וימלך... וימת"**). איך קשור ל"אחד עשר יום"? צריך לתקן את "אחד עשר יום".

אנחנו מכירים שבעה מלכים קדמאין שמתו – מבלע בן בעור עד בעל-חנן בן עכבור – ואיך מגיעים למספר אחד עשר? אומר האריז"ל שחורף מה-ז מלכים שהם כנגד המדות, החל מספירת הדעת – בלע בן בעור הוא הדעת ובעל חנן הוא המלכות (כי נצח והוד נחשבים כאחד, המלך שמלה) – נפלו ארבעה אחוריים של המוחין. המדות הן הלב, הרגש, אבל יש גם שכל. בעולם התהו השכל לא נשבר, לא מת לגמרי, אבל הוא נפל והתבטל – האחוריים שלו התבטלו.

אחורי השכל – שכל שהתיישן – בארבע

דרגות התורה

האחוריים של השכל הם שכל שכבר התיישן. בשכל יש אחר ופנים. כתוב ש"ישן מפני חדש תוציאו" – יש תורה ישנה, שהיא כבר לא

וידוע שסוד המלכים, הוא הנוקבא שהדם [אוצ"ל שהוא אדום]. וזהו דרך, שמבירורי הדרך יצא הר שער, שהם ס"מ ונוקביה, וכל כיתותיהם, והבן. וכדי שיאיר היום מתוך הלילה, שהוא הבירור שנעשה, הוצרך החורבה. וזה י"א יום מחורב שיצאו מסיני החורבה, בסוד היה בונה עולמות ומחריבן. ורמז שבהם תלוי גאולתינו, כנודע, שעד שיכלו נשמות שבגוף זה של הקליפה, ועולים בכל יום לקדושה. וזה שרמזו עד קדש, עד שעולים ומתקדשים לבוא אח"כ בזה העולם, בסוד נשמות החול, כנודע. וסיום ברנע, דהיינו שהיו בר נע ונד, כל ימי הגלות, עד סוף בירורם במהרה בימינו. ודו"ק.

חשוב. הרי אנו יודעים שכל הסיפור של עולם התהו שנשבר מתרחש, כביכול, בשבוע אחד – בשבעה ימים (מח"י אלול עד כ"ד אלול). עיקר הווארט כאן הוא בטול אחורי השכל, הג"ר, מתי הוא קרה? האריז"ל אומר ששני המוחין שבצד ימין, צד החכמה, אבא עילאה וישראל סבא בעולם התיקון, נפלו והתבטלו יחד עם המלך השני, המלך שכנגד החסד, שנקרא יובב, ואילו שני המוחין שבצד שמאל, צד הבינה, אמא עילאה ותבונה, נפלו והתבטלו יחד עם המלך השלישי, שכנגד הגבורה (בצד שמאל), שנקרא חשם.

כלומר, ביום הראשון של השבירה בעצם מת רק המלך של הדעת, בלע בן בעור. אחר כך, ביום השני של השבירה, היום בו מת יובב – החסד, היום בו מתה האהבה של עולם התהו – גם נפל והתבטל השכל של הימין. מגיע היום השלישי, יום הגבורה, מת המלך חשם, היראה של עולם התהו, ויחד איתו נופל ומתבטל השכל

העת שמת מלך הראשון אבל ביטול האחורים דא"א אינו ביטול עד שמת המלך הג'.

וביפה שעה שם (אות ב) העיר:

דבר תימא הוא זה שמאחוריים דא"א וישסות מאורות שלהם ישארו בקליפות ומן הסיגים שלהם יעשו קליפות. ובפרט שלא ירדו מעולם האצילות ולמטה כמו שכתבו רז"ל. וכבר בעניותין לעיל כתבנו מה שאמר רז"ל בספר מבוי"ש שער הקליפות פ"א וב' יע"ש.

ובהערות וביאורים שם (אות ו) הביא את דברי המבוי"ש הללו:

א"ה עיין מבוי"ש שער הקלי' פ"א דקמ"ד סוע"ב שכתב ואל תתמה איך מחו"ב וכו' היה קליפות כי זה הוא מבחי' שמתלבש בזו"ן למטה להיות להם מוחין ובאותה בחי' נחשבת כזו"ן ממש וכמו שנעשו ראש ל"א בן נעשו סיגים ראש לז' מלכים והם י"א סממני הקטורת ע"כ. ועיין ג"כ בשער המצות פרשת תרומה דף כ' סע"ב.

כך בכל דרגות התורה – בנגלה, בשמעתתא ובאגדתא, וגם בקבלה ובחסידות – הכל צריך להיות חדש. הצירוף של חדש אב הוא "הסכת ושמע ישראל היום". מה רש"י אומר? שבכל יום ויום צריך להרגיש שהיום הזה באתי בברית עם הקב"ה, התורה מתחדשת בכל יום ויום.

נפילת אחורי המוחין עם מלכי החסד והגבורה

שוב, "אחד עשר יום", אומר האריז"ל, היינו לתקן את ארבעת אחורי השכל ועוד שבעת המלכים שמלכו ומתו, סה"כ "אחד עשר". אבל מי שמעיין בעץ חיים¹ רואה שיש פרט מאד

¹ שער שבירת הכלים פ"ב וד"ל:

והנה נתבאר מה שנפל מאו"א גם בחי' היותן נחלקים לז' פרצופים כנ"ל וגם נתבאר סדר יציאת ז' מלכים ונמצא כי ירדו ז' המלכים שהם זעיר ונקבא ועוד ד' אחוריים דא"א עלאין וישסות סך הכל הם י"א בחי' שירדו ומהם נתברר ומהסיגים שלהם נעשה קליפות והם י"א סממני הקטורת שהם י"א אורות שנשארו מאלו הי"א בחי' כנ"ל שירדו ולא יכלו אורות אלו להתברר ונשארו נתונים תוך הקליפות כמבואר אצלינו בסוד פטום הקטורת. והנה לא ירדו אחוריים דאבא עד שמת המלך הב' שהוא חסד ולא ירדו אחוריים דאמא עד שמת המלך הג' שהוא גבורה באופן כי במות הגבורה אז נשלמו אחורי או"א לירד. והענין הוא כי אע"פ שבמיתת החסד ירדו אחורי אבא עם כל זה אין אלו נקראים אחוריים גמורים לפי שעדיין היתה הבינה בבחי' פנים עמו והיתה מאירה באחוריו נמצא כי עדיין לא ירדו בעצם כל אחורי אבא רק כשירדו גם אחורי אמא אז ירדו שניהן לגמרי ואז היו אחור באחור כמ"ש בע"ה באורך בדרוש פרצופי יעקב ולאח מהיכן יצאו ועיי"ש. נמצא כי אין ירידת אחורי או"א נקרא ירידה לגמרי עד מות הגבורה שהוא מלך הג' אבל מיתת השבעה מלכים היא מיתת גמורה תכף מן העת הראשונה כי הרי במות החסד נשברו כל בחי' לגמרי ונאמר בו מיתת ממש נמצא כי מיתת המלכים מתחלה להקרא מן

של השמאל. כך כתוב בכתבי האריז"ל. אחר כך מתים עוד ארבעה מלכים, כל אחד ביומו. יש בענין המון רמזים" – לא נייגע את הצבור הקדוש עם כל הפרטים – אבל יש כאן קצת

עם יא פעמים אלול = $962 = 26$ פעמים 37, סוד שם סג, אותיות השרש פעמים אותיות המילוי, וביחד עם 2141 = $2366 = 26$ פעמים 91, הוי' פעמים שילוב הוי' אד' (13 ברבוע פעמים דוד, 13 פעמים יעקב). תן לחכם ויחכם עוד.

והנה, בלקוטי לוי יצחק לתנ"ך ומאחז"ל עמ' יב כתב ששמות אבות ארבעת המלכים (שרק בהם נזכר שם אביהם) – בלע בן בעור, יובב בן זרח, הדר בן בדר, בעל חנן בן עכבור – רומזים לאחורי או"א וישסות שגפלו, אך כאן לא נקטנו כך אלא לפי הדגשת האריז"ל שארבעת האחוריים נפלו ביום השני והשלישי, עם מלכי החדס והגבורה (ואילו לפי רמיזת האבות הנפילה החלה ביום הראשון, עם מלך הדעת, והסתיימה ביום השביעי, עם מלך המלכות). בכל אופן, שמות האבות נזכרים ביום הראשון (א), השני (ב), הרביעי (ד) והשביעי (ז) – סדרת המשולשים ועוד 1 (כל משולש שייך להשתלשלות, סוד עולם התהו). שני האחרונים הם בימים ד ו-ז, סוד זד (ז) מדות ו-ד אחורי מוחין) הנ"ל, ואם עושים סדרה מהמספרים המספר הבא הוא יא (זד) – "אחד עשר יום" המבוארים כאן.

ורמז בשמות שבעת המלכים אבותיהם ומקומותיהם הנזכרים בפרשה: בלע בעור דנהבה (עד כאן בגימטריא מות), יובב זרח בצרה, חשם ארץ התימני, הדר בדר עוית, שמלה משרקה, שאול רחבות הנהר, בעל חנן עכבור = $5382 =$ הוי' פעמים אור (אין סוף כו')! 207 פעמים הוי' מתחלקים ל-82 פעמים הוי' עד חשם (שלמות נפילת האחוריים) ומשם ואילך עוד 125 פעמים הוי', כאשר ההפרש הוא 43 פעמים הוי', 1118 ("שמע ישראל הוי' אלהינו הוי' אחד", יג פעמים אלהים). בכל המלים יש 78 אותיות, ממרצע כל אות = 69, ודוק. רק שמות המקומות = 3176 , שמות יב בני יעקב, שבטי יי-ה. 5382 הנ"ל עם ד פעמים בן (המופיע בשמות עם האבות, בלע בן בעור כו') = $5590 = 5$ פעמים 1118 (שמע ישראל וגו')!

נזכרים בפרשה גם השמות מדין שדה מואב (= משיח) = 462 , יהלום 21 (סוד "אהיה אשר אהיה") = הדר פעו מהיטבאל! בדברי הימים הדר נקרא הדר, הוא גלגול שלו. 2 פע' $462 = 924 = 5382$ אד-ני

"הסימן של יא האורות שנפלו הוא זד – ז מלכים ו-ד אחוריים – לשון זדון, "מים הזידונים" (עולם התהו הוא סוד השמיטה הראשונה, שמיטת החדס, בחינת מים) – "ותודו [נתוד = תהו] ותעלו ההרה" האמור בהמשך פרשתנו בתיאור חטא המעפילים (שעל דרך מלכי התהו, שהלכו בחשך לאמר "אנא אמלוך"). יוצא מדברי האריז"ל שביום א' של שבוע השבירה נפל אור 1, ביום ב' נפלו 3 אורות וכן ביום ג' (ע"כ נפלו ז אורות, נמצא שה-יא מתחלקים ל-זד בצורה אחרת – ז עד סוף יום ג' ואח"כ עוד ד) ואח"כ בכל יום נפל אור 1. כאשר נסכם כמה אורות מתוך ה-יא כבר נפלו עד סוף כל יום ויום, נקבל: $11\ 10\ 9\ 8\ 7\ 4\ 1 = 50$ (7 ברבוע ע"ה, סוד "תספרו חמשים יום"). ללא ד אחורי המוחין נקבל 28 (כת, יחי), 7 במשולש. ביחד – "שפכי כמים לבן נכח [נ-כח, ממרצע כל אות = הוי'] פני א-דני", היינו תיקון השבירה שמקורה ב-ג שערי בינה (ששם שם סג כנודע). $11\ 10\ 9\ 8\ 7\ 4\ 1$ כ"א ברבוע = $432 =$ בלע בן בעור, המלך הראשון הכולל את הכל!

היות שאין שמות בתורה ל-ד אחורי המוחין, רק שמותי החכמה נפלו ביומו של יובב ומוחי הבינה נפלו ביומו של חשם (ומה שנפלו למטה ממש ועד למקום הקליפות היינו משום שהתלבשו לגמרי במדות, ועד שנקראו על שמם, כמבואר במפרשי הע"ח הנ"ל בהערה הקודמת), יוצא שאם נרצה לתת שמות גם ל-ד אחורי המוחין, ביום השני נפלו ג"פ יובב וביום השלישי נפלו ג"פ חשם. לפי חשבון זה, סכום כל שמות המלכים שנפלו ומתו (בלע יובב יובב בעל חנן, יא שמות) הוא $2141 =$ "ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד", הפסוק החמישי בתורה המסכם את היום הראשון של מעשה בראשית, סוד ראשית התהוות עולם התיקון לאחר "והארץ היתה תהו", ודוק. וכן עד"ז לגבי הימים בחדש אלול יש לחשב: $19\ 19\ 18\ 19\ 20\ 20\ 21\ 22\ 23\ 24 = 225 = 15$ ברבוע (וביחד

החידוש המופלא של החסידות כוללת גם את האפשרות להוציא יהודים אחרים גם במצוות שבגופו. הכוונה "בשם כל ישראל" שייכת למדרגה העליונה של אהבת ישראל שמבאר הצמח-צדק בדרך מצותיך, אהבה בה כל עם ישראל כלול במקיף אחד ובעצם אני כולם וכולם הם אני ולכן כל מצוה היא "בשם כל ישראל". מדרגה זו של אהבת ישראל שייכת ל-ה עילאה שבשם, מקיפים דאמא המקיפים כברחם אחד את כל ישראל, כמבואר במ"א.

- עוד מדרגה של כוונה, אותה הוסיף-הדגיש הרבי, היא "להביא לימות המשיח" – שכל מצוה שעושים היא כדי להביא את הגאולה. "איזהו הוא חכם? הרואה את הנולד" – בכוונה שכנגד החכמה, ה-י שבשם, כל מצוה מכוונת אל העתיד להוולד ממנה, ביאת המשיח.

החידוש הוא שגם בכל כוונה יש אחוריים – כשהכוונה הופכת ל"מצות אנשים מלומדה" היא נופלת. ברגע שכוונה הופכת למצות אנשים מלומדה, כבר אין בה את החיות של הכוונה – יהודי מקיים את כל המצוות, והכוונה לצאת ידי חובה כלולה בקיום, ללא כל התחדשות והמשכת מוחין. לכן נדרשת כל פעם כוונה חדשה, ובאמת כל עליה כאן בכוונות 'מרגיזה' את מי שחי ברובד שמתחת – 'מתנגד' שחי בתודעת יציאה ידי חובה חושב שאין שום צורך במשהו שלמעלה מ"רחמנא אמר...", וכך בכל עליה, הנדרשת כאשר הכוונה הקודמת מתיישנת.

כוונה חדשה – "להביא לימות המשיח" בדרך

פרט

גם הכוונה העליונה, של "להביא לימות המשיח", יכולה להתיישן. אפילו שמדובר בכוונה חדשה-יחסית, מלפני לא הרבה שנים, וצריך לעלות גם למעלה מהכוונה הזו. מה יכול להיות למעלה ממנה? כמו שבאיד' ביצא

חידוש, כל דבר שלא שמענו עד כה הוא בשבילנו תורה חדשה. יש כאן חידוש של האריז"ל שראוי להתבונן בו גם לעניינו. עיקר החידוש עד כה היה שלא רק הלב נשבר אלא גם השכל – האחוריים של השכל, כל שכל שהיה נופל ומתבטל, צריך חדש. כל צדיק גדול בדורו מביא לנו תורה חדשה, ומלך המשיח יביא לגמרי את ה"תורה חדשה מאתי תצא". האריז"ל הביא תורה חדשה, הבעל שם טוב הביא תורה חדשה.

ארבע דרגות של כוונה

דרך להמחיש את כל מה שאמרנו היא התבוננות בנושא של "מצוות צריכות כוונה" – הכוונה היא המוחין, הנשמה, של כל מעשה שעושים ("מצוה בלי כוונה כגוף בלי נשמה"). אפשר לזהות ארבע מדרגות של כוונה, שהן בעצמן כנגד י-ה-ו-ה, ארבעת המוחין שאחוריהם נפלו:

- הקומה הבסיסית של הכוונה, על פי נגלה דתורה, היא "רחמנא אמר..." – הכוונה לצאת ידי חובה בקיום מצוות המלך. כוונה זו, שעיקרה קבלת עול מלכות שמים, היא כנגד ספירת המלכות, ה תתאה שבשם, כפשוט.
- למעלה מכך יש את הכוונה לעשות נחת-רוח לה'. מורנו הבעל שם טוב מסביר בפירוש שהכוונה לעשות נחת רוח לה' שייכת לספירת התפארת – יש עבודה מאהבה, עבודה מיראה ועבודה שנועדה לגרום לה' להתפאר בבניו ("ישראל אשר בך אתפאר") – האות ו שבשם.
- שתי הכוונות האלה הן עדיין כוונות 'פשוטות', בלי להזדקק למושגים של קבלה. למעלה מהם ישנה הכוונה של קיום כל מצוה "בשם כל ישראל", שעל פי

פעמים מהיטבאל ע"ה, ועם ד"פ בן = הוי' אלהינו הוי' אחד פעמים הוי' אחד ע"ה.]

תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם" (מדת התפארת היא הקו האמצעי, שלכאורה שמורה מלהשתלשל ולהגיע אל הלעומ"ז), ויש דרך עקומה, דרך מעוותת. אבל רש"י לא אומר שמדובר בשתי דרכים, אלא "אין דרך שאין בה עקמימות" – גם בדרך הטובה והישרה, גם בדרך חיים.

למה הדבר דומה? למה שכתוב "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", ולפי פירוש הבעש"ט גם בתוך הטוב שהוא עושה יש נקודה של חטא, בעקב, בסוף, כשהוא מקבל קצת גאווה וסיפוק מהמעשה הטובה שהוא עשה, שם בא הנחש להכיש בעקבו – "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" באותו טוב. מאד דומה לפירוש רש"י ש"אין דרך שאין בה עקמימות" (השרש עקם קרוב לשרש עקב, שם מכיש הנחש כנ"ל – ב-ם מתחלפות בבומ"ף ובאלב"ם ושני השרשים מתחילים עק – דא עקא).

רמזי עקמימות – סיפורו של עדו הנביא

נעשה גימטריא: כמה שוה עקמימות? 666, מספר מאד חשוב. יש ביטוי חשוב במופיע פעמיים תנ"ך והולך עם דרך – "תהו לא דרך", ששוה בדיוק אותו מספר.

יש עוד פסוק במלכים, של נביא מאד מיוחד – עדו הנביא (לפי חז"ל) – שבא לנבאות על ירבעם ומנבא שהמזבח עומד להקרע והדשן ישפך ונבא על יאשיהו המלך שישחוט את נביאי הבעל על גבי המזבח. ירבעם הרשע, חוטא ומחטיא את עם ישראל, הושיט את ידו וידו יבשה. מה קורה שם? ה' אמר לו לא לטעום מאומה שם ולא לשוב בדרך שהוא בא. בא נביא זקן, מקומי אחד – יש כמה דעות בחז"ל מי הוא היה (יש דעה אחת שהיה שבוואל, ששב אל א-ל בכל לבו) – ואומר לו שגם אני נביא כמוך, וה' אמר לי שתבוא לסעוד אצלי. הוא התפתה לו – סימן שאסור להתפתות לנביא השקר. יש בכל דור נביא השקר, שאומר

מסבירים שכללים הם קטנות מוחין ופרטים שייכים לגדלות מוחין, כך נאמר שהכוונה הכללית של "להביא לימות המשיח" בכל מצוה ומעשה טוב היא עדיין יחסית בגדר קטנות אבא (כפי שאכן מבואר שקטנות אבא היא אמונה) ואילו הכוונה שמעליה היא ראייה בהירה איך כל מעשה מתקשר בפועל להבאת הגאולה.

אצל מי שביחד עם חברים מטכס עצה איך להביא את הגאולה בפועל ממש (כהוראת הרבי בזה"ט), וחי בראש של תנועה הפועלת באופן מעשי ובמס"נ, יורדת לפרטים, להחיש את הגאולה (הלואי שזו תהיה תנועת דרך חיים, לשם כך הקמנו אותה), שזו הדרך להביא לימות המשיח – כל מעשה בתורה ומצוות מחובר באופן ישיר וממשי ותופס את מקומו המיוחד בדרך לקירוב הגאולה. כמובן, גם בדרך הזו יכולה להיות סכנה של התיישנות ונפילת האחור, אך תמיד צריך להתחדש וכך לזכות להיות בבחינת פנים.

ב. "אין דרך שאין בה עקמימות"

סכנה ועקמימות בכל דרך

התחלנו לדבר על הדרך – "דרך הר שעיר" – וסכנותיה. אנחנו תנועה בדרך. כל דרך היא בסכנת שבירה – "כל הדרכים בחזקת סכנה", גם דרך חיים. אם כבר, יש עוד פסוק בפרשת שבוע, שכתוב "את הדרך אשר נעלה בה", עוד דרך. שלחו את המרגלים לדעת "את הדרך אשר נעלה בה", ואומר רש"י "אין דרך שאין בה עקמימות". לכן צריך מישוה טוב שיאמר לך את הדרך בדיוק, מה המסלול, כי "אין דרך שאין בה עקמימות". דומה למאמר חז"ל "כל הדרכים בחזקת סכנה".

הייתי יכול לחשוב שיש לכתחילה דרך ישרה, "איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא

באב – הוא "ימששו חשך ולא אור ויתעם כשכור". יש בשני פסוקים רצופים את המלה "ויתעם" – "ויתעם בתהו לא דרך" ו"ויתעם כשכור". על מי? על המנהיגים, "ראשי עם הארץ"^א. יש מלך אחד בו כתוב "ויתעם", המלך מנשה – "ויתעם מנשה לעשות את הרע" יותר מהגוים שה' אמר להשמיד אותם.

ריכוז ה"דרך" בסיפור עדו הנביא

בכל אופן, יש לנו עקמימות, "תהו לא דרך", ואת הסיפור המיוחד של עדו הנביא "וילך וימצאהו אריה בדרך". היות שאנחנו מדברים על דרך, בכל מלת מפתח מחפשים בתנ"ך את הריכוז המקסימלי – איפה כתובה בתנ"ך המלה דרך הכי הרבה פעמים באופן מרוכז? למרבית הפלא, בפרק הזה במלכים, הסיפור של אותו נביא שה' אמר לו לא לשוב בדרך שהוא בא. המלה דרך חוזרת שם 12 פעמים^ב – אין ריכוז כה גדול של המלה דרך בשום מקום בתנ"ך.

שמנבא בשם ה', והוא גם זקן – יש הרבה נקודות לזכותו, נביא וזקן – ובאמת נביא האמת נכשל, בא ואכל אצל.

תוך כדי הסעודה – גם חידוש מופלא, שחז"ל עצמם מתפללים ממנו – באה רוח הקדש לנביא השקר והוא מנבא לו שהיות שעברת על דבר ה' זה הסוף שלך. איך יכולה להיות פתאום נבואה אמתית בפי נביא השקר, שקודם אמר בדיוק ההיפך בשם ה'?" חז"ל אומרים "גדולה לגימיה שמשרה שכינה על נביאי הבעל" – זהו לשון חז"ל, כמה חשוב להתוועד, אפילו עם נביאי השקר, נביאי הבעל, כדאי להתוועד, לשבת אתם, לומר לחיים, לספר סיפור חסידי, ואז כולי האי ואולי שרוח הקדש תשרה על נביאי השקר ושלום על ישראל, בלי שאנחנו נעבור על דבר ה'. הוא שמע, ובאמת כך מיד התקיים – הוא יצא החוצה, "וילך וימצאהו אריה בדרך וימיתהו". המלים "וילך וימצאהו אריה בדרך" שוות 666, עקמימות, "תהו לא דרך".

"ויתעם בתהו לא דרך"

"אין דרך שאין בה עקמימות", והעקמימות היא הרשימו של התהו גם בדרך הישרה. גם כשאדם הולך בדרך ישרה הוא צריך מאד להזהר, כי בהליכה בדרך יש רשימו של תהו. הפסוק אומר פעמיים, פעם אחת בסוף הפרק של "ארבעה צריכים להודות" בתהלים, "ויתעם [תעינו תעתענו, אומרים בסוף הוידוי הימים האלה] בתהו לא דרך". בתהלים כתוב "שפך בוז על נדיבים בתהו לא דרך". אבל הפסוק השני באיוב, עוד יותר שייך לנו, "מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך" – ה' מסיר את הלב של ראשי עם הארץ, "ויתעם בתהו לא דרך".

הפסוק הבא, שמסיים את הפרק מדברי איוב – יש שנוהגים לקרוא את ספר איוב בתשעה

^א "ימששו חשך ולא אור" – "ימששו = חשך חשך, יחס של "שלם וחצי". והוא סוד "חשך כפול ומכופל".

^ב שלשת הפסוקים: "שפך בוז על נדיבים ויתעם בתהו לא דרך" "מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך". "ימששו חשך ולא אור ויתעם כשכור" = 6578 = 26 פעמים 253, הוי' פעמים 22 (כבא תוון דאורייתא) במשולש. יש כאן 23 תבות, הערך הממוצע של כל תבה = 286 = יא פעמים הוי'. התבה החותמת "כשכור" = 546 = הוי' פעמים אהיה, השאר = 6032 = הוי' פעמים רלב, ארבעת מיליוני הוי', עב סג מה בן (ד"פ חזן).

^ב מלכים-א פרק יג:

וְהָיָה אִישׁ אֱלֹהִים בָּא מִיְּהוּדָה בְּדָבָר הוּי' אֶל בֵּית אֶל וַיִּרְבְּעֵם עָמֹד עַל הַמִּזְבֵּחַ לְהִקְטִיר. וַיִּקְרָא עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּדָבָר הוּי' וַיֹּאמֶר מִזְבֵּחַ מִזְבֵּחַ בַּהּ אָמַר הוּי' הִנֵּה בֶן נֹלָד לְבֵית דָּוִד יֵאשִׁיָּהוּ שְׁמוֹ וְזָכַח עֲלֵיךְ אֶת כִּהְיֵה הַבָּמוֹת הַמִּקְטָרִים עֲלֵיךְ וְעֲצָמוֹת אָדָם וְשָׂרְפוּ עֲלֵיךְ. וְנָתַן בַּיּוֹם הַהוּא מוֹפֶת לְאָמַר זֶה הַמוֹפֶת אֲשֶׁר דָּבָר הוּי' הִנֵּה הַמִּזְבֵּחַ נִקְרַע וְנִשְׁפָּף הָרֶשֶׁן אֲשֶׁר

ואל תשת מים לא תבוא נבלתך אל קבר אבתיך. ויהי אחרי אכלו לחם ואחרי שתותו ויחבקו לו החמור לנביא אשר השיבו. וילך וימצאנו אריה בדרך וימיתנו ותהי נבלתו משלכת בדרך והחמור עמד אצלה והאריה עמד אצל הנבלה. והנה אנשים עברים ויראו את הנבלה משלכת בדרך ואת האריה עמד אצל הנבלה ויבאו וידברו בעיר אשר הנביא הזקן ישב בה. וישמע הנביא אשר השיבו מן הדרך ויאמר איש האלהים הוא אשר מרה את פי יהוה ויתגהו הוי' לאריה וישברוהו וימתהו בדבר הוי' אשר דבר לו. וידבר אל בניו לאמר חבשו לי את החמור ויחבשו. וילך וימצא את נבלתו משלכת בדרך וחמור והאריה עמדים אצל הנבלה לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור. וישא הנביא את נבלת איש האלהים וינחהו אל החמור וישיבהו ויבא אל עיר הנביא הזקן לספד ולקברו. וינח את נבלתו בקברו ויספרו עליו הוי' אחי. ויהי אחרי קברו אתו ויאמר אל בניו לאמר במותי וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו אצל עצמותי הניחו את עצמותי. כי היה יהוה הדבר אשר קרא בדבר יהוה על המזבח אשר בבית אל ועל כל בתי הבמות אשר בערי שמרון. אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרך הדרך וישב ויעש מקצות העם כהני במות החפץ ימלא את ידו ויהי כהני במות. ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה.

והנה, **יב** לשונות הדרך בפרק – **בדרך בדרך בדרך הדרך הדרך בדרך בדרך** – **מדרכו** – עולים ז פעמים **מנשה**, המלך בו כתוב "ויתעם", כנ"ל בפנים. מספר האותיות ב-**יב** הלשונות הוא **מט**, ז ברבוע (מובא בספח"ק שיש שבע דרכים, ובהתכללותן היינו **מט**), וכשמציירים אותן ברבוע הפנות הן אותיות **ברור** – רמז לברור הדרך הטובה האמתית (האלכסון היורד מימין לשמאל ברבוע הוא בגימטריא 21 – **אהיה**, משולש 1, ג פעמים ז – והשאר עולה 2744, 14³).

עליו. ויהי כשמע המלך את דבר איש האלהים אשר קרא על המזבח בבית אל וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשוהו ותיבש ידו אשר שלח עליו ולא יכל להשיבה אליו. והמזבח נקרע וישפך הדשן מן המזבח כמופת אשר נתן איש האלהים בדבר הוי'. ויען המלך ויאמר אל איש האלהים חל נא את פני הוי' אליהך והתפלל בעדי ותשב ידי אלי ויחל איש האלהים את פני הוי' ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשנה. וידבר המלך אל איש האלהים באה אתי הביתה וסעדה ואתנה לך מתת. ויאמר איש האלהים אל המלך אם תתן לי את חצי ביתך לא אבא עמך ולא אכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה. כי כן צוה אתי בדבר הוי' לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים ולא תשוב בדרך אשר הלכת. וילך בדרך אחר ולא שב בדרך אשר בא בה אל בית אל. ונביא אחד זקן ישב בבית אל ויבוא בנו ויספר לו את כל המעשה אשר עשה איש האלהים היום בבית אל את הדברים אשר דבר אל המלך ויספרו לאביהם. וידבר אלהם אביהם אי זה הדרך הלך ויראו בניו את הדרך אשר הלך איש האלהים אשר בא מיהודה. ויאמר אל בניו חבשו לי החמור ויחבשו לו החמור וירכב עליו. וילך אחרי איש האלהים וימצאנו ישב תחת האלה ויאמר אליו האתה איש האלהים אשר באת מיהודה ויאמר אני. ויאמר אליו לך אתי הביתה ואכל לחם. ויאמר לא אוכל לשוב אתך ולבוא אתך ולא אכל לחם ולא אשתה אתך מים במקום הזה. כי דבר אלי בדבר הוי' לא תאכל לחם ולא תשתה שם מים לא תשוב ללכת בדרך אשר הלכת בה. ויאמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר הוי' לאמר השבנו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישת מים כחש לו. וישב אתו ויאכל לחם בביתו וישת מים. ויהי הם יושבים אל השלחן ויהי דבר הוי' אל הנביא אשר השיבו. ויקרא אל איש האלהים אשר בא מיהודה לאמר כה אמר הוי' ען כי מרית פי הוי' ולא שמרת את המצוה אשר צוה יהוה אליהך. ותשב ותאכל לחם ותשת מים במקום אשר דבר אליך אל תאכל לחם

שמדובר רק בדור הראשון, אבל ילידיהם – אף שהולכים ממש בדרך אבותיהם – הם סיפור אחר לגמרי, וכל הדינים שאמרת לגבי הראשונים לא שייכים לילדים שלהם, כי הם כבר "תינוקות שנשבו". כמובן, גם לגבי הדור הראשון אנחנו לא סוברים הלכה למעשה כמו הרמב"ם – מי שזוכר מה שהוא כותב....

הדתה מול חילון

הנושא הזה קבל דווקא בזמן האחרון פן מאד אקטואלי. מדברים על – פעם ראשונה שראיתי את המלה לא הבנתי, חשבתי כי אני עולה חדש, אבל אחר כך הבנתי שזו באמת מלה די חדשה – הדתה. התחלתי לחפש מהי הדתה, ומצאתי שהיא כעת נושא מאד בוער במדינה – גם למדינה הזו אני קורא המדינה שלנו... יש שר החינוך, השר בנט, שאומר שחס וחלילה חס ושלום אין כאן הדתה, רחמנא ליצלן, אפילו לפיד מגבה אותו. מה הגישה שלנו לגבי הדבר הזה? אנחנו בעד הדתה.

מהי הדתה? להשפיע דת לכל עם ישראל. מה הדבר הראשון שמלך המשיח עושה? יכוף את כל ישראל ללכת בדרך התורה. הדתה היא הפעולה הראשונה של מלך המשיח, לגבי כל עם ישראל. צריך להבין טוב-טוב – ברור לכל מי שיש לו מח בקדקדו – שכשם שיש הדתה לכיוון אחד יש הרבה יותר חילון לכיוון ההפוך. אלו שצועקים הדתה-הדתה, הם במשך כל השנים פועלים את ההיפך – חילון (גם מילה שלמדתי...). יש פה שני כחות שמתעמתים היום במדינה, הדתה מול חילון.

אנחנו צריכים לעמוד בריש גלי – כתוב ש"בני ישראל יוצאים ביד רמה", "בריש גלי", והרבי אמר לנו כל דבר לעשות בריש גלי – ולהצהיר שאדברא, הדגל שלנו הוא הדתה. דווקא אצל מי שרחוק, דווקא בתי ספר שנקראים חילוניים. למה? כי אנחנו אוהבים ישראל, אנחנו מרחמים על כל ילד, ולא מתביישים להצהיר בפה מלא שלא הגענו לכאן

אם כן, ראוי מאד – מי שרוצה ללכת בדרך, גם שקורא לתנועה "דרך חיים" – ללמוד טוב-טוב את אותו פרק במלכים, במיוחד במזל אריה, בתשעת הימים, שלא יכשל בעקמימות שיש בדרך, גם בדרכו של נביא האמת, שהיא התהו – ההקשבה לנביא השקר. אז מה קורה? "וילך וימצאהו אריה בדרך", הכל 666.

ג. משרד החינוך – הדתה לכתחילה

משרד החינוך – חינוך תינוקות ותינוקות

שנשבו

כעת נעבור יותר לנושא שלנו הערב: בפעמים קודמות שהתכנסנו, אנשי התנועה, דברנו על משרדים שונים במדינה המקווה, האידיאלית שלנו, שאנחנו מאמינים בה ורוצים להתקדם לקראתה. לאחרונה דברנו הרבה על משרד החוץ, על המהפכה הרביעית, להיות אור לגוים. אבל הערב אנחנו רוצים להתמקד על משרד החינוך ועוד משרד, שכמו שנראה הולך יחד עם משרד החינוך, משרד הדתות. אני מתבייש לומר משרד הדתות, כמו שתיכף נסביר – אל תקבלו רושם מוטעה מה הכוונה שלי.

למה משרד החינוך? חוץ מזה שהוא בסיס הכל, שצריך לחנך את הדור הבא – ודברנו לאחרונה שאנחנו קטנים, כמה מנינים של אנשים, אפילו אם יש כמה מאות או כמה אלפים עדיין קטן, וצריך להאמין ש"זה הקטן גדול יהיה", ולשם כך צריך הרבה לחנך את הצעור, החל מהילדים הקטנים. הרבי הכי אהב תינוקות של בית רבן, העתיד של עם ישראל – צריך המון להשקיע בהם.

חוץ מהנושא הכללי והמובן מאליו, שהבנין עומד על תינוקות של בית רבן – גם הגדולים הם תינוקות של בית רבן, תינוקות שנשבו בתרבות זרה, כך גדלו. אפילו הרמב"ם, שיש לו דברים מאד קשים לגבי מה שצריך לעשות עם אנשים שלוחמים נגד הדת, הוא כותב בפירוש

ארבע המדרגות האלה הן י-ה-ו-ה: אנחנו ומי שקרוב אלינו בסוד י-ה, "תריץ ריעין דלא מתפרשין לעלמין". יש מי שלא קרוב, אבל לא מתנגד בתוקף – הוא הו"ק, ה-ו של פרצוף מוסדות החינוך (הו"ק עברו שבירה אך הם בשלבים שונים של תיקון). אבל יש מישהו אנטי לגמרי, שהדגל שלו הוא חילון, והוא נלחם בכל מה שמריח לו הדתה – זה היעד האמתי שלנו, המלכות, ה תתאה שבשם. אם רוצים להגיע למלכות בארץ ישראל צריך להגיע דווקא לשם, בחכמה, בתחבולות. צריך להגיע בפנים מאירות, מגני ילדים, עד בתי ספר יסודי ותיכון, צריך מרגלי חרש וכל מיני אמצעים, צות שלם של אנשים, שמגיעים רחוק-רחוק, "יפוצו מעינותיך חוצה", לחוצה שאין חוצה הימנו.

עד כאן רק להבין מה צריך לעשות בנושא החינוך – דווקא להגיע למקום שהכי מתנגד. אפשר גם להדבר אתם יפה מאד, גם אותם לשכנע – אם אנחנו מספיק טובים ואוהבים וחכמים. ידוע שאהבת ישראל עולה חכמה פעמים אהבה – צריך הרבה חכמה והרבה אהבה ואפשר להגיע לכל אחד ואחד.

אוצר-חינוך-דתות

אמרנו שנדבר על חינוך ודתות – ר"ת חד. מה יכול להשלים את ה-א כדי שיהיה אחד? משרד האוצר, הכל מתחיל מ-א. אם משרד האוצר בידינו אפשר לעשות הרבה, בלי סוף, דברים טובים. לכן "רבי מכבד עשירים".

– בדורות האחרונים, בעליה החדשה – לארץ ישראל, כדי להתבולל בין העמים ר"ל. לא באנו לכאן בשביל להשיג את החזון של אותו אחד שמדבר על המזרח התיכון החדש – לא בשביל זה הגענו לכאן. צריך לומר זאת, מאד ברור. לא מספיק רק לומר ולצעוק ולהפגין – זו לא הנקודה שלנו. דברים צריכים לקומם אותי, ובאמת מקומם אותי שנלחמים נגד הדתה, אבל אנחנו פה תנועה בדרך קדימה.

ארבעה מעגלי חינוך – מבפנים החוצה

נחזור למשרד החינוך שלנו: אנחנו רוצים לחנך את כל ילדי ישראל, את כל עם ישראל בכלל, ללכת בדרך ה'. לשם כך צריך לעשות כמה דברים. צריך מוסדות חינוך שלנו – ב"ה מתחיל, יש קצת מוסדות חינוך שלנו. דבר שני, צריך הרבה חומרי לימוד. היום לא סומכים על המורה, לדאבוננו, צריך לתת לו את ה'כלים' שלו – כל מיני ספרי לימוד. צריך להכין אותם, צריך צוות, צריך משרד כדי להכין הרבה חומרי לימוד. אחר כך צריך לא רק מורים בבתי ספר שלנו, אלא הרבה שלוחים – שיושבים כאן – ומגיעים רחוק, למקומות לא שלנו בכלל.

נעשה פה י-ה-ו-ה, כדרכנו: יש את המוסד החינוכי שאנחנו בעצמנו מקימים ומחנכים בו כמו שאנחנו מבינים. יש מקום חינוך שלא אנחנו הקמנו אבל הוא קרוב אלינו ברוח, 'סמוך ונראה', והוא בשמחה יקבל חומר שאנחנו נצליח להכין. יש מוסד יותר רחוק, אבל לא מתנגד לגמרי – בשבילו מה שיש לנו להציע הוא חידוש, צריך לשקול הרבה אם מתאים לו או לא, אבל עם שכנוע טוב, הסברה טובה, יתכן שנוכל להגיע גם אליו. הוא לא נלחם בנו עקרונית, לא מתנגד בכל תוקף. אבל יש את אלה שעכשיו נלחמים נגד הדתה, ארגונים שלמים, והם, חלילה וחס, לא יהיו מוכנים בשום פנים ואופן להסתכל על שום דבר שיש לנו להציע, כי הכל הדתה.

"לית מילתא דלא רמיזא באורייתא", איפה כתוב בתורה שיש שתי דתות?

ד. שתי דתות אמת

דת הדתיים ודת החילונים

נעבור למשרד הדתות²³: למה אנחנו מעיזים לומר את המלה "הדתות"? יש כלל גדול בתורה ש"מיעוט רבים שנים". אפשר להוסיף זאת לפירושי "משנכנס אב ממעטין בשמחה" – משנכנס אב דורשים כמה שיותר "מיעוט רבים שנים", ולשם כך צריך להיות שמח. שמחה היא מוחין דאמא – במוחין דאמא, בשמחה של אמא, בכל מקום שיש רבים (אמא עילאה מקנא בכורסא, עולם הבריאה, שם מתחילים הרבים) אפשר לצמצם ולדרוש "מיעוט רבים שנים". גם לעניננו, כשיש ביטוי "משרד הדתות", לשון רבים, נאמר שמיעוט רבים שנים – שיש בעצם שתי דתות, גם אצלנו.

למה אני מקבל את הביטוי הזה? כי גם אני מסכים שאצלנו, אצל העם היהודי כאן בארץ, יש שתי דתות. בדיוק נושק לווארט שאמרנו על חינוך, ממשיך אותו, לכן אמרנו שהא בהא תליא – הולך עם חינוך. יש את הדת של הדוסים והחרדים ויש את הדת של החילונים, שהיא דת לכל דבר – יש בה קנאות. ידוע שאחד הגדרים של דת הוא קנאות – זו דת עם כל הקנאות של הדת, כמו שרואים במלחמה נגד ההדתה. אלה בעצם לא חילון והדתה אלא שתי הדתות – הדתה בכיוון אחד והדתה בכיוון ההפוך, דת כנגד דת.

האם יש בקדושה את שתי הדתות? יש פה שתי דתות בשטח, במציאות, אך האם גם בשרש בקדושה יש לכל אחת מהן שרש? כן, חייב להיות, הרי אלה יהודים – יהודים קדושים, "ועמך כלם צדיקים", כולם צדיקים, בשרש ודאי. מה הן שתי הדתות האלה? הרי

הופעות ה"דת" בתנ"ך

איפה בכלל כתוב דת, מאיפה הגיעה המלה הזו? כשמחפשים למשל בתקליטור את המלה דת בכלל, אף שהיא מופיעה בתורה פעם אחת זה לא עולה בחיפוש. היא מופיעה בסוף התורה, בפרשת "וזאת הברכה", ושם כתוב "מימינו אש דת למו", אבל כתוב יחד "אשדת" ולכן רק "דת" לא תופיע בחיפוש שלך. יש חמש עשרה מלים כאלה בתנ"ך, שכתובה מלה אחת וקוראים אותה כשתי מלים.

איפה כתובה המלה "דת" בפירוש? לכל מלה, כל מושג, יש את הריכוז שלה. כאן מאד ברור, כי רובא דרובא דרובא – עשרים מתוך עשרים ואחת הופעות של "דת" – הן במגלת אסתר (חוץ מהמדתא, פרשנדתא, ארידתא, "ובכן אבוא אל המלך שלא כדת וכאשר אבדתי אבדתי". האותיות השלישיות של מרדכי אסתר הן דת. וכן יש "אין אסתר מגדת מולדתה" ועוד). כלומר, כל המושג דת הוא בעצם פורים – הכל פורים-שפיל, כל הדתות, משרד הדתות וכל המלחמה נגד הדתה (וצריך להיות) "... אשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות... ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים..."). לא רק במגלת אסתר, אלא הרבה שם בענין נשים, ענין נישואין וגירושין. מתאים לכך שאם קוראים לזה משרד הדתות בסוף תקבל רק קידושין וגירושין – לא שום דבר אחר – כי זהו פירוש המלה דת במקורה בתנ"ך, במגלת אסתר.

"הכל הולך אחר הפתיחה". מה הדת הראשונה במגלה? "והשתיה כדת אין אנס". "כדת" (בגימטריא משיח בן דוד) – דוגמה יפהפיה שהפעם הראשונה שמלה מופיעה יש בה סימן כמה פעמים היא תופיעה, כ-דת, המלה "דת" עתידה להופיע במגלה כ פעמים. בתוך המלה "והשתיה" יש אותיות ושתי. כל הביטוי "והשתיה כדת אין אנס" עולה ב"פ

²³ הבא לקמן יצא גם כנקודה-מעובדת "על הדתה ושלום".

שמאלו, אם כן אפשר לצרף ולקרוא 'מימינו דת שמאלו' וגם 'משמאלו דת ימינו'.

פלאי פלאים, אנחנו רואים שיש שתי דתות – לקב"ה יש שתי דתות, 'דת ימינו' ו'דת שמאלו'. מה הנגלה ומה הנסתר? הנגלה הוא 'מימינו' [של ה'] דת שמאלו, כצירוף הפשוט. עיקר החידוש של ר"א אבולעפיא היא לקרוא הפוך, הנסתר, שכמו שה' נותן את התורה מימינו ומקבלים 'דת שמאלו', כך יש לקב"ה כביכול שתי ידים וכשהוא נותן לנו את התורה 'משמאלו' מקבלים 'דת ימינו'. יש כאן דוגמה יפהפיה של "אחליפו דוכתייהו" – מהימין שלו הוא נותן לנו את דת השמאל שלו ומהשמאל שלו את דת הימין שלו. והרמז: **"אש דת למו" = "שכל את ידינו"!**

דת השמאל-האיסור של הימנים ודת הימין-

ההיתר של השמאלנים

הייתי יכול לחשוב שכאשר 'דת ימינו' משתלשלת דרך כל העולמות ומגיעה למציאות שלנו אזי היא הדת המוכרת לנו, דת המאמינים בתורה, "ויאמינו בהוי' ובמשה עבדו", ימין גם לשון אמונה כנודע. אבל ראינו ש'דת ימינו' מגיעה דווקא משמאלו. אמרנו שזהו לא פשט הפסוק. היה אפשר לחשוב ש'דת שמאלו', היא דת החילון, הדת של האקדמיה, אבל כתוב שהיא באה "מימינו", כפי הפשט! לכן הפירוש האמתי הוא הפוך:

כל נשמות ישראל, "ועמך כלם צדיקים", היו אצל ה'. אנשי הימין, מה שאנחנו קוראים ימין, הם הימין של ה', ואנשי השמאל של היום הם השמאל של ה'. אם כן, "מימינו אש דת למו" אומר ש'מימינו דת שמאלו', מאנשי הימין מגיעה דת חרדית, הרבה איסורים, הרבה "שמאל דוחה" לפי הקבלה שענינו איסור. אבל 'משמאלו', מאנשי השמאל, כמו ששרשם נמצא אצלו יתברך, מגיעה 'דת ימינו' – הרבה "ימין מקרבת", הרבה היתר, הכל מותר, 'מתיר

אסתר. יש משהו בפסוק הזה שמחבר בין ושתי ואסתר או מעביר את כתר המלכות מושתי לאסתר. אחר כך אחשוורוש צריך לקרוא ל"כל יודעי דת ודין" ("דת ודין" = **דעת**, נוט' **דוד**) לדעת מה לעשות בושתי שלא קיימה את דבר המלך. אחר כך יש עוד ארבע "דת" בקשר ל"אבן העזר" ("כדת מה לעשות בושתי המלכה...") "ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור אשר לא תבוא ושתי..." "ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות..." "כדת הנשים שנים עשר חדש").

יש עוד פעם אחת דת בכל הנ"ך, בספר עזרא, באותה תקופה. אם כן, יש פעם אחת דת בעזרה, עשרים פעמים "דת" באסתר, ולפי הקרי עוד "דת" בתורה, "מימינו אש-דת למו". מה הסימן? כעת אנחנו בחדש של אש. כל מזל שייך ליסוד אחר לפי הסוד, ומזל אריה של חדש אב הוא יסוד האש, "מימינו אש דת למו". במספר סידורי א היא 1 ו-ש היא 21 – בדיוק הסימן בסוף תורת משה כמה "דת" יהיו בכל התנ"ך. כאן יש אחת, הראשונה, ובשאר ספרי התנ"ך יש עוד ש, 21, פעמים "דת", אחת בעזרא ועוד עשרים באסתר. אם כן, יש **אש-דת** בכל התנ"ך. גם סימן שדת קשורה בעצם לאש – כנראה שדבורים על דת מעוררים אש, או אש קדש או אש זרה.

'דת ימינו' ו'דת שמאלו'

בכל אופן, נחזור לעיקר שלנו: אנחנו רוצים למצוא בפסוק "מימינו אש דת למו" את שתי דתות – שאכן יש בעם ישראל שתי דתות הרמוזות כאן. הפסוק אומר "מימינו אש דת למו" ואומר ר"א אבולעפיא – ובעל אור החיים הקדוש על הפסוק כתב דומה לרמז שלו (כדלקמן) – הוא אוהב לשחק עם אותיות: **"מימינו אש דת למו"** אותיות **'מימינו דת שמאלו'**, **'משמאלו דת ימינו'**. זהו הרמז-הצירוף של ר"א אבולעפיא. אם מצרפים את המלים **"אש... למו"** מקבלים את המלה

השחור, אבל כשיבוא מלך המשיח יקראו את הלבן. תסתכלו באור החיים איך הוא אומר זאת. שוב, בעולם הזה 'מימינו דת שמאלו' – אנשי הימין בשרש נותנים את התורה, תורת השמאל, שהיא האש השחורה של העולם הזה. אבל לעתיד לבוא צריך ששרש השמאל – אחליפו דוכתייהו – נותן את דת הימין, האש הלבנה. בעולם הזה כתוב "עם לבן גרתי ו-תריג מצוות שמרתי" – כך אומר יעקב אבינו. אני בעולם הזה האש השחורה שעל גבי האש הלבנה, לכן "עם לבן גרתי", האותיות השחורות שלי כתובות על השווער שלי, על הקלף הלבן. אבל אני שומר טוב-טוב על הזהות שלי, "ותריג מצוות שמרתי".

כשדברנו קודם על חינוך, שצריך לפעול בכל הזירות, בכל מוסדות החינוך בארץ ובעולם, יש באמת גוף (בשם זהות) שפועל בזה – מה קרה לאחרונה? היתה בקורת חריפה על גוף זה, שעוסק הדתה, ובנט היה צריך להגן עליו. אני מכיר את הארגון הזה, אולי יש כאן מי שיודע מי מנהל והאם טוב – אם רוצים להקים את משרד החינוך שלנו, כמו בכל דבר, צריך לחפש שותפים לעבוד אתם יחד.

מה שצריך לצאת הערב שמקימים את משרד החינוך של התנועה. עד כה יש תאים – תא רוחה, תא בריאות, תא משפטי – אז צריך גם תא חינוך, רק שאמרנו לאחרונה שצריך לחשוב שלא רק תא קטן אלא משרד שלם ולפעול בהתאם. למה יש קשר בין חינוך ודתות? אם נתפוס טוב-טוב את המסר של שתי הדתות נוכל בהצלחה להגיע הכי רחוק בחינוך.

דת השמאל: אור לעומת חשך; דת הימין: טוב לעומת רע

נאמר עוד ווארט אחד כדי שנבין זאת יותר טוב: יש כמה צירים של ערכים, ולכל ציר של ערכים יש שני קצוות. שני הצירים העיקריים, שהם כנגד החסד והגבורה, אברהם ויצחק שצריכים להכליל אותם בסוד העקדה, הם ציר

אסורים' (כמו שדברנו הרבה פעמים). האמירה שהכל מותר היא דת.

הרי יודעים שגם הימין וגם השמאל כאשר משתלשלים למטה יוצאים מהדרך, "כל הדרכים בחזקת סכנה", "תהו לא דרך" – בכל דרך יש תהו, "אין דרך שאין בה עקמימות".

האש השחורה והאש הלבנה

איך בעל אור החיים מפרש בדומה לר"א אבולעפיא? הוא אומר¹⁷ ששתי הדתות הן מה שהתורה נתנה (כפי שנלמד מפסוק זה) "אש שחורה על גבי אש לבנה". בעולם הזה אנחנו קוראים את האותיות השחורות על הקלף הלבן, וכל האיסורים ודקדוקי המצוות הם באותיות אלה. אבל כתוב שיבוא מלך המשיח, ואז יהיה סוויץ' רציני מאד בתוך הראש, שכאשר העינים תבטנה על הקלף במקום לקרוא את השחור הן תקראנה את הלבן. פשיטא שאם העינים תקראנה את הלבן, לא את השחור, יצא משהו אחר לגמרי – אפילו משהו הפוך לגמרי. אצל מי שקורא את הלבן – הכל לבן, מי שקורא את השחור – הכל שחור. בעולם הזה קוראים את

¹⁷ וזה לשונו:

מימינו אש דת למו. פי' טעם שבחר ה' לשכון שמה בתחתונים ואתה מן רבבות קודש לפי שמימינו אש דתו למו, והוא על דרך מה שאמרו ז"ל (ש"ר ל"ג) בפסוק ויקחו לי תרומה משל למלך שהשיא בתו וכו' אמר המלך קחו גם אותי עמה, והוא הטעם שנתן כאן לו אתה מרבבות מטעם מימינו אש דת למו פי' לישראל, ואמרו אש דת ולא אמר דת אש, להסמך תיבת אש לתיבת מימינו להעיר שנתנה התורה מימין ומשמאל, והוא אומרו מימינו זה ימין, אש זה שמאל שהוא גבורה הרמוזה בבחינת האש משניהם דת למו, והוא סוד (דב"ר ג') אש שחורה על גבי לבנה, והוא סוד קריאת התורה תושיה (יבמות ס"ב:) מצד הגבורה ונותנת עוז וממשלה מצד החסד.

דברים שונים אלא שני דברים הפוכים. אם נפרש שם ש"טוב" הוא לשון יפי, כמו הרבה מפרשים, ניחא. אבל אם חושבים שפירוש "טוב" שם הוא לעומת רע – יש ערבוב, התכללות כמו עקדת יצחק – של שני מושגים הפוכים, אור הוא ניגוד של חשך וטוב ניגוד של רע.

רוצים דווקא להגיע למצב הזה, חבור של שתי הדתות, שיהיה "אור כי טוב" (אור טוב = דרך – דרך חיים היא הדרך לאחד את האור והטוב) – לקחת את שתי הדתות, של משרד הדתות שלנו, ולחבר אותן יחד. את לובן הקלף, שעל פי פשט אין בו כלום – הכל יפה, הכל שווה, הכל לבן, הכל מותר – ואת השחור של אותיות הקדש. "לא סגי הא בלא הא", אין ספר תורה בלי שחור על גבי לבן. צריך להיות ברור לנו שחייבים לדבר שחור על גבי לבן – ככה צריך לגשת לכל הצבורים. בינתיים אנחנו מדברים רק ביחס ליהודים, שבהם שתי דתות. אם נצליח לגשר ולאחד בין אחינו היקרים היהודים נוכל לפרוץ, "ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה", לכל עמי הארצות, לכל העולם כולו.

איחוד הדתות – "תורה חדשה מאתי תצא"

עד כאן הווארט של הערב, על משרד החינוך שצריך לקום בתנועה, מתוך תובנה מה הן "הדתות" אצלנו בעם ישראל, ושבאמת יש שתי דתות שלכל אחת יש שרש למעלה – המאיר ומתיר, "תורה אור", וה"אין טוב אלא תורה" לעומת הרע. הלואי שנצליח לחבר אותן. כמובן, היכולת לחבר את שתיהן – התורה שמשתלשלת לחילון עם התורה שמשתלשלת להדתה – היא כבר תורה חדשה. כמו שחז"ל דורשים על "חדוש תורה מאתי תצא" – על סנפיר הלוייתן ששוחט את שור הבר בשחיטה לא כשרה אבל הוא מותר. כנראה מי שקורא את הלבן של התורה מבין למה זה מותר.

האור מול החשך וציר הטוב מול הרע. בציר של אברהם, ציר האור והחשך, יש את הניגוד של "ימששו חשך ולא אור". ציר הטוב והרע הוא הציר של הגבורה, הציר של יצחק.

יש ציר חילוני יחסית של היתר מופרז, שמשתלשל ללא-טוב – ציר של לובן, שהוא גם ציר של שוויון, בלבן הכל שווה. דברנו פעם איך משתמשים במלה לבן לדברים הכי טמאים (וחז"ל אומרים שלעתיד לבוא גם הם יטהרו). כל המנטליות של הלבן היא אור מול חשך כפי שנדמה לו. יתכן שטועים, "שמים חשך לאור ואור לחשך", כמו שאומר הנביא, אך הוא חושב במושגים של אור – הוא רוצה נאורות, כמו אקדמיה. הוא רוצה להוציא אנשים מהבורות, מהחשך שלהם. הוא גם חושב שתורה ומצוות הן בורות, והוא רוצה להאיר – להאיר אותנו, את הצבור, באור המדומה שלו, הלבן שלו.

שוב, יש ציר שנקרא אור מול חשך, ויש ציר שני שנקרא טוב מול רע – "את זה לעמת זה עשה אלהים". מי שחושב טוב-רע הוא מצד הגבורה, משרש קין, ומי שחושב אור-חשך הוא מצד אברהם, "אברהם התחיל להאיר" (לאחר יט דורות של "ימששו חשך ולא אור"). דברנו על כך הרבה פעמים, אבל כאן ממש עושים מהם שתי דתות בעם ישראל. בתורה שלנו בעיקר יש מצוות ועברות, דברים טובים ודברים רעים. מי שחושב טוב-רע, אני מדגיש שוב, זו מחשבה חרדית – מחשבה של 'מימינו דת שמאלו'. אבל מי שחושב אור-חשך הוא 'משמאלו דת ימינו'.

חבור הדתות – "האור כי טוב"

כעת מאד קל להבין, ברור, שבקדושה יש אור וגם התורה עצמה נקראת אור, "תורה אור". התורה גם נקראת טוב, "אין טוב אלא תורה", "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו". לפי זה חידוש גדול מאד בתחלת הבריאה שכתוב "וירא אלהים את האור כי טוב" – לא רק שני

ואחרון אחרון חביב – בשבת נסיים את הפטרת שבת חזון עם הפסוק "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" שעולה בגימטריא דת בהכאת אותיות (ד פעמים ת, 2^2 פעמים $20^2 = 40^2$, מ ברבוע, סוד פרצוף דמ"ת, פרצוף הדעת של אי"ק בכ"ר, האלף-בית של הכתר, סוד הדעת של הכתר, וד"ל). היינו ממש איחוד שתי הדתות, דת המשפט (דת שמאלו בתחלה) עם דת הצדקה (דת ימינו) – "שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות". לחיים לחיים, שה' יצליח דרכנו ובא לציון גואל, שהימים האלה יהפכו לששון ולשמחה ולמועדים טובים ושיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ותן חלקנו בתורתך החדשה.

א' מנחם־אב ע"ז - כפר חב"ד

סעודת ראש חדש (חלק שני)

סיום הרמב"ם; פרשת מטו"מ; החושים האלקיים

ד. סיום הרמב"ם – נעוץ סופן בתחלתן (בגרסה המדויקת) | ה. ענוות המלך והמהפכה הרביעית בהלכות מלכים | ו. תורה לגוים – מקור המהפכה הרביעית ברמב"ם | ז. חלוקת פסוקי מטות-מסעי | ח. עשרת הנשיאים בפרשת מסעי | ט. מקור החושים האלקיים

חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים העמוקים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם שנאמר כי מלאה הארץ דעה את הוי' כמים לים מכסים.

יפי, יש אנשים שהקשיבו טוב... בגרסה הישנה, וכך בכל שיחות הרבי וכל הפירושים, המלה העיקרית היא "ישראל" – יש לעתיד לבוא הבדל בין חכמי אומות העולם לחכמי ישראל. כולם יעסקו רק בידיעת ה' בלבד, "ולפיכך יהיו ישראל חכמים וכו'", דגש על ישראל, ובגרסה של הרב קאפח לא כתוב ישראל בכלל, "ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את הוי' בלבד ולפיכך יהיו חכמים גדולים" – מי? כולם. לא מחלק בין יהודים לבין לא-יהודים. והשינוי השני, לא רק שכולם יהיו חכמים גדולים אלא "יודעים דברים הסתומים העמוקים" – הוא החסיר מלה והוסיף מלה, הוציא "ישראל" והוסיף "העמוקים". שני דברים מאד משמעותיים, בפרט אם יש הבדל בין ישראל לאומות לעתיד לבוא. גם צריך להבין את המשמעות שמוסיפה המלה "העמוקים" על "סתומים".

ספירת המלים בגרסה המלאה

עכשיו, מה הגרסה הנכונה? [תלוי אם לפני המהפכה הרביעית או אחרי...] תיכף נגיע לזה. המהפכה הרביעית היא שרוצים שכמה שיותר יהיו ישראל – עדיין צריך להיות ישראל. מי שישמור שבע מצוות, יהיה גר תושב, גם יעסוק

ד. סיום הרמב"ם – נעוץ סופן בתחלתן (בגרסה המדויקת)

שני שינויי נוסח בסיום הרמב"ם

הגענו^א ללילה, כבר יום חדש. לפני קצת פחות משלש שנים התחלנו ללמוד פרק אחד ביום ברמב"ם וכעת נקדים קצת את הסיום – הסיום של ברכות היה ל-א' אב וכעת עושים סיום ל-ב' אב, סיום הרמב"ם:

ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות, שהמובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדרנים מצויים כעפר ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם שנאמר כי מלאה הארץ דעה את הוי' כמים לים מכסים.

כידוע, יש שינויי גרסאות ברמב"ם, ודווקא בהלכה האחרונה הזו יש שני שינויים מאד בעלי משמעות. הפלא שלשינוי הכי בעל משמעות לא ראיתי שמתייחסים. אקרא את הגרסה שמופיעה בספרים חדשים יותר (כמו הרמב"ם שהוציא הרב זיני, לפי הגרסאות של הרב קאפח):

ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות, שהמובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדרנים מצויים כעפר ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו

^א נרשם על ידי איתאל גלעדי. לא מוגה.

הולך אחר הפתיחה. יסוד הוא תיקון הברית, גם שייך לחדש מנחם אב.

הנוסחה העולה מחבור ההלכות

נאמר יותר מתוחכם: 25 הוא 5 ברבוע ו-55 10 במשולש. היחס בין 5 ל-10 הוא שלם וחצי, י-ה, "יסוד היסודות". נפשט למשפט בחשבון: n^2 פלוס $2n$ במשולש. הרמב"ם משום מה רוצה ללמד אותנו פרק בחשבון, משפט בחשבון, שנחשב את הנוסחה n^2 פלוס $2n$ במשולש.

אם מציבים 0 שוה 0; אם מציבים 1 שוה 4; אם מציבים 2 שוה 14 – יד החזקה, יד ספרים, אם מציבים 3 שוה 30, "המלכות נקנית בשלשים מעלות", יהודה; אם מציבים 4 שוה בן, כלב (בן יפנה), נשיא שבט יהודה בפרשת מסעי; אם מציבים 5 שוה 80.

כעת נראה משהו מאד מיוחד בנוסחה זו: 0, 4, 14, 30, 52 – עד יסוד ולא עד בכלל – שוה בדיוק 100, שלמות, 10 ברבוע. ואם יסוד, 80, שוה כבר 180. כמה מספרים חיוביים יש עד 80? 5, כך שהממוצע הוא 36, 6 ברבוע. ארבעת המספרים הראשונים עלו 100, ממוצע 25, 5 ברבוע. שלשת הראשונים עולים 48, הממוצע הוא 16, 4 ברבוע. שני הראשונים עולים 18, הממוצע 9, 3 ברבוע. רק המספר הראשון 2, 4 ברבוע. משהו מופלא – הערך הממוצע של כל סכום בסדרה זו, עד מספר מסוים, הוא פשוט הרבועים לפי הסדר. משום מה הנוסחה נותנת את הריבועים, משהו מופלא שהרמב"ם רוצה ללמד אותנו כאן.

הסדרה הזו מתחילה מ-4, המספר שהרמב"ם הכי אוהב כפי שכותב בפירוש במו"נ. הרבי הכי אוהב את המספר 3, זה ההבדל בין הרבי לרמב"ם – כלל גדול אצלנו כמבואר בהרבה מקומות. מתחיל מ-4, מגיע ל-יד, ואחר כך לחבור מספר המלים של ההלכה הראשונה והאחרונה.

רק בדיעת ה', אבל ישראל – המיוחדים וגרי הצדק – ידעו דברים עמוקים וכו'. כיון שעל כל מלה יש כאן ספק, גם ישראל וגם העמוקים, היות שזהו דין דאורייתא צריך לחומרא – לגרוס גם ישראל וגם העמוקים. בעצם הא בהא תליא – היות שעמוקים שייך דווקא לישראל. גם גוים יכולים לדעת דברים סתומים, אבל עומק שייך לדעת ודעת יש לישראל (הרי "אל אחר אסתריס ולא עביד פירין", אין להם דעת).

מה הראיה שבאמת צריך את שתי המלים? צריך לספור כמה מלים יש בהלכה זו. זהו סיום הרמב"ם. תספור את המלים – בינתיים לחיים. הרמב"ם, כידוע, אהב מספרים. לפי הגרסה הישנה יש 54 מלים וגם לפי החדשה יש 54 מלים – כי הוסיף מלה והוריד מלה. אנחנו רוצים גם את ישראל וגם את העמוקים, לכן יש במהדורה המתוקנת שלנו 55 מלים, משולש של 10. הרמב"ם התחיל את חבורו במשולש, "יסוד היסודות ועמוד החכמות" הוא משולש כידוע (של מח), ומתאים שיסיים במשולש, ולא סתם משולש אלא של עשר, "עשר ספירות בלימה, עשר ולא תשע, עשר ולא אחד עשר".

צריך לחבר להלכה הראשונה, אבל גם בה יש שינוי גרסה. נקרא את הגרסה בספרים החדשים:

יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל הנמצאים וכל הנמצאים מן שמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו.

כמה מלים יש כאן? 25. בגרסה הישנה יש שינוי, שבמקום "מן שמים וארץ" כתוב "משמים וארץ" ואז יש 24 מלים. נסמוך על המקסימום, על הגרסה הזו, שיש בהלכה הראשונה 25 מלים ובאחרונה 55. 25 הוא 5 ברבוע וגם מספר השראה של 4 – 3 ברבוע ועוד 4 ברבוע שוה 5 ברבוע, המשפט המפורסם, מספר מושלם ביותר.

כמה ביחד? 80, המלה הראשונה של הרמב"ם, יסוד. "בתר רישא גופא אזיל", הכל

ה. ענוות המלך והמהפכה הרביעית בהלכות מלכים

מעלת המשיח שיהיה ענו ("היום יום" ר"ח מנחם-אב)

אנחנו באמצע לעשות סיום רמב"ם. נסתכל ב"היום יום" של היום:

מעלת המשיח שיהיה ענוי [משום מה ביארציט של אהרן הכהן הוא כותב על מלך המשיח. מה קורה איתו היום? ראשית ההריון שלו, אהרן לשון הריון כנודע. ראשית ההתהוות היא הרגע הראשון בסוד שלשת הרגעים של ר"א אבולעפאי. הוא זוכר את הרגע הראשון, רגע ההתהוות – לשון הויה (הצירוף של חדש אב) – וממנו הוא כנראה מקבל את הענוה. משמע כאן שמשיח יותר ענו ממושה רבינו. על "והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה" יש מחלוקת בחז"ל אם רק בדורו או שכולל את האבות, אבל אפילו אם כולל את האבות יתכן שמשיח יהיה עוד יותר ענו ממנו].

דהגם שיהיה בתכלית הגדלות [לא יהיה מישוהו יותר בגדלות ממנו. תכלית הגדלות בקבלה היא גדלות ב' דאבא, ראית המהות, "עין בעין יראו", שתי העינים של ה-כרם שהזכרנו קודם. איך מתבטאת תכלית הגדלות?], וילמוד תורה עם האבות ומשה רבינו ע"ה [הכוונה שילמד אותם תורה], עם כל זה יהיה בתכלית הענוה והבטול [בתכלית הגדלות ובתכלית הענוה. תכלית הבטול היא "פנימיות אבא פנימיות עתיק" ותכלית הענוה "פנימיות אמא פנימיות עתיק", כידוע. על ענוה כתוב "משה זכה לבינה", בחינת הענוה שלו, ובטול הוא "כי מן המים משיתהו", שרשו בחכמה.]. ללמוד גם עם אנשים פשוטים [כמו שלומד עם משה רבינו ילמד עם היהודי הכי פשוט. ממי הוא מקבל זאת? מאהרן ש"אוהב את הבריות", אנשים הכי פשוטים, שאין להם שום מעלה חוץ מכך שנבראו על ידי ה'. זו מעלת מלך המשיח, ענוה

שבאה לידי ביטוי בכך שאוהב את הבריות ומקרבן לתורה, כמו אהרן כהן גדול].
"היום יום" של היום אומר שמשיח יהיה הכי ענו. **משיח-ענו** עולה 22 ברבוע. אם נעשה "גורעין ומוסיפין ודורשין" יהיה **שמחה-ענוה** – הרמז הידוע **שמחה** ועוד **ענוה** (כמו שמחה ושפלות שהזכרנו קודם) עולה שלמות של 22 ברבוע, **נשמה-גוף**, שמחה היא נשמה והגוף הוא ענוה.

ענוות המלך ברמב"ם

נראה איך הרמב"ם כותב זאת בהלכות מלכים בסוף פרק ב. קודם² הוא כתב הלכות כבוד המלך, כמה צריך לחלוק כבוד למלך ו"מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול". הוא אומר

² וזה לשונו :

המלך מסתפר בכל יום ומתקן עצמו ומתנאה במלבושין נאים ומפוארים שנאמר מלך ביפיו תחזינה עיניך ויושב על כסא מלכותו בפלטרין שלו ומשים כתר בראשו וכל העם באין אליו בעת שירצה ועומדין לפניו ומשתחוים ארצה אפילו נביא עומד לפני המלך משתחוה ארצה שנאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך אבל כהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה ואינו עומד לפניו אלא המלך עומד לפני כהן גדול שנאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד אעפ"כ מצוה על כהן גדול לכבד את המלך ולהושיבו ולעמוד מפניו כשיבא לו ולא יעמוד המלך לפניו אלא כשישאל לו במשפט האורים וכן מצוה על המלך לכבד לומדי התורה וכשיכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל יעמוד לפניהם ויושיבם בצדו וכן היה יהושפט מלך יהודה עושה אפילו לתלמיד חכם היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי במה דברים אמורים בזמן שיהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו יעשה זה בצניעה אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה ולא יעמוד מפני אדם ולא ידבר רכות ולא יקרא לאדם אלא בשמו כדי שתהא יראתו בלב הכל.

פירוש "אשר יצא לפניו ואשר יבוא לפניו". משמע שלרמב"ם יש פירוש מיוחד, שהוא דואג לצרכים הפרטיים של כל נתיניו. ויהיו על כבוד קטן שבקטנים [היהודי הכי קטן במדינה שלו]. וכשמדבר אל כל הקהל בלשון רבים ידבר רכות [עם הפרט אסור לדבר רכות, אבל כשמדבר עם כל קהל ישראל צריך דווקא בלשון רכות ולא בלשון מרות. אין לו לנהוג במרות על הכלל. לכלל צריך להתייחס ברכות]. שנאמר שמעוני אחי ועמי [כך דוד המלך פנה לקהל. המלך קורא לכל עם ישראל "אחי ועמי"]. ואומר [אצל רחבעם] אם היום תהיה עבד לעם הזה וגו' [המלך צריך להרגיש עצמו כלפי הכלל כעבד, כלפי הפרט משהו אחר.

הוא מסיים את ההלכה בעיקר: לעולם יתנהג בענוה יתירה [אצלו ענוה היא התנהגות, כנ"ל]. אין לנו גדול ממשה רבינו והוא אומר ונחנו מה לא עלינו תלונותיכם [מענין שמפרש את ה"מה" כהתנהגות בענוה]. ויסבול [קשור לרש"י, היארצייט של אתמול, שמפרש ענו כ"שפל וסבלון"] טרחם ומשאם ותלונותם וקצפם [צריך לסבול אותם כשהם כועסים עליך] כאשר ישא האומן את היונק, רועה קראו הכתוב לרעות ביעקב עמו [בשבת היתה אצלנו ברית של רועה-ישראל. הוא מסיים אחרי הכל שהוא שפל וחלל ומתנהג בענוה וסיום הכל שהוא רועה] ודרכו של רועה מפורש בקבלה כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ מלאים [ר"ת שם ביט, כידוע]. ובחיקו ישא וגו'.

עד כאן תיאורת הענוה של מלך המשיח ברמב"ם, מתאים ל"היום יום" של היום, שמישיח יהיה ענו. [שפל וחלל" גם שוה 22 ברבוע]. יפה, בדיק כמו משיח-ענו ושמחה-ענוה (אם שפל כנגד ענוה צ"ל שחלל כנגד שמחה! והיינו כמבואר בתניא פרק כו שלב טהור ופנוי מדאגות, היינו לב חלל, הוא לב שמח באמת, וכן יש לפרש חלל מלשון לחול בכרמים, כדוד המלך שמכרכר ומפזז בכל עוז, בשמחה רבה ועצומה לפני ה').

שעם תלמידי חכמים בצנעה הוא מדבר תוך שחולק להם כבוד מאד, אבל בפרהסיא כאשר מדבר עם סתם אדם אסור לו לדבר עמו ברכות – צריך לדבר קצת קשוח, שתהיה יראתו על הכל.

הוא מסיים את הפרק בהלכה ו:

כדרך שחלק לו הכתוב הכבוד הגדול וחייב הכל בכבודו כך צוה להיות לבו בקרבו שפל וחלל [כמו שהרבי תמיד דייק, כל מה שהרמב"ם כותב הוא הלכה, ארבע אמות של הלכה, אז יש הלכה שהמלך האמתי, משיח בן דוד, כמו שדוד היה שפל בעיניו, צריך שלבו בקרבו יהיה שפל וחלל. המפרשים מסבירים שבלשון הרמב"ם שפל הוא יותר מענו, כמו בהלכות דעות שענו הוא דרך האמצעית, אבל להיות בשפלות – אנחנו אוהבים שפלות – היינו יותר ענו מענו. כמו שהוא יסכם, הענוה שלו מתבטאת בהתנהגות שלו, כמו שכותב גם על אהבת ישראל, שלפי הרמב"ם אינה מדה בלב אלא התנהגות. כך אצל הרמב"ם, צריך להתנהג בענוה, אבל בלבו יש לו שפלות – לבו צריך להיות בתכלית השפלות, עד כדי כך שהוא חלל ריקן בלב]. שנאמר ולבי חלל בקרבי

ולא ינהג גסות לב בישראל יתר מדאי [אף שקודם אמר שעם היחיד בפרהסיא צריך לדבר בתוקף, אסור לנהוג אתו ברכות. כעת מדבר על ההתנהגות, הלב צריך להיות שפל וחלל. בחסידות תמיד מוסבר שבלבו בפנים הוא במצב של שפל ובחוץ בהתנשאות, יחס של שפל-גאות בים המלכות, שכפי השפל הפנימי כך צריך להיות בהתנשאות וגאות כלפי חוץ. החוש של אב הוא שמיעה והכח שפלות – שמע בגימטריא שפל. שפלות שוה "ושמעת" או "ותשמע" או "תשמעו". עוד פעם, בקרב לבו צריך להיות שפל וחלל וכו']. שנאמר לבלתי רום לבבו מאחיו [סיום הפסוק האחרון של פרשת המלך].

ויהיה חונן ומרחם לקטנים וגדולים ויצא ויבא בחפציהם ובטובתם [למדנו בפרשת פינחס מה

ו. תורה לגוים – מקור המהפכה

הרביעית ברמב"ם

עוד הלכה אחת ברמב"ם: היות שהזכרנו את המהפכה הרביעית נאמר הלכה ידועה עם קושיא ידועה שנוגעת למהפכה הרביעית. כל ההלכות של שבע מצוות בני נח נמצאות כאן בהלכות מלכים, כלומר שהכל קשור לתיקון המלכות. כמו שמלחמות הן תיקון המלכות גם מצוות בני נח, כל מה שקשור לקשר שלנו לאומות העולם, שייך להלכות מלכים.

איסור לימוד תורה לגוי

בפרק י הלכה ט כותב הרמב"ם:

גוי שעסק בתורה חייב מיתה [אז איך אנחנו מכריזים על המהפכה הרביעית?] לא יעסוק אלא בשבע מצוות שלהן בלבד [אסור לו ללמוד תורה חוץ מהמצוות שלו]. וכן עכ"ם ששבת אפילו ביום מימות החול אם עשאהו לעצמו כמו שבת חייב מיתה ואין צריך לומר אם עשה מועד לעצמו. כללו של דבר אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצוות לעצמן מדעתן אלא או יהיה גר צדק ויקבל כל המצוות או יעמוד בתורתו ולא יוסיף ולא יגרע. ואם עסק בתורה או שבת או חדש דבר מכין אותו ועונשין אותו ומודיעין אותו שהוא חייב מיתה על זה אבל אינו נהרג.

הוא מתחיל כאן קשות, אסור לו ללמוד תורה אלא רק שבע מצוות בני נח, ואחר כך מתחיל להתרכז – כאילו מדבר עם הגוי: ללמוד תורה – אסור לך; לשמור שבת אפילו ביום חול וגם לעשות לעצמך חג – אסור לך, חייב מיתה. אתה, הגוי, רוצה לעשות שבת או חג? יש לך ברירה – או שתהיה יהודי מאה אחוז, תהיה גר צדק, בבקשה, או שתשמור שבע מצוות, לא יותר ולא פחות. לא זוכר אם פעם דייקנו כך הלכה זו. יש כאן כמה שלבים: אסור לך (תורה ושבת), ברירה להיות גר צדק (שאני מאפשר לך, ואז תהיינה לך כל המצוות), או לשמור רק

שבע מצוות בני נח, לא פחות ולא יותר, וגם אסור לך ללמוד משהו אחר.

היתר גוי לקיים שאר מצוות כהלכתן

אך בהלכה הבאה אומר הרמב"ם:
בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצוות התורה כדי לקבל שכר אין מונעין אותו לעשותה כהלכתה ואם הביא עולה מקבלין ממנו נתן צדקה מקבלין ממנו ויראה לי שנותנין אותה לעניי ישראל הואיל והוא ניזון מישראל ומצוה עליהם להחיותו אבל העכו"ם שנתן צדקה מקבלין ממנו ונותנין אותה לעניי עכו"ם.

מענין אותנו כעת רק המשפט הראשון כאן. אחרי שהוא אמר שאסור לך תורה ושבת, ואם אתה רוצה תתגייר ואם לא תשמור על שבע המצוות שלך בלבד, ואם לא התגיירת ואתה עושה או לומד יותר אתה חייב מיתה, לא הורגים אותך (כן עונשים אותך) אבל תדע לך. בהלכה הבא יש היכי תמצוי חדש – גוי בא ואומר שרוצה לעשות סוכה, להניח תפילין או להטיל ציצית, כדי לקבל שכר. הרמב"ם מקבל את הטענות, הזה, כנראה שיש לו איזה שכר, שכר של "אינו מצווה ועושה" אבל הוא שכר.

בשכר יש כמה מדרגות, ואני מניח – הוא לא כותב – שהשכר הרבה פחות מאשה יהודיה. יש "מצווה ועושה", הגברים במצוות עשה שהזמן גרמא, נשים "אינו מצווה ועושה" אבל מנהג ישראל שהנשים היום מקיימות את רוב המצוות, חוץ מתפילין מסבה צדדית וציצית, אבל רוב המצוות הן מקיימות עם ברכה. גם גוי רוצה לקיים את המצוות האלה ולקבל שכר, ומשמע מהרמב"ם שיש לו שכר, אני אומר שמן הסתם פחות מהאשה היהודיה, אבל שכר (אם נכלול גם את העבד, שדינו כאשה, אך לענין השכר י"ל שהוא פחות ממנה, יש כאן ארבע מדרגות לענין קבלת שכר על קיום מצות – איש אשה עבד בן נח – כנגד י-ה-ו-ה, ודוק).

כאן עבודה לשמה מאהבה, כמבואר ברמב"ם בהלכות תשובה) – אבל זה גם טוב. לדעתי יצא לנו כאן בפירוש שלימוד תורה לגויים עם איזו כוונה על מנת שישנה אצלם משהו בחיים, בכאן ועכשיו, שיעשה אותם יותר טובים, יותר מוארים, יותר אוהבי ישראל, וכל שכן אם יתן להם הזדמנות לעשות משהו, לקיים איזו מצוה בפועל (שמצד עצמו הוא רוצה לקיים) – כבר מותר אליבא דרמב"ם. כל שכן אם חלק מהכוונה הקודמת, הזמנה שאם אתה רוצה תתגייר, תהיה יהודי מאה אחוז. למדנו הלכות אלה הרבה פעמים, אך איני זוכר אם ככה הסברנו את הפשט בהלכות האלה, אך כך נראה לי הפירוש מאה אחוז חלק. ממילא חוזר להלכה האחרונה של הרמב"ם, "למלה "ישראל" – כולם מוזמנים להיות ישראל. אם אתה לא רוצה להיות ישראל לא תגיע לדברים הסתומים העמוקים – תתעסק בלדעת את ה' לפי דרכך, אבל להגיע לדברים הסתומים העמוקים רק אם תהיה ישראל, בבקשה, בכיף, תהיה ישראל.

[כמובן, במעבר מדברי הרמב"ם – על לימוד לגוי שרוצה לקיים מצוה מסוימת כהלכתה – ללימוד תורה על מנת להשפיע על גויים להתקרב, להשתנות ואולי אפילו להתגייר יש עדיין דילוג מסוים. הרמב"ם מדבר על גוי שמצד עצמו רוצה לקיים מצוה כהלכה, ובמהפכה הרביעית אנחנו מדברים על הפצת דברי תורה לכתחילה כדי להשפיע על הגויים – החל מגילוי סודות יחוד ה', האמונה (שהגוי מצווה בפועל על שלילת-הפכה, איסור עבודה זרה), ועד למצוות אהבת ה' ויראת ה' (בהן הגוי אינו מצווה, ואנו מזמינים אותו לקיים אותן כהלכתן). הבסיס לכך הוא ההנחה שאכן יש שינוי ברוח העולם – כמו שהסביר הרבי ביחס למהפכה השלישית, לימוד תורה לנשים, שהשתנה משהו במציאות של הנשים בעולם. אנו יוצאים מתוך ההנחה שכעת יש רוח חדשה של רצון מצד גויים רבים ללמוד ולהתקרב, ויש לנו לאפשר להם ולעזור להם בזאת. כאסמכתא

לימוד תורה לגוי שרוצה לקיים מצוות

הוא לא רוצה סתם לשים ציצית, אלא לקיים את המצוה "כהלכתה". יש פה דיוק, שלא ראיתי אף אחד שמדייק – כדי לקיים את המצוה כהלכתה הוא חייב ללמוד את ההלכות, אחרת לא יכול, אבל קודם אמר שאסור וחייב מיתה (חשוב להדגיש שהן האיסור והן ההיתר הוא ביחס לגוי עצמו – ליהודי אין איסור ללמד גוי תורה, מעבר לאיסור "לפני עור" ביחס לגוי, וברגע שיש לגוי רצון ומותר לו ללמוד ליהודי אין שום סרך איסור ללמדו). אם כן, מה החידוש שיוצא מכאן? שברגע שרוצה לקיים את המצוה כמצות ה' ליהודים – מאמין בכך, לא רוצה להתגייר כגר צדק, אבל רוצה לקיים את המצוה כדי לקבל קצת שכר, לקיים קצת מצוות על הדרך עד שמתגייר, לטעום קצת טעם (של ראש חדש אב, יום ה-טעם), אני מאפשר לו ואוטומטית מאשר לו גם ללמוד את ההלכות, אחרת הוא לא יכול. אם כן, אני רואה כאן בפירוש ברמב"ם שקודם אמר שאם לא מתגייר ממש אסור לו ללמוד הלכה וכאן אני רואה שמוותר. מה ההבדל?

חייבים לומר פשט ברמב"ם, שמה שאסור לו ללמוד הוא רק לימוד לשם השכלה, לימוד באוניברסיטה, לימוד לא על מנת לעשות. מפורש כאן לגמרי, שעצם הדין שאסור לגוי ללמוד תורה הוא רק כשאין בלימוד שום כוונה שלו לעשות משהו, רק אוהב את השכל, כמו בקוריא, שחושבים שיהודים הכי חכמים ומוצלחים אז לומדים גמרא כדי להיות גם חכמים ולהצליח בעסקים שלהם. על לימוד תורה כזה לגוי כתוב שאסור לו, אבל ברגע שהלימוד עם פן שרוצה גם לעשות עמו משהו, לקיים, הגם שלא מתגייר לגמרי – מותר. אם הוא מקיים גם מקבל שכר. אם רוצה לקיים שלא על מנת לקבל שכר או על מנת שלא לקבל שכר – אני אומר שאתה כבר 'מריח' יהודי. אם עושה בשביל לקבל שכר הוא עדיין גוי (שאין

ברבוע. הנוסחה היא n ברבוע פלוס n -ועוד- שתיים ברבוע פלוס 2 (ההפרש) ברבוע. אם n הוא 10 המספר יוצא **רמח**. בכל אופן, בלי ה-2 ברבוע, רק 10 ברבוע ו-12 ברבוע, נותן את מספר הפסוקים שקראנו בשבת.

מב מסעות והפרשה ה-מב

נקדים שיש שאלה ידועה אצלנו, שאם מתחילים לספור מבראשית מטות היא הפרשה ה-מב בתורה ומסעי הפרשה ה-מג. לכאורה הייתי רוצה שמסעי תהיה הפרשה ה-מב, כי מתחילה ב-מב מסעות – קצת חבל לי בהשקפה ראשונה ש-מב היא מטות. איך מיישבים זאת, מי שבאמת מפריע לו מאד? יש דעה שלא סופרים את בראשית ב-גן סדרים שבתורה, כמו שכתוב בזהר. אצלנו יש נד, ויש כמה פירושים איך מגיעים ל-גן, ואחד מהם – שהרבי גם מביא אותו – הוא שבראשית היא פרשה כללית ולא סופרים אותה, ואז מסעי היא ה-מב. בסדר, תירוצן כל שהוא. בכל אופן, נראה בהמשך כמה חזרות של המספר מב דווקא בפרשת מטות. כנראה שה' רוצה שדווקא אחר מב פרשות בתורה נגיע ל-מב מסעות (בתחלת הפרשה ה-מג, שבהרבה שנים מחוברת לפרשה ה-מב – מב ועוד מג = פה, מספר ההשראה של ז) בסוד "מטי ולא מטי" של "מוצאיהם למסעיהם... מסעיהם למוצאיהם" (מב פרשות בתורה בסוד "מוצאיהם", התורה היא המוצא, ודוק).

בכלל, למה מב המסעות שייכים לתקופה של בין המיצרים? ירמיהו, נביא החורבן, בתחלת נבואתו (שבה מפטירים בשבת הראשונה של בין המצרים) אומר "מקל שקד אני ראה" ("מקל שקד אני ראה" = 841, הרבוע של 29 שהוא הוא מספר ההשראה ה-21 – 21^2 ועוד 20^2 – סוד כא ימים³), השקד מבשיל ב-כא ימים,

ל'דילוג' שאנו עושים כאן בדברי הרמב"ם יש לציין שלאחרי גמר כתיבת היד החזקה, כל ההלכות – עד להלכות המתייחסות לאומות העולם, כפי שאנו לומדים כאן – הקדיש הרמב"ם את המשך חייו לכתיבת המורה נבוכים, אותו כתב הרמב"ם לכתחילה בערבית, באופן שהוא נגיש גם לבני אומות העולם העוסקים בפילוסופיה, שגם הם יזכו לקיים את מצוות האמנת אלקות ואחדות ה', אהבה ה' ויראת ה', כהלכתו].

עד כאן סיום הרמב"ם של שלש השנים האחרונות. לחיים לחיים.

ו. חלוקת פסוקי מטות-מסעי

מספר פסוקי מטו"מ – הפרשה הארוכה

בתורה

נאמר עוד משהו אחד לסיום: שלשום עשינו "חזק" על חומש במדבר. בשבת האחרונה קראנו שתי פרשות יחד, מטות-מסעי – הקריאה הכי גדולה שיכולה להיות מבחינת כמות. היות שיש כלל של הרבי "כמות מאכט איכות" כנראה שזו גם השבת הכי איכותית בכל השנה כולה.

כמה פסוקים יש בפרשת מטות בפני עצמה? קיב, יבך. בפרשת מסעי בפני עצמה קלב פסוקים, קבל, "קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא". ביחד, הקריאה הכי גדולה שיכולה להיות, 244. כמו שנסיביר, יש כאן נוסחה אלגבראית חשובה ביותר, 10 ברבוע ועוד 12 ברבוע. המספר קשור לאחד הסודות של המספר רמח. הסוד של המספרים שסה ו-תריג פשוט, כי שניהם מספרי השראה (של יד ושל חי), אותו סוג מספר ממש, אבל לגבי רמח לא כל כך ברור איך לשייך אותו לסוג מסוים של מספר צורני כו'. פירוש אחד שיוצא מפסוקי התורה – שלא נסביר מקורו כעת – הוא ש248 שוה 10 ברבוע, 12 ברבוע וההפרש ביניהם, 2,

³ "מקל שקד אני ראה" ר"ת מאשר – מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך" = 541, מספר מגן דוד ה-10 = ישראל. האוס"ת = 300 = משולש 24

הגדלה", "יד החזקה" ו"יד רמה" כידוע. "שני" הוא חלוקת המכס של נקמת ה' במדין.

אחר כך מתחיל הסיפור של בני גד ובני ראובן, רמז לנחלת קיני-קניזי-קדמוני לעתיד לבוא, א"י השלמה עד הפרת, שכבר התחילה בזכות שמש רבינו לחם ונצח וכבש את ארצות סיחון ועוג. רק בסיפור הזה, פרק שלם בתורה, של בני גד ובני ראובן, יש בדיוק **מב** פסוקים – אבל כאשר הפרשות מחוברות הם "שלישי" והחלק הראשון של "רביעי" יחד. זו ההופעה הכי מובהקת של **מב** בפרשה ה-**מב** – כל **מב** המסעות הם כדי להגיע לערבות מואב, ויש גילוי של ה-**מב** דווקא בקיני-קניזי-קדמוני שירשו בני גד ובני ראובן (**גד, ראובן, מב** – כל אחד כפולה של 7, **גד, הבן השביעי של יעקב** אבינו. כאשר בונים סדרה רבועית עולה: **גד מב ראובן... הבסיס = 182 = יעקב = 2 פעמים הוי'** ב"ה. הערך הממוצע של 5 המספרים הראשונים בסדרה = **אמת, 2 פעמים שם סג, אהיה ברבוע, סוד "אהיה אשר אהיה" – תתן אמת ליעקב**) – אבל לא קוראים אותם ב"שלישי" מחובר, אלא **יט פסוקים ב"שלישי"** ומשאירים **כג פסוקים ל"רביעי"**. כתוב בקבלה שהרבה פעמים **מב** מתחלק ל-**יט ו-כג, חוה-חיה, סוד תיקון חוה** (ארבעת המספרים הראשונים בסדרה הנ"ל = **מב פעמים כג**).

ב"רביעי" קוראים את סוף מטות (**כג הפסוקים הנ"ל**) ואת כל המסעות עד הסוף. בפרשת המסעות יש בדיוק **מט פסוקים (מב ועוד גד, השרש של מט)**. כמו בספירת העומר שמכוונים "אנא בכח", שם **מב, ב-מט ימים** – גם משהו מובהק בתורה, שקוראים **מב מסעות ב-מט פסוקים** (ובתוכם גם הסתלקות אהרן כהן גדול בר"ח אב). זו העליה הכי גדולה בתורה, שאין יותר ממנה – מי שזוכה לעלות ב"רביעי" במטו"מ. **כג פסוקים ממטות ו-מט ממסעי, סה"כ עב פסוקים** – יותר פסוקים מכמה וכמה פרשיות שלמות בתורה. רצינו לדרוש בשבת ולא הספקנו: בעל הברית של שבת עלה

הימים מ-יז תמוז עד ט באב, בלי לכלול את שני הקצוות. יש שיחה של הרבי ששלש השבתות מחזיקות אותנו בשלש השבועות, כל שבת היא "שבתתי", שתי שבתות, וכל שבת כוללת ז ימים – בכל שבת צריך לשמור שתי שבתות, במיוחד בימי בין המצרים – כך שבשלש שבתות בין המצרים, שכל אחת כוללת שתיים כפול שבע, יש **מב ימים**. אפשר גם לפרש שב-**כא ימים שבכל אחד יום ולילה יש מב עונות**. בכל אופן, התקופה הזו שייכת ל-**מב המסעות הרומזים לכל מה שעובר על האדם בחיי חיותו בעלמא דין**.

חלוקת הפסוקים לפי העליות

הפלא הוא החלוקה לקוראים. יש לנו ספר חדש, "עמודיה שבעה", וכמדומני שמה שנאמר עכשיו לא כתוב שם. נאמר את מספר הפסוקים בכל עולה לתורה:

ב"ראשון" של מטו"מ קוראים 28 פסוקים, **כח, יחי. ב"שני" (הלוי) של מטו"מ קוראים מב פסוקים** – אני רואה שדווקא בפרשת מטות, הפרשה ה-**מב מ"בראשית" (מב הוא שם של בריאת העולם, של בראשית דווקא), "שני" (שהוא שלישי-רביעי-חמישי בקריאה של מטות בלבד) הוא בדיוק מב פסוקים**. "ראשון" היה **כח פסוקים ו"שני" מב פסוקים** – יחד בדיוק 70 והיחס הוא ש-**מב "שלם וחצי" ביחס ל-כח, כח הוא יד-יד ו-מב הוא יד-יד-יד, שלש ידות, "יד**

רוח אלהים כו'. "ויהי דבר הוי' אלי לאמר מה אתה ראה ירמיהו" – הערך הממוצע של ארבע תבות **"מה אתה ראה ירמיהו"** (ר"ת **מאיר** [האותיות האמצעיות של "מקל שקד אני ראה" = **מאיר**, הס"ת של "מקל שקד אני ראה", **ילדה** = 49, 7 ברבוע], בגימטריא **תורה חדשה וכו' = "דבר הוי'" (סוד רלב, עסמ"ב כו'). "מה אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה"** = 2016 = 7 פעמים 288, תכלית בירור **רפח** נצו"ק מ-ז מלכין קדמאין דמיתו. והוא עולה 21 (ימים, שם **אהיה**) פעמים **"סוד הוי"**.

ז. סדר עשרת הנשיאים בפרשת מסעי

פרשת עשרת הנשיאים

זו היתה הקדמה כדי להגיע למשהו מיוחד כאן, בו נסיים היום: הזכרנו קודם שבפרשת מסעי יש נשיאים – לא הנשיאים שאנחנו מכירים בתחלת חומש במדבר אלא נשיאים חדשים, נשיאים של ארץ ישראל, נשיאים שנוחלים ומנחילים את הארץ לשבטים. כמה נשיאים יש בפרשה? שני שבטים כבר קבלו את חלקם, גד וראובן, ולכן יש משהו מיוחד – פעם אחת בתורה במקום שנים עשר נשיאים יש עשרה נשיאים.

הפרשה מופיעה בסוף "רביעי" של מסעי כאשר הפרשות נפרדות ובתחלת "ששי" כאשר מטות-מסעי מחוברות:

וידבר הוי' אל משה לאמר. אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן נון. ונשיא אחד נשיא אחד ממטה תקחו לנחל את הארץ. ואלה שמות האנשים

למטה יהודה כלב בן יפנה.

ולמטה בני שמעון שמואל בן עמיהוד.

למטה בנימין אלידד בן בסלון.

ולמטה בני דן נשיא בקי בן יגלי.

לבני יוסף למטה בני מנשה נשיא חניאל בן אפר.

ולמטה בני אפרים נשיא קמואל בן שפטן.

ולמטה בני זבולן נשיא אליצפן בן פרנך.

ולמטה בני יששכר נשיא פלטיאל בן עזן.

ולמטה בני אשר נשיא אחיהוד בן שלמי.

ולמטה בני נפתלי נשיא פדהאל בן עמיהוד.

אלה אשר צוה הוי' לנחל את בני ישראל בארץ

כנען.

אם הפריע למישהו שיש שנים עשר שבטים ושנים עשר נשיאים, למה לא "עשר ספירות בלימה", כאן הפיצוי והנחמה שלו – עשרה נשיאים לעשרה שבטים, לא פחות ולא יותר, עם חלוקה מובהקת לגר"ז וז"ת כמו שנראה, חלוקה

ל"רביעי" חבר את הפרשות יחד וקרא עב פסוקים בתורה – **חסד**. מב הוא השם של הגבורה ("שני" במטו"מ) ו-**עב** השם של החסד ("רביעי" במטו"מ). מב המסעות נכללים בחיבור הפרשיות, כג ועוד מט. עב מתחלק בעוד כמה הקשרים בתורה ל-**כג** ו-**מט** (ההפרש בין כג ל-**מט** הוא כו, שם הוי', היינו שחלוקה זו דווקא של **עב** מגלה "חסד הוי'", ב"פ מט, ודוק).

אחר כך באים "חמישי" ו"ששי", בהם עוד משהו מיוחד: ב"חמישי" יש **כב** פסוקים. כמו שיש שם של **מב** ושם של **עב** יש גם שם של **כב** בקבלה (היוצא מברכת כהנים). כל השמות הקדושים בקבלה משתקפים דווקא בחבור פרשיות מטות-מסעי. "ששי" קורא עוד פעם **כב** פסוקים, "על פי שנים עדים". אחרון חביב, שעושה את ה"חזק", "שביעי" של מטו"מ, קורא **לט** פסוקים, "הוי' אחד", בחלוקה מדויקת ל-**כו** (הוי') פסוקים בפרשת ערי מקלט ו-**יג** (אחד) פסוקים בפרשת בנות צלפחד (טל) עולה **אלדד** – מאלדד ומידד, אליהם נתייחס מיד – ותיכף נגיע גם להדר, שם התינוק שעשו לכבודו לחיים).

נחבר את מספרי הפסוקים בכל העליות יחד: **כח-מב-יט-עב-כב-כב-טל** – סה"כ 244, 10 ברבוע ו-12 ברבוע. מה בן הזוג של **מב**? **חן**, מידד. צריך להוסיף **יט** ל-**אלדד** כדי שיהיה מידד – רמז ידוע אצלנו. אם נקח "שלישי" – "שביעי", יחוד תפארת-מלכות, נקבל מידד, בן הזוג של **מב**, שיחד עולים בדיוק 100, סימן שהשאר שוה **קדם**, 12 ברבוע. "שלישי" – "רביעי", 19 ו-72, הם יחד 91, **אמן**, 13 במשולש. אם נחבר ל-**לט** נקבל כבר **עין**, ה"פ הוי'. אמרתי רק קצת, ואם תתבוננו יש בחלוקה זו ממש פלאי פלאים – שאין כמותם בכל התורה כולה – בחלוקת ז העליות דווקא בחבור שתי הפרשות מטות-מסעי.

אצל תלמידי רשב"י רבי יהודה הוא החסד ורבי שמעון הדעת, אבל סתם שמעון בגבורה – דווקא בסוד הגלגולים רבי יהודה הוא נשמה דקין, שדורש בכבוד אכסניא, ורבי שמעון גלגול משה רבינו שמשרש הבל, "אחליפו דוכתייהו". כמו שנראה, גם כאן שמעון הוא חכמה – יש שם גבורה דעתיק, אבל מצד ימין, לא זיהרא דאמא עילאה כמו רשב"י. שוב, אומר רבינו נסים גאון, לכלב לא חסר התואר נשיא, לשמעון לא מגיע התואר נשיא (בכל אופן, מענין לציין ששם הנשיא שלו הוא שמואל – בדרך כלל לא שמים לב שהשם שמואל, המוכר במיוחד משמואל הנביא, מופיע לראשונה כנשיא שמעון – יש כאן קשר בין שמעון לשמואל).

השלישי הוא בנימין, למה אין לו תואר? יש תירוץ שלו ותירוץ של אחרים. נשיא בנימין נקרא אלידד בן כסלון. בחז"ל כתוב שאלידד הוא לא פחות ולא יותר מאשר אלדד – אלדד הנביא בכבודו ובעצמו, שאביו משבט בנימין. אלידד שהוא-הוא אלדד הוא הנשיא שנוחל ומנחיל את הארץ לשבט בנימין. למה הוסיפו לו? כתוב שהיה "שלם בנבואה" – שזכה לכל עשרת לשונות הנבואה – ועל שם כך נוספה י בשמו, ובמקום אלדד נקרא אלידד. אלדד עולה לט, ג"פ יג, ו-אלידד מט, ז ברבוע, כפסוקי המסעות. למה לא כתוב באלידד נשיא? הפירוש הראשון שהיות שהוא-הוא אלדד הנביא "מעלין בקדש ואין מורידין" – נביא הוא יותר מנשיא ואם אקרא לו נשיא אפגע בכבודו. ווארט חשוב שקובע ברכה לעצמה. קודם כל, מי זה נשיא ומי זה נביא? אני חושב שנביא הוא איש רוח, שלא מתאים לו להיות מנהיג בעולם המעשה, ורק משה רבינו יוצא מן הכלל. כאן משהו מיוחד, שאותו אחד גם נביא וגם נשיא (על ידי חילוף ב"ש באתב"ש, נביא היינו נשיא, רק שנביא ב-ב הוא הפנים ונשיא ב-ש הוא האחור, והיינו מה שמעלין בקדש ולא מורידין.

שלא ראיתי שמישהו מסביר (מסבירים בפשט, אך לא אומרים שזה ג"ר וז"ת).
זו פרשה בפני עצמה – פרשה פתוחה לפני ואחרי, לגמרי פרשה נפרדת. יש בפרשה זו 107 מילים. שמות עשרת השבטים כאן הם כפולה של 107 – לב פעמים 107. שמות כל האנשים שנזכרים כאן, כולל אלעזר ויהושע (והשם הראשון של כל נשיא), עולים 20 פעמים 107. יחד 52 פעמים 107. זו סוכריה בפני עצמה.

טעם אי-אזכור התואר "נשיא" בשלשת

הראשונים

העיקר שכאן יש עשרה שמות, וכל המפרשים שואלים שאלה פשוטה: למה בשלשת הראשונים לא כתובה המלה "נשיא" ואחר כך בשבעת האחרונים בכל אחד ואחד כתוב "נשיא"? אף אחד לא אומר שזה קשור לחלוקה לג"ר וז"ת, אבל פשוט – רואים כאן שבג"ר אין את המלה "נשיא", מי שבג"ר לא צריך את התואר נשיא, לא מענין אותו, אבל למי שבז"ת חייבים לקרוא "נשיא".

אחד הקדמונים, רבינו נסים גאון, הוא הראשון – אחריו יש עוד כמה – שמנסה לתרץ. התירוץ שלו: את כלב אנחנו כבר מכירים מקודם, אז לא צריך לומר שהוא נשיא – מכירים אותו כנשיא. קצת דומה למה שאמרנו הרגע שמי שקשור לג"ר, למוחין, ענין ההכרה (מכירים אותו), לא חסר תואר. לכלב לא חסר התואר נשיא כי כבר מכירים אותו בתור נשיא.

לשמעון לא מגיע התואר נשיא – אף על פי שזמרי בן סלוא נשיא שמעון נהרג על ידי פינחס, אבל הרשימו של חטאו של שמעון נשאר, לכן משה רבינו לא רצה לברכו במפורש. שמעון הוא השבט של היום, של חדש אב, כנראה שמשו רבינו ראה את כל המאורעות שיקרו בתשעה באב ששייך לשמעון – תיקונו רבי שמעון בר יוחאי, הקנאי שגינה את האכסניא, עיקר הגלגול של משה רבינו, הוא שנא את שמעון ועונשו שהתגלגל בשמעון.

כתוב באף מפרש מסורתי⁷. למה בנימין השלישי? אם שמעון שני כי הוא בתוך יהודה, לוחם עמו ונוחל עמו, ועליהם כתוב "שמע הוי" קול יהודה", למה בנימין השלישי? הוא צמוד אליהם בנחלה, המקדש במקומו בין יהודה לבנימין.

עוד פעם, המפרשים אומרים שלא מבינים כאן את הסדר בכלל, אך לעניות דעתי יש כאן סדר גיאוגרפי פשוט – סדר נחלת הארץ (הכי מתאים לתוכן הפרשה), הג"ר הוא הדרום והז"ת יותר צפונה. מענין שאחרי השלישיה שלנו, מי בא אחר כך סמוך? דן. כי בהתחלה הוא היה איש גוש דן. אחר כך הוא התחלק, חלק נשאר בצרעה ואשתאול, די סמוך, וחלק הלך צפונה. דן הוא תחלת המעבר מהדרום לצפון, לכן הוא אחרי בנימין. אחר כך מנשה ואפרים, נחלת יוסף. אחר כך זבולון ויששכר, שהם זוג. בסוף אשר ונפתלי. זה הסדר כאן. לדעתי אפשר להסביר כאן את כל הסדר בפשטות – סדר של חלוקת הארץ.

השארות שמעון בגלות עשרת השבטים

(והמלצה למלמדי תינוקות)

כאן יצא עוד חידוש, שבעיני הוא מופלא, ולא ראיתי בשום מקום. כעת אמרנו שהשמחה שלנו בימים האלה, שמחה פשוטה של יהודי ששמח בטבע, היא – בלי לחשוב על הגאולה, כשצריך להתאבל – שה' שפך חמתו על העצים והאבנים ואנחנו חיים וקיימים, גם בתוך איזה אכסניא, וצריך לשמוח שמחת חיים פשוטה. מי חי וקיים בין השבטים אחרי חורבן בית ראשון? תמיד אומרים שמי שנשאר הם השבטים יהודה ובנימין. עשרת השבטים שגלו הם היו בצפון, שמעון לא היה שם – איפה הוא נמצא? כתוב

נביא ועוד נשיא⁷ = משיח בן דוד), אבל מה יותר? פשיטא שנביא, לכן לא מורידים מכבודו לקרוא לו נשיא. עד כאן פירוש אחד. אבל יש פירוש שני, כמו בשמעון – פירוש למעליותא ופירוש לגריעותא. הפירוש לגריעותא הוא בגלל פילגש בגבעה, על שם העתיד. אצל שמעון על שם העבר. בכל אופן, בשלשת אלה לא כתוב נשיא ובכל השאר כן כתוב.

[השלמה: יש עוד דיוק שמדייקים ולא יודעים בדיוק לתרץ – שברשימת הנשיאים כתוב בכולם "בני" חוץ מיהודה ובנימין. יהודה-בנימין = יעקב, ז"פ הוי'. לדעתי בנימין מתחיל "בני", לכן לא צריך לכתוב בו בפירוש, ונשיא יהודה הוא **כלב** שבגימטריא **בן** אז גם בו לא צריך להזכיר "בני" בפירוש].

אם שלשת אלה הם אכן הג"ר, יוצא שיהודה הוא הכתר – "אין כתר אלא למלך". שמעון הוא החכמה, ובנימין – "איזה מקום בינה", "המקום אשר יבחר הוי' לשכן שמו שם" – הוא הבינה. אחר כך צריך להבין הלאה איך הולכת ההקבלה – דן, מנשה, אפרים, זבולון, וכו'.

סדר הנשיאים כסדר הנחלות

לא ראיתי אף אחד שמתחיל לפענח כאן את הסדר, שלא דומה לשום סדר אחר של נשיאי השבטים שכתוב בתורה. לא לפי התולדה, לא לפי הדגלים... סדר שהוא "צפנת" בלי "פענח". כשהתבוננתי, מה הדבר הראשון כאן שבולט לעין? בדיוק מה שאנחנו מדברים – הקשר בין יהודה לשמעון, הראשון הוא יהודה, כלב, והשני הוא שמעון, בא מיד אחריו. כל מה שדברנו קודם, ששמעון הוא בתוך נחלת יהודה. הרי כאן מדובר על הנחלה – נחלת שמעון היא בתוך נחלת יהודה. הכי מתאים שיכול להיות שאחרי יהודה כתוב שמעון, כמו קוצו של י-י. דבר כל כך פשוט, שפלאי פלאים אצלי שלא

⁷ בפירוש דעת מקרא על פסוק כ כתב כדלקמן (וש"נ למאמרים תורניים בנידון). ראה גם פני לבנה "כללות ענין הגורל" (פרק יח-יט).

⁷ **נביא נשיא** בהכאה פרטית = **גל** פעמים **אלדר-מידד** (מהיטבאל).

בתורה – היות שיוסף הוא היסוד ואפרים אותיות פאר, הכל קו האמצעי, הייתי שם את יוסף-מנשה ביסוד ואפרים בתפארת. אחר כך הזוג זבולון יששכר, "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך", בסדר זה – כתוב בפירוש שזבולון ההוד, שיוצא החוצה, ויששכר הנצח (יש שכן נצחי), "תריך פלגי גופא", שתי כליות יועצות (עצה ברוחניות ועצה בגשמיות גם יחד, ולפי הסדר של גור"ר דווקא, "שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך"), שותפות (סוד השם השתפא, צבאות באתב"ש, בנצח והוד כנודע). אשר הוא החסד (הוא מאושר בכל, וכן אשר לשון שרותא, תחלה, תחלת המדות) ונפתלי אחרון במלכות (ובסוד "איהי בהוד", קשר בין נפתלי לזבולון – נפתלי = ו"פ זבולון, זבולון פנים ואחר, ונפתלי בגימטריא "מודה אני לפניך מלך חי וקים"). מתחיל מיהודה ונגמר בנפתלי (נפתלי = חוה פעמים יהודה), כפי הסדר בדגלים.

בכל אופן, יש כאן ג"ר וז"ת והסדר ההגיגני הוא פשוט לפי נחלת כל שבט ושבט במפת ארץ ישראל. החידוש הוא, כמו שאמרנו קודם, ששמעון נמצא בתוך יהודה. דווקא שמעון בתוך יהודה, חדש אב בחדש האביב, הוא חדש המלכות. שייך גם למלמדים, שבט שמעון.

[אריה וזאב (השלמה) – חתול וכלב]

יהודה-שמעון-בנימן (שמות השבטים בהם לא כתוב "נשיא", כנ"ל – שלשה שמות שבכל אחד חמש אותיות) = 648 (הרכוב הכפול של חי. כל שלשת הפסוקים – "למטה יהודה כלב בן יפנה. ולמטה שמעון שמואל בן עמיהוד. למטה בנימן אלידד בן כסלון"¹ = 2048, ²¹).

¹ "כלב בן יפנה... שמואל בן עמיהוד... אלידד בן כסלון" = 1080 = 3 פעמים 360 (שכם, "חלק אלוה ממעל", וכו'), ממוצע כל שם = 9 פעמים 120 (משולש יח), ממוצע כל תבה. וביחד עם יהודה שמעון בנימן = 1728 = 12³.

שהוא בתוך יהודה. אם שמעון בתוך יהודה גם הוא נשאר.

פלא שאף אחד לא אומר זאת. אם נכון, אלה לא עשרת השבטים אלא תשעת השבטים – תשעה מול שלשה. [יש מסורת אצל יהודי תימן שהם מהשבטים יהודה, שמעון ולוי – ומשפחה אחת משבט בנימין, משפחת עזריה]. כך יוצא מפרשה זו – שמעון בתוך יהודה, בנימין סמוך ונשאר יחד עמו בממלכת יהודה, ממלכת הדרום. מי נמצא בממלכת הדרום ומגיע לתימן? יהודה, קצת בנימין וגם שמעון.

למה לא מתייחסים לשמעון? הפסוק שהזכרתי קודם, בלי שהסברתי למה, הוא "שמעון ולוי אחים... אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל" (בברכה-קללה של יעקב אליהם), את לוי מחלקים דרך כבוד ואת שמעון לא כל כך בדרך כבוד, הם מלמדי תינוקות. קודם כל, רואים שחדש זה הוא של שבט שמעון – יש כאן כמה מלמדים שחשבו לנדוד, אבל צריך לומר להם שהתיקון שלהם ביהודה, בבית ספר תורת חיים, לא לנדוד מהמקום. "אפיצם בישראל" זו קללה, והיות שכתוב כך לא סופרים אותם – לא כולם נשארו כמו שלא כל לוי נשארו, חלק היו בצפון. חלק היו במקומם והם נשארו – מי שנשאר בתוך יהודה הוא נשאר, חי וקים, ומי שנדד לצפון הלך עם עשרת השבטים, לא כדאי.

השלמת הקבלת הז"ת

איך נקביל לפי הספירות? את הג"ר ישר – יהודה בכתר, שמעון דווקא בחכמה ובנימין בבנינה. היות שבנימין הוא "מינה דינן מתעריין" – מסביר את הסיפור של פילגש בגבעה. איפה דן צריך להיות? הרבה פעמים אחרי בינה באה גבורה – לפי הגר"א ועוד מפרשים בהרבה מקומות הגבורה יוצאת ראשונה מהבינה, כמו יראת שמים לפני אהבה. אחר כך מנשה ואפרים, ששניהם יוסף – רק שהשם יוסף מצטרף דווקא למנשה, כמו בהרבה מקומות

אלדד-מידד והדר-מהיטבאל

[מה לגבי הדר?] כתוב שאלדד ומידד הם ימין ושמאל כנודע בכוונות. כמו שיש **אלדד** ו-**אלידד** בתוספת י, אות הימין, גם ל-**מידד** צריך להוסיף ה, אות השמאל (לא כתוב בפירושו אך כך מסתבר לפי הסוד). **אלדד-אלידד** שוה 88, **מידד** הוא **חן**, ואיך אני יודע שמוסיפים לו ה? **חן** ו-**חנה**, **חן** ושם **סג**, מפורש בקבלה שיש ענין של תוספת ה ל-**חן**. **חן-חנה** עולה 121 (11 ברבוע). יחד 88 (8 פעמים 11) ועוד 121 עולה **הדר** (ח פעמים זה ועוד זה פעמים זה = **חנה** פעמים זה, הכפל של שני "מספרי חנה" רצופים שנותן תמיד עוד מספר חנה – 209 הוא מספר חנה ה-14, דוד), כאשר רק **אלדד-מידד** עולה **מהיטבאל**. רמז מופלא, שרק **אלדד-מידד** עולים **מהיטבאל**, וכאשר מוסיפים להם י ו-ה הכל יחד הופך להיות **הדר** – יחוד של **הדר-מהיטבאל** (בגימטריא **אשה**, היהלום של **טוב**). משהו יפהפה. לחיים לחיים, שיהיה חסיד, ירא שמים ולמדן.

ח. מקור החושים האלקי

חושי האדם ומקורם בחושי ה'

עוד משהו לסיום ממש: יש "עין רואה ואזן שומעת". בחדש תמוז, חדש של ראייה, יש "עין רואה", ובחדש מנחם-אב, חדש של שמיעה, יש "אזן שומעת". כעת נאמר פתיחת כלל גדול שכמדומני לא עשינו אף פעם – סדרה חדשה של כל יב החדשים בשביל התחדשות. כשמדברים על החושים תמיד מדברים על החושים שלי, שלכל שבט יש את החוש שלו, "חנוך לנער על פי דרכו" לגלות החוש-החן של של שבט, סוד החשן – חוש הראיה שלי, חוש השמיעה שלי וכו'. אבל במקביל – ולא סתם במקביל אלא השרש – שרש החושים הוא אצל הקב"ה, כמו ש"מבשרי אחזה אלוה" בספירות גם בחושים. לי יש ראייה וגם לה' יש ראייה,

הרבוע הכפול של לב. יש כאן עוד דיוק: "למטה יהודה... ולמטה שמעון... למטה בנימן..." שמעון מתחבר ליהודה דווקא משא"כ בנימן, ודוק) = ממוצע 216, **גבורה** (אש), **אריה**. אריה הוא המזל של חדש אב, החדש של שמעון, אך יהודה נקרא "גור אריה" (אחר כך דן נקרא "גור אריה"). יהודה הוא אריה, שמעון הוא מזל אריה ובנימין הוא זאב – אלה שתי החיות הטורפות העיקריות, "וגר זאב [בנימין] עם כבש [הטלה, יהודה]" ובהמשך "ואריה כבקר יאכל תבן".

אריה הוא חתול גדול – משפחת החתולים. אם אב הוא מזל אריה זהו חדש החתולים (אצל הרבי מזוויהל היו הרבה חתולים....). זאב הוא כלב, ממשפחת הכלבים, אז כסלו, החדש של בנימין, הוא חדש של כלבים. **חתול** = **מקדש**, "ועשו לי מקדש". כלב הוא כלב בן יפנה ששייך ליהודה. רמז ישן נושן אצלנו ש**חתול-כלב** שוה **מלכות**, בגימטריא **יהודה-שמעון**, כנ"ל. **חתול-כלב** ר"ת **כח, כח-מה, חכמה** היא לקחת חתול וכלב ולהפוך אותם ל-**מה**, בגימטריא **אדם. חתול-כלב-אדם** = **ישראל** (= **מלכות אדם**, כידוע).

הקשר בין אריה וכלב הוא במקדש – אם זוכים האש יורדת בדמות אריה ואם לא זוכים היא יורדת בדמות כלב. "מיד כלב יחידתי" – כלב הוא קליפה קשה, כנגד היחידה שבנפש. כדי להוציא את נשמת אדמו"ר הזקן ירד הס"מ בכבודו ובעצמו לעולם הזה – ירד בחורבן בית המקדש פעמיים ופעם שלישית כשהבעש"ט רצה להוציא את נשמת אדמו"ר הזקן – בדמות **כלב שחור** (הלעומת זה של **משיח בן יוסף**, כמו **שנחש** הוא הלעומת זה של **משיח**). שייך לחדש כסלו, י"ט כסלו, חדש הגאולה של החסידות. בכל אופן, היה אמור להיות דרוש שלם על חתולים וכלבים – זו התמצית.]

כסלון. נמצא קשר בין אלול, סוף תקופת תמוז, לכסלו, סוף תקופת תשרי).

בכל אופן, שלשת החדשים האלה הם "עין רואה", "אזן שומעת" ו"יד כותבת" (ממוצע כל מלה הוא 7^3). "אזן שומעת" ר"ת אש, "עין רואה" ר"ת ער – ער בכור יהודה (שרש משיח) הוא "רע בעיני י-הוה" (ר"ת רבי, כמבואר רמז מופלא זה בספר שארית ישראל שלמדנו לפני כמה שבועות), ער-רע. אבל כתוב "אני ישנה [בגלותא] ולבי ער" – "לבי ער" "לעין רואה" של ה', "הנה הוי' נצב עליו ומלוא כל הארץ כבודו ומביט עליו". בתמוז ער ובאב דווקא אש – "באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה", חדש של אש.

דבור, שמיעה וראיה (השלמה)

חזרנו היום כמה פעמים על הקשר המיוחד בין יהודה ושמעון. הקשר מתבטא גם בחושים שלהם – דבור (החוש של ניסן-יהודה) ושמיעה (החוש של אב-שמיעה): בתורה "חרש" (הפטור מהמצוות, כדין חרש-שוטה-וקטן) היינו מי שאינו שומע ואינו מדבר (חרש-אלם), שאז אין לו דעת ופטור מכל התורה כו'. מה שאין כן מי שאינו שומע אך מדבר, חרש ולא אלם, שחייב במצוות. נמצא שחוסר הדבור (אלם) נכלל בחוסר השמיעה (חרש), העדר החוש של יהודה נכלל בהעדר החוש של העדר שמעון – בבחינה זו שמעון כולל את יהודה. בנחלה יהודה כולל את שמעון, וכך גם בברכת "שמע הוי' קול יהודה", וביחודם העולה מלכות דווקא יהודה הוא המלך, "באשר דבר מלך שלטון", הדבור מולך בפועל – אבל הדעת תלויה בעיקר בשמיעה. בשמיעה בתורה יש שלש בחינות – שמיעה בגשמיות כפשוטה, קבלת דברים והבנה – כאשר הדבור משקף בעיקר את ההבנה (כמו ביחס לשפה "דבר כי שומע אני" – "אני מבין את השפה וגם יכול להשיב לך בשפתך").

"וירא אלהים את האור כי טוב", ויש עוד אין-ספור ראיות של ה', איך ה' רואה את הדברים, "תמנת הוי' יביט" – איך ה' רואה, ולא איך אני רואה. כך חוש השמיעה – יש איך שה' שומע את התדרים שיוצאים מהעולם הזה, לא איך שאני שומע.

כך לגבי כל אחד מ-יב החושים, צריך ללמוד את החוש מצד ה', איך הוא כתוב בתורה. ה' מדבר, ה' חושב, ה' הולך, ה' רואה, ה' שומע, ה' עושה, ה' מתחתן-מזדווג (אתנו), ה' מריח, ה' ישן, ה' כועס, ה' אוכל, ה' צוחק. בכל אחד מהחושים כתוב בתורה איך ה' עושה – נושא שראוי מאד לפתח, וכמובן יש המון יחסי גומלין, איך ה' רואה ואיך אני רואה, איך ה' שומע ואיך אני שומע, הפריה הדדית בלי סוף.

תמוז-אב-אלול: עין רואה, אזן שומעת ויד

כותבת

דווקא שני החדשים תמוז-אב הם היסוד – יש את הראיה שלי ויש "עין רואה" של ה', יש את השמיעה שלי ויש "אזן שומעת" של ה'. ראיה שייכת לחכמה ושמיעה לבינה. אחר כך יש דעת, "וכל מעשיך בספר נכתבים". איזה אבר זה? "יד כותבת" – "עין רואה, אזן שומעת" ו"יד כותבת". מה הכי מתאים לחדש אלול, חדש של חשבון נפש? יד כותבת. למה יד כותבת היא חוש המעשה? כתוב בפירוש – אבועלפיא ושאר המקובלים – שכתובה היא חוש המעשה, במיוחד אם אתה שמאלי, כי בספר יצירה אלול הוא יד שמאל. למשל, כעת אנחנו בכליה שמאלית, תמוז היה יד ימין ואלול הוא יד שמאל. אם אתה שמאלי – ממש יד כותבת. בשמאל. בטוח שה' יכול לכתוב בשתי ידיים. היות שחדש אלול קצת מפחיד, שה' כותב לי את כל מה שעשיתי במשך השנה החולפת – כנראה מתבוננים שה' כותב כעת ביד שמאל (כתוב שדווקא בנימין הוא "אטר יד", שמאלי, והוא שייך למזל קשת בחדש כסלו, אלידר בן

אב אש, בתולה עפר, מאזנים רוח, עקרב מים, קשת אש, גדי עפר, דלי רוח ודגים מים.

[השלמה: סדר החדשים מניסן הוא אש-עפר-רוח-מים, צירוף י-ה-ו-לפי סדר ארמ"ע, אך אפשר להתחיל מכל חדש. אם כן, בעצם יש ארבעה צירופים, שליש מהצירופים האפשריים ('טבעת' אחת בסוד הצירוף): עפר-מים-רוח-אש (ה-ו-י), רוח-מים-אש-עפר (ה-ו-י-ה) או ו-י-ה-ה. שני האחרונים הם צירופי החדשים אב-כסלו. י-ה-ו-ה הוא אייר, הצירוף של תפילין דר"ת (רק שכל צירוף הוא כפול, לפי סדר ההין, וכאן ה' תתאה קודמת ל-ה' עילאה – הפוך מהסדר הרגיל של אייר). הצירוף השני, ס"ת "וצדקה תהיה לנו כ", הוא תלוי במחלוקת בין השיטה שמובאת ברוב הסידורים בשם האריז"ל לבין ר"א אבולעפיא (שיותר לפי ההגיון של חכמת הצירוף) – החילוק בין חדשי אדר ואלול, האחרון בחרף והאחרון בקיץ. בסידורים כתוב על אלול, אבל לפי הגיון חכמת הצירוף הוא שייך לאדר. אם כן, יש לנו כאן ארבעת צירופי אייר-אדר-אב-כסלו. אב כסלו הם החדשים החמישי והתשיעי, יחד 14, הממוצע 7. לפי שיטת ר"א אבולעפיא, כבר סימן שנכון, אייר-אדר הם החדשים 12-2, שגם הממוצע הוא 7. 12-2 הם שני החדשים הסמוכים לניסן, שניהם מתמצים בניסן. נמצא שיש כאן רמז לניסן אב כסלו, שלשת חדשי האש שכנגד יהודה שמעון בנימין, שלשת הראשונים בין נוחלי הארץ. הממוצע של כל ארבעת החדשים הוא 7 – הכל מתמצה לחדש השביעי, תשרי.]

שוב, שלשת חדשי האש הם ניסן, אב וכסלו – יהודה, שמעון ובנימין (שחדש כסלו גם רמז בשם הנשיא שלו בנחלת הארץ, אלידד בן כסלון). פלאי פלאים, הג"ר של נשיא נחלת הארץ, בדיוק לפי סדר זה. ניסן, אב כסלו הם שלשת חדשי האש בשנה, במעגל חוזר עד אין סוף (ניסן-אב-כסלו = 289 = "ברא אלהים" טוב ברבוע; המלה טוב קשורה לאב דווקא, –

לעומת החרש, העור חייב במצות (כנודע מסוגית "גדול המצווה ועושה" או "גדול מי שאינו מצווה ועושה" ודברי רב יוסף בנידון ששמח כאשר שמע ש"גדול המצווה ועושה" ושסגי נהור חייב במצות). העור הוא כנגד תמוז, לו שייך חוש הראיה (וכנ"ל שתמוז-אב וחושיהם מתחברים). כלילת האלמות בחרשות היינו סוד "אם עין דעת [ממנה בא הדבור, בסוד "דעה ודבור", כפירוש רש"י על "נפש חיה" המתורגמת "רוח ממללא"] אין בינה [לה שייך חוש השמיעה, מקור יכולת הדבור כנ"ל – אם אין בינה אין דעת]", מה שאין כן בחכמה-ראיה אליה שייך העור. החורבן הוא בחינת שבירת הכלים, המתחיל מהדעת, בחינת ה"חרש" דווקא, ודוק (בחורבן "החדש הזה לכם" מתחלף ב"החרש היה לכם" כנודע).

וכמה רמזים: **עור חרש** = 784 = **כח ברבוע**, **"פעלת צדיק [לחיים]" וכו'.** לעור יש שני שמות בארמית: סגי נהור סומא (ויש לומר שסגי נהור-סומא-עור הם כנגד חב"ד דחכמה, חוש הראיה בכלל, ודוק היטב לפי הסדר הנ"ל – סגי נהור, ריבוי אור בחכמה שבחכמה, סומא, אותיות ס-מ בבינה שבחכמה, ועור, חילוף אור, ע"י חילוף א"ע, בדעת דחכמה). **סגי נהור סומא** = 441 = **כא ברבוע**, **אמת כו'.** יחד, 21 ברבוע ועוד 28 ברבוע = 1225 = 35 ברבוע (49 במשולש), **"זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר"** (זו הדוגמה השביעית, החביבה, למשפט הידוע בנוסחת צלעות משולש ישר-זווית, 3-4-5 – 7 פעמים 3, 21 ברבוע ועוד 7 פעמים 4, 28 ברבוע = 7 פעמים 5, 35 ברבוע).

חדשי האש (הג"ר בנוחלי-מנחלי הארץ)

הזכרנו שאב הוא חדש של אש. מהם חדשי האש? איך הולכים החדשים לפי היסודות החל מניסן? נושא ישן-נושן אצלנו. ניסן הוא טלה, קרבן פסח, יסוד האש. אחר כך שור הוא יסוד העפר. אחר כך תאומים – רוח. אחר כך מים. הסדר הוא אש-עפר-רוח-מים וחוזר חלילה –

"הסכת" – סוד שבת חזון (דברים)

מהו "הסכת"? עוד ווארט יפה. הפשט של הסכת הוא הסתכלות בלב. מה רואים בשבת חזון, כדברי רבי לוי יצחק מברדיטשוב? את בית המקדש השלישי. דווקא בשבת האחרונה של בין המצרים, קשור לתכלית מב המסעות כנ"ל בשם הרבי, כל יהודי רואה את בית המקדש השלישי. שבת חזון היא סוד המלה "הסכת". כל החדש הוא "שמע", אבל במיוחד שבת חזון היא "הסכת" – הסכת הוא החזון שבלב. כל מה שלמדנו על סוד "הסכת" הוא-הוא הווארט של הברדיטשובר, שכל כך אהבו רבי הלל והרבי. בשבת חזון כל אחד נביא, סוכה ברוח הקדש.

חז"ל אומרים שמשנה תורה (שכעת התחלנו) "משה מפי עצמו אמרו" ותוספות כתבים "וברוח הקדש". יש על כך שיחה של הרבי. זה מתחיל בשבת חזון, עכשיו, לפני תשעה באב מתחילים משהו חדש, פרק חדש, "מפי עצמו" – אחד שהוא לא בכלל "חרב אל הבדים ונואלו", היוצא מן הכלל. תוספות באים ואומרים שדע לך ש"מפי עצמו" היינו "ברוח הקדש". "ברוח הקדש" ועוד "מפי עצמו" (פורים) שוה 31 ברבוע. רק "ברוח הקדש" שוה יחי ברבוע ועם "מפי עצמו" שוה ויהי ברבוע, בסוד "יהי אור ויהי אור".

עד כאן. שנזכה ל"אזן שומעת", באש קדש של המלמדים הקדושים, משבט שמעון. לחיים לחיים.

בסוד האות ט בה נברא חדש אב, כאשר החדש ה-ט בשנה, החל מניסן, הוא חדש כסלו השייך לבנימין). היחוד של שבטים אלה שלא גלו אחרי חורבן בית ראשון, כשה' שפך את חמתו על העצים והאבנים – לכן אני שמח. הם השבטים הכי שמחים, כי לא גלו. [היו מעט שנשארו מעוד שבטים]. כתוב שירמיהו החזיר מהשבטים, אבל בפשטות הם לא גלו. ממלכת הדרום, שבטי המקדש, הם שבטי האש.

אמרנו ש-אש היא סימן "אזן שומעת", עכשיו, הענין הוא שמעון – משהו מיוחד בשמעון שכולל את כל האש. המזל הוא אריה, בו מורגשת האש יותר מבקשת ובטלה (גם על פי טבע, חדש אב הוא חדש האש השנה. כתוב "אש ביהודה", ר"ת אב, היינו האש שמתפשטת מחדש אב, שמעון, לחדש ניסן, יהודה. וכתוב "אש בציון", היינו האש המתפשטת מחדש אב, שמעון, לחדש כסלו, בנימין, וכנודע שבנימין הוא סוד נקודת ציון). בארבעת היסודות ארמ"ע האש היא ה-י של שם הוי', האצילות, והיא נשארת – כל השאר נעלם בינתיים בגלות ממלכת הצפון. גם מאד חשוב שהקב"ה נמשל לאש וגם אנחנו אש. מה זה אומר לגבי מלמדים? שמלמד צריך להיות אש, יסוד האש, "אריה שואג". צריך להכניס אש קדש בילדים. זה מלמד של שבט שמעון – אלה המלמדים, צריך להיות אש, לדעת שגם כשבית המקדש נחרב הוא עתיד להבנות באש (שמעון ועוד אש = אהבה פעמים חומה, "אני חומה" – המלמד הטוב בונה "חומת אש" סביב לירושלים עיר הקדש, שלמות היראה של תינוקות של בית רבן – "ואני אהיה לה נאם הוי' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה", "אהיה אשר אהיה" – התבה השניה מראש הפסוק והתבה השניה מסוף הפסוק, "חן חן לה" – בגאולה האמיתית והשלמה. יהודה-שמעון-בנימין ועוד אש = אהבה פעמים חכמה, אהבת ישראל כנודע).

מידי שבת מתקיימים שיטורים
(אלגברים) בבית הרב (רא' אדמו"ר
הרי"צ 14, כפר אב"ד) ברמ"א
אותיות - לפני קבלת שבת ואחרי
תפלת מוסף

כולם מוזמנים!

רוצה לקבל "ואביטה"? רשימת נקודות ההפצה

050761899	ירושלים - גבעת שאול	0546610722	כפר חב"ד
0506166086	קרית מלאכי	0507951105	ראשון לציון
0584829829	גבעת רונן	0523003085	יצהר
0547827702	גוש שילה	0508884177	גוש עציון
0528989683	קרית ארבע-חברון	0584006135	ירושלים - קטמונים
0507707161	צפת	0527580073	בני ברק

רוצה להקים נקודה במקום מעוריק? בלל 0523003085

ניתן להקדיש את 'ואביטה' לזכות יקיריכם ולזכות בהפצת שיטורי
הרב במאות עותקים בשביל!
elimiz770@gmail.com